T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK SİYASİ HAYATINDA SADR HAREKETİ VE İRAN İLE İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşenur ÖREN

ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK SİYASİ HAYATINDA SADR HAREKETİ VE İRAN İLE İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşenur ÖREN

ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

Danışman

Doç. Dr. Bayram SİNKAYA

Ankara, 2024

ONAY SAYFASI

Ayşenur ÖREN tarafından hazırlanan "Şii Lider Mukteda Es-Sadr ile İran Arasındaki Uyumsuz İlişkinin İncelenmesi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şarkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Bayram SİNKAYA	✓	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Muhammed Hüseyin Mercan	✓	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Dr.Öğr. Üy. Gülriz Şen	✓	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 27.11.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şarkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih:27.11.2024

İmza

Ayşenur ÖREN

İTHAF

Bu çalışmamı, kıymetli zamanlarından aldığım üç aylık kızım Işık Miray ve üç yaşındaki kızım Elif Dünya'ya ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında bana zaman ayıran, öneri ve yardımlarını esirgemeyerek deneysel bir çalışma için ortam hazırlayan değerli hocalarım **Doç. Dr. Bayram SİNKAYA, Doç. Dr. Muhammed Hüseyin Mercan ve Dr.Öğr. Üy. Gülriz Şen'e** teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için katkı sağlayan **Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne** saygılarımı arz ederim.

Bu süreçte benden maddi ve manevi katkılarını esirgemeyen, hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim çok sevgili eşim **İsa Furkan ÖREN'e** ayrıca pek kıymetli annem **Hatice DEMİR** ve babam **Davut DEMİR'e**, kardeşlerim **Mehmet Esad DEMİR** ve **Ayşe DEMİR'e** teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma, Irak siyasetindeki Şii İttifakı içindeki fraksiyonlaşmayı, özellikle de Mukteda es-Sadr liderliğindeki Sadr Hareketi ile İran arasındaki gerilimleri, tarihsel ve çağdaş bir perspektifte incelemektedir. Türkçe literatürde Sadr Hareketi üzerine çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, hareketin İran ile olan ilişkisi üzerine kapsamlı akademik araştırmalar sınırlıdır. Sadr Hareketi'nin siyasi söylemlerini, İran'a yönelik tutumunu ve Irak siyasetindeki rolünü derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Irak'ın Şiî toplumu içerisinde önemli bir yere sahip olan Sadr Hareketi, İran'ın artan bölgesel nüfuzuna karşı Irak'ın milli kimliğini ve bağımsızlığını koruma vurgusu yapmaktadır. Hareketin, Irak'ın bağımsızlığını ve siyasi egemenliğini vurgulayan söylemleri, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu doğrudan sorgulamaktadır. Çalışma ilk bölümde Şii Ekseni'nin Irak'taki tarihsel kökenlerini ve bu ittifakın şekillenmesinde İran'ın oynadığı rolü incelemektedir. Ardından, Sadr Hareketi'nin siyasi hedeflerini, toplumsal söylemlerini ve İran'dan bağımsız bir Şii liderliği inşa etme arayışını analiz ederek, Sadr-İran ihtilafının temel unsurlarını açığa çıkarmaktadır. Ayrıca, İran'ın bölgesel stratejik hedeflerine ulaşmasında bir engel oluşturabileceği ve bölgedeki güç dengesini değiştirebileceği vurgulanmaktadır. Bu tez, Irak siyasetindeki karmaşık dinamikleri anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle, Sadr Hareketi ile İran arasındaki gerilimlerin, Irak'ın siyasi geleceği ve bölgesel istikrar üzerindeki etkilerini daha iyi kavramamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mukteda es-Sadr, Irak Siyaseti, Şii Hilali, İran, Orta Doğu, Mezhepçilik

ABSTRACT

This study examines the factionalization within the Shia Alliance in Iraqi politics, especially the tensions between the Sadr Movement led by Muqtada al-Sadr and Iran, from a historical and contemporary perspective. Although there are various studies on the Sadr Movement in the Turkish literature, comprehensive academic research on the movement's relationship with Iran is limited. It aims to deeply examine the Sadr Movement's political discourses, its attitude towards Iran and its role in Iraqi politics. The Sadr Movement, which has an important place in Iraq's Shia society, emphasizes protecting Iraq's national identity and independence against Iran's increasing regional influence. The movement's discourses emphasizing Iraq's independence and political sovereignty directly question Iran's influence over Iraq. The first section of the study examines the historical roots of the Shia Axis in Iraq and the role Iran played in the formation of this alliance. Then, by analyzing the Sadrist Movement's political goals, public discourses and its quest to build an independent Shia leadership from Iran, it reveals the fundamental elements of the Sadrist-Iran conflict. It also emphasizes that it can be an obstacle to Iran's regional strategic goals and change the balance of power in the region. This thesis makes an important contribution to understanding the complex dynamics in Iraqi politics. In particular, it helps us better understand the effects of the tensions between the Sadrist Movement and Iran on Iraq's political future and regional stability.

Keywords: Muqtada al-Sadr, Iraqi Politics, Shia Crescent, Iran, Middle East,, Sectarianism

İçindekiler Tablosu

ONAY i
BEYAN iii
İTHAF iiii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER TABLOSU vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ix
ŞEKİLLER DİZİNİ x
TABLOLAR DİZİNİ xi
BİRİNCİ BÖLÜM 1
1.GİRİŞ 1
İKİNCİ BÖLÜM 8
2. SADR HAREKETİ'NİN YÜKSELİŞİ 8
2.1. Sadr Ailesinin Sosyo-Politik Mirası ve Hareketinin Doğuşu 8
2.2. Direnişten Siyasete: Sadr Hareketi'nin Dönüşümü 15
2.3. Direniş Döneminde Mukteda es-Sadr ve Irak Siyaseti 20
2.4. ABD Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak Siyasetinde Sadr'ın Konumu 23
2.5. Değerlendirme 32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 33
3. Şİİ EKSENİ VE SADR- İRAN İLİŞKİLERİ 33
3.1. Irak – İran İlişkisinin Dönüşmesi 34
3.2. İran'ın Şii-Merkezli Politikaları ve Sadr Hareketi 37
3.3. Sadr Hareketi'nin İran ile İlişkileri 43
3.3.1. Direniş Döneminde Sadr-İran İlişkileri (2003-2011): Sadr-İran İttifakı 44
3.3.2. Şii İttifakında Çatlaklar: İkili İlişkilerde Sadr-İran Gerilimi (2014-Günümüz) 49
3.4. Değerlendirme 55
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 60
4. SADR-İRAN İHTİLAFININ NEDENLERİ 60
4.1. Şii İttifakının İran'ın Hegemonyasına Dönüşmesi 61
4.2. Mukteda es-Sadr'ın Irak Tasavvuru: Iraklı Arap Kimliği 63
4.3. Mukteda es-Sadr'ın Teopolitik Duruşu 69

4.4. Değerlendirme 72
BEŞİNCİ BÖLÜM 75
5.SONUÇ 75
KAYNAKÇA 81

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:Amerika Birleşik Devleti
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
GIHK	: Geçici Irak Hükümet Konseyi
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İİYK	: Irak İslam Yüksek Konseyi
IŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
İDP	: İslami Dava Partisi
JAM	: Ceyş el-Mehdi
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KSDP	: Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
OMS	: Şehitler Sadr Ofisi
s.	: Sayfa
Şkl	: Şekil
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tbl	: Tablo
UIA	: Birleşik Irak İttifakı
Vb.	: Ve benzer

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Sadr Ailesinin Soyağacı 13
Şekil 2. "Şii Hilali" Haritadaki Gösterimi 38

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Sadr Hareketinin Katıldığı Seçimler..... 30

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Irak, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir coğrafyadır. Bu medeniyetlerin tamamından izler taşıyan bölgenin tarihsel gelişiminde etnik ve dinî faktörler önemli bir yere sahiptir. Farklı dinî ve etnik grupları bünyesinde barındıran Irak'ta nüfusun büyük çoğunluğu Müslümanlardan meydana gelmektedir. Müslümanların büyük bir kısmı ise Arap kökenlidir. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar ülkenin güneyinde, Kürtler ve Türkmenler kuzeyde, Sünni Araplar orta kesimlerde yaşamaktadır. Nüfus oranı az olmakla beraber Keldaniler, Asuriler ve Farslar ülkede bulunan diğer etnik gruplardır. Ülkenin demografik yapısı incelendiğinde Irak'ın heterojen bir toplumsal yapıya sahip olduğu söylenebilecektir.

Irak, ülkedeki en yaygın iki mezhepten birisi olan Şiilik için ciddi öneme sahip bir ülkedir. Hz. Ali'nin öldürüldüğü ve türbesinin yer aldığı Kufe şehrinde doğmuş ve buradan Orta Doğu başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Ayrıca Irak toprakları, Kerbela vakası ve benzeri Şiiliğin kökeniyle ilgili olayların yaşandığı, önemli dinî okulların bulunduğu, çok sayıda dinî makam ve türbeye ev sahipliği yapması bakımından da Şiiler için önem taşıyan bir ülkedir.[1] Şiiler için oldukça önemli olan On İki İmam'dan beşinin türbesi Irak'ın çeşitli şehirlerinde yer almaktadır. Şiiler tarafından ilk imam olarak kabul edilen Hz Ali'nin türbesi Kufe'de, İmam Hüseyin'in türbesi Kerbela'da, İmam Musa Kazım'ın türbesi ve İmam Muhammed Taki'nin türbesi Bağdat'ta, İmam Ali Naki'nin türbesi ise Samarra'da bulunmaktadır.[2] Kimilerine göre Gaip imamın yani İmam Mehdi'nin gaybe çekildiği ve zuhur edeceği mağara Samarra şehrindedir.

Şiiliğin güçlü olduğu Irak'ta üç köklü Şii ailenin öne çıktığı görülmektedir. Kazımiyyeli Sadr, Necefli el-Hâkim ve Kerbelâlı Şirazî aileleri Irak Şiiliğinin önemli temsilcileri kabul edilmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı ve İngiltere'nin Irak'ı işgali sırasında Irak'taki Şiî aileler, siyasî gruplar kurarak direniş göstermişlerdir. Bu siyasi hareketlerde anılan üç Şii aile önemli bir yere sahip olmuştur. Necef merkezli el-Hâkim ailesi Irak'ın önde gelen Şii din adamlarından oluşmaktadır. Aileye Irak'ta Seyyidler veya Peygamberin

[1] Joyce N. Wiley, *The Islamic Movement of Iraqi Shi'as*, Boulder ve London: Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 11
[2] Avni İlhan, "Atebât", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 49-50.

torunları denilmektedir. El-Hâkim ailesi 1957 yılında Dava Partisi'ni kuran Mukteda es-Sadr'ın amcası Muhammed Bakır es-Sadr'ı desteklemiştir.[3] Kerbela merkezli Şirazi ailesi ise İngiltere mandasından kurtulmak için İslâmi Çalışma Teşkilatı kurarak direniş gösteren önemli bir Şii ailedir.[4]

Çalışmanın konusu bakımından Kazımiyyeli Sadr ailesine daha yakından bakmakta fayda görülmektedir. Sadr ailesi, yedinci imam Musa Kazım'ın (ö. 799) soyundan gelmektedir. Ailenin üyeleri çoğunlukla günümüz Lübnan topraklarında yer alan Cebel Amil'de ve özellikle Sur (Tire) ilçesinde yaşamışlardır. Daha yakın zamanda ise Beyrut'a yerleşmişlerdir. Sonraları Irak'ta Bağdat'ın ilçesi olan Kazımiye'de ve Necef'te;[5] İran'da ise Kum ve Tahran'da ağırlık kazanmışlardır.

Sadr ailesi siyasi ve sosyal alandaki faaliyetlerinden dolayı Irak halkı tarafından saygı duyulan bir ailedir. Irak toplumunda ve özellikle ülkedeki Şiiler arasında geniş destek bulmaktadır. Sadr ailesi dinî alanda önemli âlimlerin yetiştiği, siyasi alanda ise mevcut veya muhtemel yapıları etkileme gücü olan bir aile olarak kabul edilmektedir. Ailenin faaliyetlerinde 2000'li yılların başından bu yana Mukteda es-Sadr öne çıkmıştır.

Mukteda es-Sadr'ın siyasi hayatında dönüm noktası, 19 Şubat 1999 tarihinde babası Ayetullah Seyyid Muhammed Sadık es-Sadr ve iki kardeşinin Necef'te uğradıkları suikast sonucunda hayatını kaybetmesi olmuştur.[6] Bu olaydan sonra Sadr ailesinin lideri olan Mukteda es- Sadr aynı zamanda kendisini Irak'taki siyasi hayatın merkezinde bulmuştur. Bu sebeple Necef'te bulunan Şii Havza'daki (dinî ilahiyat okulunda) eğitimini tamamlayamamış ve Ayetullah unvanını kazanamamıştır. Ayetullah olamamasına rağmen "varis" olduğu için artık Sadr ailesinin lideri olarak kabul edilmiştir. Genç yaşta ve henüz dinî eğitimini tamamlamadan bir hareketin lideri olması Mukteda es-Sadr'ın siyasi yolculuğundaki en önemli zorluklarından birisi haline gelmiş ve Ayetullah unvanının

[3] H. Family, "Modern Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ansiklopedisi", *Encyclopedia*, 11 Eylül 2024, https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/hakim-family (Son Erişim Tarihi: 13.06.2024).
[4] Muharrem Akoğlu, "Irak'ta Şiî Varlığı", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Şii-Sünni İlişkileri Özel Sayısı), (2013), s. 419.
[5] Raffaele Mauriello, "Genealogical Prestige and Marriage Strategy among the Ahl al-Bayt: The Case of the al-Sadr Family in Recent Times", *Genealogy and Knowledge in Muslim Societies: Understanding the Past*, ed. Sarah Bowen Savant ve Helena de Felipe, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014, s. 133.
[6] L. Bahry, "Mukteda el-Sadr." *Britannica Ansiklopedisi*, 13 Mayıs 2024. https://www.britannica.com/biography/Muqtada-al-Sadr, (Son Erişim Tarihi: 13.06.2024).

sunduğu saygınlıktan da yoksun kalmıştır. Dinî liderlik vasfının Mukteda es-Sadr için ne anlam ifade ettiği çalışmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Mukteda es-Sadr'ın siyasi hayatındaki bir diğer dönüm noktası Amerikan işgaline karşı direniş döneminde gösterdiği duruş olmuştur. Bu dönemde Sadr, 2003 yılında kurduğu Mehdi Ordusu (JAM) isimli milis örgütü vasıtasıyla ABD ve İngiltere önderliğinde oluşturulmuş olan Çok Uluslu Koalisyon Kuvvetleri'nin Irak'ı işgaline karşı koymuştur.[7] Sadr, direniş dönemi boyunca milis gücünü Şiilik ve İslam'a zarar vermek isteyen işgalcilere karşı silahlı bir direniş olarak tanımlamış ve Irak'ın birlikteliğini vurgulamıştır.[8] Böylece Irak'ta toplum ve siyasi hayatın yanında askerî alanda da varlık göstermeye başlamıştır.

Mehdi Ordusu, Amerikan askerleri çekilene kadar işgale aktif bir şekilde direniş göstermiştir. Sadr, Amerikan askerlerinin ülkeden çekileceğini duyduğu dönemde yaptığı açıklamada, "Irak'ın bağımsızlığını tamamlaması ve işgal güçlerinin kutsal topraklarımızdan çekilmesi yönündeki arzum nedeniyle, işgal güçlerinin çekilmesi tamamlanıncaya kadar dürüst Irak direnişinin askeri operasyonlarını durdurmak zorundayım." diyerek işgal güçlerinin çekilmesini bekleyeceğini, ancak çekilmezlerse silahlı direnişe devam edeceklerini vurgulamıştır.[9] Nihayetinde yaklaşık sekiz yıl süren direniş sonucunda 18 Aralık 2011 tarihinde ABD birliklerinin ülkeden çekilmesi tamamlanmıştır.[10] Bağdat'ta kutlamalar için geçit törenleri düzenlenmiş ve kutlamalar "Direniş ve Kurtuluş Festivali Zaferi" olarak adlandırılmıştır. İşgal sırasında direnişin en çok hissedildiği "Sadr Şehri" bölgesinde Mukteda es-Sadr kalabalığa seslenerek ordusunu, elde ettiği "zafer" için tebrik etmiştir.[11]

Bunların yanı sıra ABD işgalinin ardından Irak'ın bağımsız bir devlet olarak konumlanması, iç ve dış dinamikler göz önüne alındığında oldukça karmaşık bir hal almıştır.

---

[7] "Iraq War", *Britannica Ansiklopedisi*, 11 Haziran 2024, https://www.britannica.com/event/Iraq-War, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).
[8] E. Wong, "Radical Shiite Cleric Calls on Iraqi Forces to Unite Against the U.S. Military", *The New York Times*, 9 Nisan 2007, https://www.nytimes.com/2022/08/29/world/middleeast/iraq-sadr-politics.html, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).
[9] "Iraqi cleric: Don't attack U.S. troops", *Politico*, 9 Kasım 2011, https://www.politico.com/story/2011/09/iraqi-cleric-dont-attack-us-troops-063169, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).
[10] "Iraqi Prime Minister Declares Iraq Day To Mark Departure Of U.S. Troops", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 31 Aralık 2011, https://www.rferl.org/a/iraq_prime_minister_announces_iraq_day/24439108.html, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).
[11] "Muqtada al-Sadr's Mahdi Army parades in Baghdad's Sadr City: 'Victory Festival' after US withdrawal", *Jewish News One*, 14 Şubat 2012, https://www.youtube.com/watch?v=4S4KuSidJwI, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).

Özellikle İran'ın bölgedeki etkinliği, Irak'ın bağımsızlığını tehdit eden en önemli faktörlerden biri olmuştur. ABD'nin çekilmesinin ardından ortaya çıkan güç boşluğunu etkin bir şekilde dolduran İran, Şiî ve Kürt siyasi aktörlerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla Irak siyasetinde belirleyici bir rol oynamıştır. Orta Doğu'daki diğer ülkelerin Şiî ve Kürt hareketlerine mesafeli durması, İran'a bu gruplarla yakınlaşma ve Irak'ta siyasi süreçlere yön verme imkânı sunmuştur. Bu durum, Irak'ın bağımsız bir dış politika izlemesi ve bölgesel güçlerle dengeli ilişkiler kurması önündeki en büyük engellerden biri haline gelmiştir. Nuri el-Maliki döneminde yaşanan gelişmeler, İran'ın Irak üzerindeki etkisinin ne denli derinleştiğini göstermektedir. Maliki hükümetinin karşılaştığı iç ve dış sorunlar karşısında İran'dan aldığı destek, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Bu durum, es-Sadr gibi Irak milliyetçiliğini savunan siyasi aktörlerin, ülkenin bağımsızlığını hedefleyen söylemlerini zayıflatmıştır. [12] Irak'ın iç siyasetindeki bu gelişmeler, ülkenin bölgesel ve küresel güç dengeleri içindeki konumunu belirleyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

Mukteda es-Sadr, direniş döneminin sona ermesiyle birlikte imajında belirgin bir dönüşüme giderek Şii mezhebi militan bir lider kimliğinden ziyade, demokratik reformlara önem veren ve Irak milliyetçiliğini benimseyen bir siyasetçi figürü olarak kendini yeniden konumlandırmıştır. Bu çerçevede, Joyce N. Wiley'ın çalışmaları Bakır es-Sadr'ın siyasi otorite anlayışını İran'ın anlayışıyla karşılaştırmalı olarak incelemiş olsa da[13], bu iki aktör arasında neden çatlamaların başladığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Söz konusu literatür açığı, Şii dünyasındaki siyasi dinamiklerin karmaşıklığı ve mezhepsel kimlik ile milliyetçi duygular arasındaki çelişkili ilişkilerin daha derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir.

Çalışmada, Mukteda es-Sadr'ın Şii olmasına rağmen neden İran hükümeti ile tam manasıyla anlaşamadığı sorusuna cevap aranacak ve söz konusu anlaşmazlığın Irak-İran ilişkilerindeki yeri ve önemi tespit edilecektir. Bu soruya cevap aranırken İran'ın "Şii Hilali" projesi, Sadr'ın Iraklı Arap kimliği ve konuya ilişkin farklı Şii görüşler üzerinde durulmuştur. Mukteda es-Sadr ve ailesi, Irak Şiiliği içindeki belirgin bir Irak milliyetçiliği vurgusu ile diğer Şii gruplardan ayrışmaktadır.[14] Bu milliyetçi perspektif, Sadr ailesine göre Şiiliğin

[12] M.Şahin, "Siz, Irak'ı yalnızca ABD'nin mi işgal ettiğini sanıyorsunuz?" *Haber7*, 24 Temmuz 2022, https://www.haber7.com/yazarlar/mehmet-sahin/3244183-siz-iraki-yalnizca-abdnin-mi-isgal-ettigini-saniyorsunuz, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2024).
[13] Joyce N. Wiley, *The Islamic Movement of Iraqi Shi'as*, Boulder ve London: Lynne Rienner Publishers, 1992.
[14] "Muqtada al-Sadr's alliance: An opportunity for Iraq, the US, and the region", *Brookings*, 17 Mayıs 2022, https://www.brookings.edu/articles/muqtada-al-sadrs-alliance-an-opportunity-for-iraq-the-us-and-the-region/, (Erişim Tarihi: 14.06.2024).

kökenlerinin Araplara dayanması, önde gelen Şii âlimlerin büyük bir kısmının Irak medreselerinde yetişmiş olması ve eğitim dilinin Arapça olması gibi tarihsel ve kültürel gerçeklere dayanmaktadır.[15] Özellikle Necef ve Kerbela gibi kutsal şehirlerin Irak'ta bulunması, bu milliyetçi söylemin coğrafi bir merkezini oluşturmaktadır.

Mukteda es-Sadr, milliyetçi temellere dayanarak bağımsız bir Irak hedefi gütmekte ve bu hedef doğrultusunda zaman zaman İran ile karşı karşıya gelmektedir. Mehdi Noorbaksh'ın çalışmaları da Irak Şiiliği ile İran Şiiliği arasında önemli farklılıkları ortaya koymaktadır. [16] Bu minvalde İran'ın dış politikada Şii birliğini hedefleyen *Şii Hilali* projesi ve İran merkezli bir dinî liderin himayesini gerekli kılan *Velayet-i Fakih* anlayışı, Sadr'ın yerel ve milliyetçi bir Irak vizyonu ile çelişmektedir. Sadr, bu nedenle hareketini *Yurtsever Şii Hareketi* olarak adlandırmaktadır. [17] Sadr, hareketin kimliğini daha net bir şekilde ortaya koymakta, Irak Şiiliği içerisinde milliyetçi bir alternatif sunmakta ve bu sayede İran'ın bölgedeki etkisine karşı bir denge oluşturmaya çalışmaktadır.

Tez, Irak'ın karmaşık siyasi dinamiklerinin anlaşılmasına önemli bir katkı hedeflemektedir. Özellikle Irak-İran ilişkilerinin tarihsel seyri ve İran'ın Irak politikasındaki çelişkili yönler derinlemesine incelenerek bölgesel siyaset üzerindeki etkileri daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ayrıca tez, İran'ın bölgesel hegemonyası sonucunda ona isnad edilen Şii eksenli bir ittifakın oluşabilme tezinin zayıflıklarını da gözler önüne sermektedir. Irak'ta, İran destekli Şii gruplarla Mukteda es-Sadr liderliğindeki Şii akım arasındaki derin anlaşmazlık, Şii dünyasının tek bir çatı altında birleşemeyeceğini ve siyasi hesapların mezhepsel kimliğin önüne geçebileceğini göstermektedir. Bu durum, "Şii Hilali" tezinin dayandığı temel varsayımları ciddi şekilde sarsmakta ve bölgesel siyasette yeni kırılma noktalarının ortaya çıkabileceğini işaret etmektedir.[18] Irak'ta yaşanan iç çatışmalarda Sadr hareketinin oynadığı rol ve bu hareketin İran ile olan ilişkileri, bölgenin geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir. "Şii Hilali" projesinin eleştirisi, İran'ın "Şii Hilali" projesinin zayıflıklarını ortaya koymaktadır. Bu konunun önemini kısaca sıralayacak olursak, İran'ın bölgesel etkisinin sınırına bakıldığında İran'ın "Şii Hilali" projesi gibi bölgesel hegemonya arayışları, Irak örneğinde olduğu gibi beklenmedik sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum,

---

[15] Ziya Abbas, *Irak'ta Şii Meciliğinin Siyasi* Rolü, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013, s. 83.
[16] Mehdi Noorbaksh, "Shiism and Ethnic Politics in Iraq", *Middle East Policy*, 15/2, (2008), s. 53-65.
[17] "Yurtsever Şii Hareketi: Mukteda El Sadr'ın Irak Siyasi Arenasına Olası Dönüşü" *Shafaq News*, 12 Nisan 2024, https://shafaq.com/en/Report/The-Patriotic-Shiite-Movement-Muqtada-Al-Sadr-s-potential-return-to-the-Iraqi-political-arena, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2024).
[18] Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası,* 13/3, (2007), s. 50-56

İran'ın bölgesel siyasetindeki sınırları ve zorlukları ortaya koymaktadır. Irak'ın geleceği için tahminler yapılabilecek politika yapıcılara ve araştırmacılara yol gösterecektir. Aynı zamanda akademik çalışmalara katkısı ile Ortadoğu siyaseti, İslam siyaseti ve uluslararası ilişkiler alanındaki akademik çalışmalara oldukça önemli bir ilerleme katacaktır. Şahıs hakkındaki bilgiler ile Politikacılara Bilgi verirken ve çalışmadaki bulguları kullanarak daha bilinçli kararlar alabilirler. Sivil toplum kuruluşlarına rehberlik amacı ile bölgedeki sorunlara daha etkili çalışmalar üretebilirler.

Irak siyasi sahnesinin önemli aktörlerinden biri olan Mukteda es-Sadr'ın İran İslam Cumhuriyeti ile olan mesafeli duruşunun gerekçeleri, hedefleri ve sonuçları üzerine derinlemesine bir inceleme yapılması bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.[19] Özellikle, bölgesel güç dengelerindeki değişimi ve Irak'ın iç siyasetini yakından etkileyen bu ilişki, güncel siyaset bilimi ve uluslararası bölge çalışmaları önemli bir araştırma konusudur. Bu bağlamda, Sadr'ın geçmişteki siyasi hamlelerinin sonuçları analiz edilerek, gelecekteki olası senaryolar ve Irak'ın geleceği üzerindeki muhtemel etkileri değerlendirilecektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise İran İslam Cumhuriyeti ile Mukteda es-Sadr arasında yaşanan ihtilafların, özellikle yabancı kaynaklar üzerinden incelenmiş olmasına rağmen, Türkiye'de bu konuya dair kapsamlı ve derinlemesine bir akademik çalışma henüz mevcut olmaması sebebiyle, söz konusu literatür boşluğunu doldurmak ve iki aktör arasındaki siyasi farklılıkları sistematik bir şekilde analiz etmektir. Bu doğrultuda, içerik analizi ve söylem analizi yöntemlerinden faydalanılarak, İran'ın dış politika öncelikleri ile es-Sadr'ın siyasi yaklaşımı karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Kitap, makale, rapor, röportaj, gazete ve web siteleri gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerle zenginleştirilmiştir.

Çalışma içerik itibariyle giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısmı olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi ve yöntemi üzerine durulmuştur. İkinci bölümde Mukteda es-Sadr ve ailesi, Sadr Hareketi'nin temel özellikleri ve bu hareketin Irak'taki durumunu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Mukteda es-Sadr ile İran arasındaki ilişki incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Mukteda es-Sadr'ın kendi dini ve siyasi anlayışları çerçevesinde şekillendirmek istediği bir Irak devleti hayali üzerinde durulmuş ve son olarak sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

[19] Acar, "Akıllı Güç Bağlamında", s. 250-256.

Bu çalışmanın en önemli sınırlamaları, çeviri zorlukları ve tek bir şahsın derinlemesine incelenmesinin getirdiği metodolojik zorluklardır. Arapça ve Farsça kaynakların doğrudan çevirisi, anlam kayıplarına ve yorum farklılıklarına yol açabilecek bir durumdur. Özellikle, siyasi söylemlerin nüanslarını yakalamak ve kültürel bağlamı dikkate almak çeviri sürecinde önemli bir zorluk olmuştur. Ayrıca, Mukteda es-Sadr gibi dinamik ve sürekli değişen bir siyasi figürün incelenmesi, sınırlı sayıda akademik çalışmanın bulunması nedeniyle zorlaşmıştır. Şahsın değişken politikaları ve sınırlı sayıda kişisel görüşme imkânı, yorumların subjektifliğe açık olmasına neden olmuştur. Savaş sonrası Irak'ın karmaşık siyasi ortamı ve bilgi kirliliği de çalışmanın güvenilirliğini etkileyen diğer faktörler arasındadır. Mukteda es-Sadr gibi karizmatik ve tartışmalı bir siyasi figürün incelenmesi, araştırmacılar için hem ilgi çekici hem de oldukça zorlu bir süreçtir. Özellikle Irak'ın siyasi ve toplumsal yapısı içerisinde önemli bir yere sahip olan Sadr'ın, hem dini hem de siyasi liderlik rolü, araştırmanın karmaşıklık düzeyini artırmaktadır. Bu bağlamda, araştırmacılar, bilgiye erişimdeki sınırlılıklar, siyasi ve sosyal etkiler, metodolojik zorluklar ve etik kaygılar gibi çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bilgilerin doğrulanabilirliği ve güvenilirliği, özellikle de sosyal medya gibi çeşitli platformlarda yer alan bilgilerin doğrulaması, araştırmacılar için başlıca sorunlardan biri olmuştur. Arapça kaynaklara olan ihtiyaç, dil bariyerini aşma zorunluluğunu ortaya koyarken, Irak'taki hızlı siyasi gelişmeler, araştırmanın sürekli güncellenmesini gerektirmektedir. Ayrıca, Sadr ailesinin mahremiyeti gibi etik konular da araştırmacıların dikkat etmesi gereken önemli noktalardır. Bu faktörlerin tamamı, Mukteda es-Sadr üzerine yapılan çalışmaları hem zaman alıcı hem de oldukça dikkat gerektiren bir hale getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SADR HAREKETİ'NİN YÜKSELİŞİ

Irak siyasi tarihinde derin izler bırakan Sadr ailesi, uzun yıllardır Şii toplulukları üzerinde önemli bir nüfuz sahibi olmuştur. Özellikle Irak'taki Şii grupların çoğunun İran ile yakın ilişkiler kurduğu bir dönemde, Sadr ailesi bu eğilime karşı durarak bağımsız bir çizgi izlemiştir. İran İslam Devrimi'ne saygı duysalar da Ayetullah Humeyni'nin *Velâyet-i Fakih* doktrinini benimsemeyerek Irak milliyetçiliği ve bağımsız bir Irak vurgusu yapmışlardır. Ailenin bu siyasi duruşunu en belirgin şekilde temsil eden Mukteda es-Sadr, ABD işgalinden sonra Irak'ta yükselen en etkili siyasi figürlerden biri haline gelmiştir. Sadr Hareketi adıyla bilinen siyasi oluşumu, Irak siyasetinde aktör olmuştur. Bu çalışmada, Sadr Hareketi'nin tarihsel kökenlerinden günümüzdeki etkisine kadar geniş bir perspektifle incelenerek Mukteda es-Sadr'ın kişilik özellikleri ve siyasi yaklaşımları daha iyi anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamlı analiz, Sadr'ın İran ile olan ilişkilerine dair daha net bir değerlendirme yapmamızı sağlayabilecektir.

2.1. Sadr Ailesinin Sosyo-Politik Mirası ve Hareketinin Doğuşu

"Sadr" terimi, etimolojik olarak "en yüksek, her alanda üstün bir makamda olan" anlamına gelmektedir. Safavi Devleti'nin ilk dönemlerinde "sadr" unvanına sahip şahıslar, Şii inancının yaygınlaştırılması görevini üstlenmişlerdir. Bu durum, "sadr" makamının siyasi otorite kadar dini bir misyon da taşıdığını göstermektedir. Günümüzde "Sadr Hareketi" olarak bilinen oluşum, bu tarihi mirasa atıfta bulunarak Şiilik temelli bir hareket olarak ortaya çıkmıştır.[20] İngilizce literatürde "Sadrist Movement" veya "Sadrist Trend" olarak geçen bu hareket, halkın yoğun desteğini alarak dini bir kimlik etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda, hareketin milliyetçi, halkçı ve muhafazakâr bir ideolojiye sahip olduğu söylenebilecektir.

Irak'taki siyasi ve dini görünüm önemli bir yer tutan Sadr Hareketi, köklerini 20. yüzyılın ortalarına, Dava Partisi'nin kuruluşuna dayandırır. Mukteda es-Sadr'ın kayınpederi Büyük Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr liderliğinde kurulan bu parti, Şiilik temelli ilk

[20] Yusuf Benli, "Şi'i-Sünnî İlişkileri Çerçevesinde Irak'ta Sadr Ailesi", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları,* 6/2, (2013), s. 438.

siyasi oluşum olarak Irak'ta yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.[21] Dava Partisi, sadece mezhebi bir kimlikten ziyade, Irak milliyetçiliğini de benimseyerek Şiilerin siyasi arenadaki temsilini güçlendirmiştir.

Muhammed Bakır es-Sadr'ın cuma hutbelerinde sıklıkla vurguladığı Irak milliyetçiliği, Şiiler arasında geniş bir kabul görmüş ve onu karizmatik bir lider haline getirmiştir.[22] Ancak, bu durum Baas Partisi'nin yükselişiyle birlikte değişmeye başlamıştır. Arap milliyetçiliğini ön planda tutan Baas Partisi, 1979'da iktidara gelmesiyle birlikte Dava Partisi'nin faaliyetlerine engel olmaya başlamıştır. Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas Rejimi, özellikle Şiilerin haklarını kısıtlaması ve dini liderlere baskı uygulamasıyla tanınmıştır. Muhammed Bakır es-Sadr ve diğer Dava Partisi üyeleri, bu baskılara rağmen Şiilerin hakları için mücadele etmeye devam etmişlerdir. 1979 yılına gelindiğinde İran İslam Devrimi'nin ideolojik etkileri, komşu ülkelerdeki Şiî nüfus üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle Irak'ta, devrimin ateşlediği Şiî kimlik bilinci ve siyasi beklentiler, 1980'de ülkede geniş çaplı ayaklanmalara yol açmıştır. Bu ayaklanmalara da birinci ve İkinci Sadr Ayaklanması denmiştir. 1979-1980 yılları arasında gerçekleşen Birinci Sadr Ayaklanması Mukteda es- Sadr'ın kayınpederinin isyanı ile başlamış Baas rejimine karşı Şii halkı arkasından sürüklemiştir. 1980'deki birinci Sadr ayaklanmaların bastırılmasıyla birlikte ayaklanmaların sorumlusu olarak gösterilen Dava Partisinin faaliyetleri yasaklanmış, Muhammed Bakır es-Sadr ve kız kardeşi Âmine Bint'ül Hüda es-Sadr dâhil 96 parti üyesi idam edilmiştir.[23] Aile ilişkilerinden de aldığı güç sayesinde partinin fikri temellerinin sahibi olan Bâkır es-Sadr, Irak milliyetçisi, Baas Rejimi muhalifi ve ezilen Şii halkının savunucusu olarak tanınmıştır. 1999 yılında ikinci Sadr ayaklanması olarak bilinen olay ise Mukteda es-sadr'ın babasının öldürülmesinden sonra Şii mahallelerinde ve Kerbela, Nasıriye, Kufe, Necef ve Basra önemli Şii çoğunluklu halkın yaşadığı yerlerde yaşanan protestolardır.[24] Söz konusu protestolar, Irak siyasi hayatında Sadr ailesinin Şii toplumu üzerindeki ideolojik ve siyasi etkisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Öyleki bunca kitleyi arkasından getirme kudretine sahip olan Muhammed Bakır es-Sadr, yalnızca Sadr hareketinin kurucusu olmakla kalmayıp aynı zamanda derin bir teolojik ve felsefi birikime sahip, döneminin önde

[21] Christopher Paul Anzalone, "Badr Organization", *Iraq War Encyclopedia*, Santa Barbara, California, 2013, s. 43.
[22] Aziz, T. M. (1993). The Role of Muhammad Baqir al-Sadr in Shi'i Political Activism in Iraq from 1958 to 1980. International Journal of Middle East Studies, 25, s. 210-215.
[23] Mesut Özcan, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü," *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, haz. Fulya Atacan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, s.172-173.
[24] "Mukteda es-Sadr: Irak'ta siyasete 20 yıldır damga vuran Şii din adamı".

gelen İslam düşünürlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Özellikle Şiî ilahiyat alanındaki çalışmalarıyla tanınan es-Sadr, içtihat, hukuk felsefesi, mantık, teoloji, ekonomi, Kur'an tefsiri, tarih ve İslam kültürü gibi geniş bir yelpazede 27'den fazla kitap kaleme almıştır.[25] 45 yaşına gelmeden önce yayımlanan 25'ten fazla makalesiyle de akademik dünyada önemli bir yer edinmiştir. Siyaset bilimci Yitzhak Nakash'ın belirttiği gibi, Bakır es-Sadr'ın karizmatik kişiliği ve monarşi sonrası Irak'ta Şii radikal ulemanın entellektüel lideri olması, onu halkın gözünde önemli bir figür haline getirmiştir. Özellikle *Falsafatuna* (Felsefemiz) ve *Iqtisaduna* (Ekonomik Sistemimiz) adlı eserleriyle elde ettiği ün, onun hem dini hem de siyasi alandaki etkisini artırmıştır. Bakır es-Sadr'ın düşünsel mirasında dikkat çeken önemli bir nokta, Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen *Velayet-i Fakih* konseptine olan mesafeli duruşudur.[26] Bu durum, Bakır es-Sadr'ın siyasi düşüncesinin özgün bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Bâkır es-Sadr'ın idamının ardından, Sadr Hareketi'nin ideolojik ve siyasi mirasının devamlılığında Mukteda es-Sadr'ın babası Muhammed Sadık es-Sadr'ın (1943-1999) belirleyici bir rolü olmuştur. Bâkır es-Sadr'ın kuzeni olan Muhammed Sadık es-Sadr, Necef havzasında saygınlığı yüksek bir Şii âlimi olarak hareketin liderliğini üstlenmiştir. Sadık es-Sadr, çeşitli konuşmalarında toplumsal reform görevini üstlendiğini ve bu gaye doğrultusunda Sadr Hareketi'ni devraldığını ifade etmiştir.[27] Örneğin 1991 yılında babası Sadık es-Sadr'ın hutbelerde Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'in yanı sıra Baas rejimi aleyhine konuşmalar yapması sonucu kendisini destekleyen Şii halk tarafından ayaklanma çıkarılmıştır. Başlayan ayaklanmanın temelinde yoksulluk, uluslararası izolasyon, ahlaki ve maddi olarak iflasın yanı sıra mezhepsel kimlik farklılıklarından doğan ayrımcılıklar görülmektedir. Sadık es-Sadr, fetvalarında Şii-Sunni birliğini destekleyen konuşmalar yaparak mezhep ayrımlarını azaltmaya çalışmış hatta Şiileri ve Sünnileri birbirlerinin camilerinde ibadet etmeye teşvik etmiştir.[28]

Muhammed Sâdık es-Sâdr, Irak siyaset sahnesinde Şii İslamî kimliği ile Arap milliyetçiliğini sentezleyen önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Aslında kökleri Hz. Ali'nin 6. Imam Cafer-i Sadık'ın oğlu İmam Musa Kazım'a dayanan Sadr ailesine, hem soy

[25] Beigi Malek Abad, H., & Mehanna, Z. (2024). The Revolutionary Islamic Identity and the Revolutionary Woman from the Perspective of Ayatollah Mohammad Baqir Al-Sadr. Journal of Contemporary Islamic Studies (JCIS), 67-70.
[26] Nakash, Yitzhak. The Shi'is of Iraq. Princeton University Press, 2006, p. 137.
[27] Cockburn, *Muqtada Al-Sadr and the Battle for the Future of Iraq*, s. 9.
[28] Haddad, F. (2011). Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity. Hurst & Co./Columbia University Press. p. 113.

bağları hem de Necef'te aldıkları dini eğitimlerden dolayı Şiiler tarafından muhabbet duyulmakta ve hürmet gösterilmektedir. Bu yüzden halk arasında söyledikleri dikkate alınan Sâdık Es-Sâdr, fetvalarında mezhebi ayrılıkları aşmayı hedefleyerek Şiî ve Sünnî Müslümanlar arasındaki birliği teşvik etmiş, hatta farklı mezheplere mensup bireyleri birbirlerinin ibadethanelerinde ibadete davet etmiştir. Bu durum, es-Sâdr ailesinin siyasi çizgisinin temelini oluşturan ve Arap Şiiliği olarak nitelendirilen bir anlayışın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ailenin bu çizgisi, nesilden nesile aktarılmış ve Irak siyasetinde belirleyici bir rol oynamıştır.[29]

Muhammed Sâdık es-Sâdr'ın, hutbelerinde ABD, İsrail ve Baas rejimine yönelik eleştirileri, Irak'ın Şiî nüfusunda önemli bir destek bulmuştur. 1991 yılında bu destek, yeni bir ayaklanmaya öncülük etmiştir. Ancak ayaklanmanın bastırılmasıyla birlikte Saddam Hüseyin Rejimi, muhalefetin merkezi haline gelen Necef'e yönelik baskılarını artırmış ve Sadr ailesini hedef almıştır. İran İslam Devrimi lideri Ayetullah Humeyni'nin isteği üzerine 1982 yılında kurulan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi 1998 yılında hazırlattığı broşürle Sadr Hareketini hedef almış ve Iraklı Şiîleri Ali Sistani'nin etrafında birleşmeye teşvik etmiştir. Bu girişim, Şiîler arasında bir bölünmeyi ve Sadr ailesinin siyasi etkisinin zayıflamasını hedeflemiştir.[30]

Sadık es-Sadr, 1999 yılında suikasta kurban gitmeden hemen önce kendisini, tüm Müslümanların lideri konumunda olan *Veli-yi Emir el-Müslimin* olarak ilan etmiştir. Bu ilan, İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasında da yer alan *Velayet-i Fakih* anlayışına hem bir meydan okuma hem de bir alternatif sunmaktadır. Velayet-i Fakih, İslam devletinin en üst düzey dini otoritesini *veli-i fakih* olarak tanımlamakta ve bu şahsın hem dini hem de siyasi işlerde söz sahibi olmasını öngörmektedir. Sadık es-Sadr ise *müslimin* ifadesini kullanarak dini otoritesini vurgulamakla birlikte, siyasi liderlik iddiasını daha sınırlı bir çerçevede tanımlamaya çalışmıştır. Bu durum, Sadık es-Sadr'ın İran merkezli Velayet-i Fakih anlayışını reddettiğini ve alternatif bir İslami siyaset modeli önerdiğini göstermektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu konu detaylı bir şekilde incelenecektir.

[29] Nakash, Y. Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World. Princeton University Press, 2006,p. 15.
[30] "Sadr ve İran arasındaki ihtilafın geçmişi ve Muhammed Sadık es Sadr suikastı" *Mepa News*, 19 Şubat 2022, https://www.mepanews.com/sadr-ve-iran-arasindaki-ihtilafin-gecmisi-ve-muhammed-sadik-es-sadr-suikasti-32906h.htm, (Son Erişim Tarihi: 1 Haziran 2024).

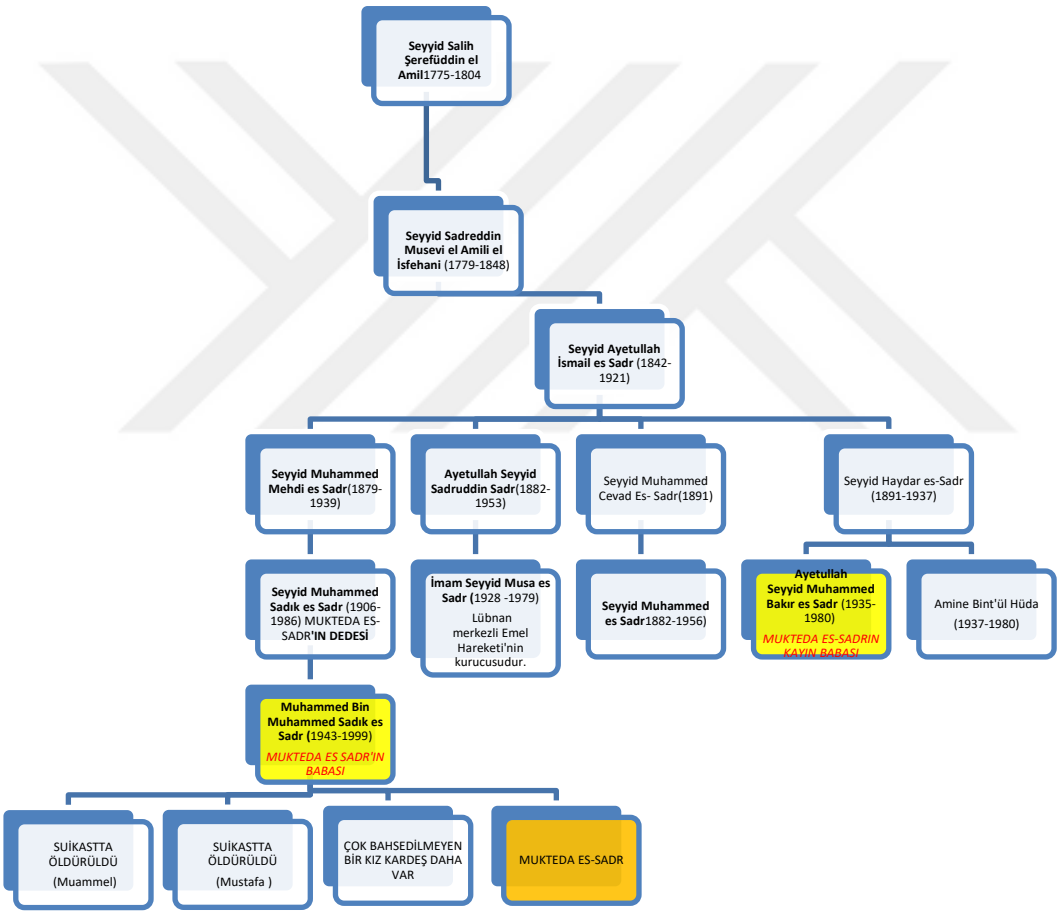
19 Şubat 1999 tarihinde, Irak'ın Necef kentinde meydana gelen silahlı saldırıda, Sâdık es-Sâdr ve Mustafa ve Muammel es-Sadr hayatlarını kaybetmiştir. [31] Bu olay, suikastın sorumlusunun kim olduğu konusunda çeşitli spekülasyonlara yol açmıştır. Olayın sorumlusu olarak İran hükümetini suçlayanlar İran'ın bölgedeki Şii hareketlere verdiği destek ve Sadr ailesinin İran ile olan kötü ilişkileri gibi faktörleri delil olarak göstermektedirler.[32] Suikastın Saddam Hüseyin yönetimi tarafından düzenlendiğini düşünenler ise Sadr ailesinin önde gelen üyelerinin Saddam döneminde sistematik olarak hedef alınmasını delil olarak ortaya atmaktadır. [33]

Mukteda es-Sadr, babası ve kardeşlerinin suikasta uğramasından sonra henüz otuzlu yaşlarında ve Ayetullah unvanından yoksun olmasına rağmen Sadr ailesinin siyasi ve dini liderlik rolünü üstlenerek dikkat çekmiştir. Dini eğitimini tamamlayamamasından dolayı müçtehit olamayan, başka bir ifadeyle fetva verme yetkisine sahip olamayan Mukteda es-Sadr'ın nüfuz kazanmasında, Şii toplumu içindeki belirli kimlik ve ilişkiler merkezi bir rol oynamıştır. Sadr ailesinin On İki İmam soyundan gelmesi ve kutsal şehir Necef'te doğması, onun Şii dünyası içindeki meşruiyetini güçlendiren önemli faktörler olmuştur. İronik bir şekilde, bilgisayar oyunlarına olan ilgisi nedeniyle "Molla Atari" lakabı takılan Sadr'ın, genç yaşı ve ilgi alanları, geleneksel bir dini lider imajıyla pek uyuşmamaktadır.[34] Ancak, köklü ailesi ve Şii toplumundaki özel yeri, bu eksiklikleri gölgede bırakarak onu Irak siyasetinin önemli aktörlerinden biri haline getirmiştir. Özetle, Sadr'ın yükselişi, dini otorite, siyasi liderlik ve aile mirası gibi karmaşık faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Sadr'ın nüfuzunu artıran en önemli faktörlerden biri, evliliği olmuştur. 1994 yılında, babasının kuzeni Muhammed Bakır es-Sadr'ın (Şekil 1) kızıyla evlenmesi Sadr'ın siyasi mirasını güçlendiren bir hamle olarak değerlendirilebilir. Sadr, bu evlilik sayesinde elini güçlendirmiş ve Muhammed Bakır es-Sadr'ın boşluğunu doldurmak için önemli bir aday haline gelmiştir. Bunların yanı sıra 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali, Sadr'ın siyasi yükselişi için yeni bir dönüm noktası olmuştur. İşgal karşıtı bir direniş örgütü olan Mehdi Ordusu'nu kurarak, hem Iraklı Şiilerin tepkilerini kanalize etmiş hem de kendi siyasi gücünü

[31] N. Rosen, "Anatomy of a Civil War: Iraq's Descent into Chaos", *Boston Review*, November/December 2006. https://www.bostonreview.net/articles/rosen-anatomy-civil-war/.(Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2024).
[32] "Mukteda es-Sadr: Irak'ta siyasete 20 yıldır damga vuran Şii din adamı", *BBC Türkçe*, 31 Ağustos 2022. https://www.bbc.com/turkce/articles/crgwz1l1yjro, (Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2024).
[33] Hasan Hüseyin Köse, "Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi", *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1/2, 2015, s. 60.
[34] Acar, Ö. (Nisan 2023). *Irak'ta Radikalleşme Sürecinde Mezhepsel Farklılaşma: Irak Ve İran Yanlısı Şii Gruplar.* Doktora tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Ve Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara, s.143-144.

önemli ölçüde artırmıştır. Mehdi Ordusu, kısa sürede Irak'ta önemli bir askeri güç haline gelmiş ve Sadr'ın bölgesel ve uluslararası alanda daha fazla tanınmasını sağlamıştır.[35]

Mukteda es-Sadr, Irak siyasetinde önemli bir figür olarak yükselişini, köklü bir dini aileden gelmesi, halkın temel ihtiyaçlarına yönelik hizmetleri ve ABD işgaline karşı gösterdiği direnişe borçludur. Sadr ailesinin Irak toplumundaki saygınlığı, Mukteda'nın liderliğini meşrulaştırırken, onun halk odaklı politikaları da geniş tabanlı bir destek sağlamıştır. Bu durum, Sadr Hareketi'ni Irak siyasetinin belirleyici güçlerinden biri haline getirmiştir. Sonraki dönemlerde Sadr'ın siyasi geleceği ve Irak'ın siyasi istikrarı üzerindeki etkileri, ülke içindeki ve bölgedeki gelişmelere bağlı olarak değişmeye devam etmiştir.

Şekil 1: Sadr Ailesinin Soyağacı[36]

[35] "Mukteda es Sadr kimdir?", *Mepa News Biyografi, https://www.mepanews.com/mukteda-es-sadr-kimdir-.260h.htm,* (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

[36] A. Tan, "Ortadoğu notları (7): Sadr ailesi", *Independent Türkçe*, 31 Ocak 2021, https://www.indyturk.com/node/125536/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-7-sadr-ailesi, (Son Erişim tarihi: 15 Aralık 2023).

Sadr Hareketi için önemli bir yere sahip olan Bağdat'ın *el-Thavra* bölgesi, Şiîlerin siyasi etkisinin yoğunlaşmasıyla ‘‘Sadr Şehri’’ olarak anılmaya başlamıştır.[37] Şehir bir süre sonra Saddam Hüseyin'in emriyle *Saddam Şehri* adını alsa da 2003 yılında ABD'nin Irak işgaliyle birlikte, şehir yeniden Sadr Hareketinin merkezi konumuna yükselmiş ve yeniden ‘‘Sadr Şehri’’ adını almıştır. Sadr Şehri, çoğunlukla Şiîlerin yaşadığı ve gecekondu alanlarının hâkim olduğu bir yapıya sahip olmuştur. Şehir planlaması ve altyapı hizmetlerinin yetersizliği, bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını olumsuz etkilemiştir. Bu durum, bölge halkının yaşam standartlarını düşürmüştür. Sadr Şehri, ABD'nin Irak işgali sırasında, 2004-2008 yıllar arasında sık sık silahlı çatışmalara sahne olmuş ve direniş güçleri tarafından bir üs olarak kullanılmıştır.[38]

ABD'nin 2008 yılında Irak'ta başlattığı askeri operasyonlar, şehrin altyapısına verdiği zararın ötesinde, bazı kesimler tarafından kasıtlı bir kent kırımı politikasının parçası olarak değerlendirilebilecek boyutlara ulaşmıştır. Söz konusu operasyonlar sonucunda Sadr şehri, özellikle de *el-Cemile* ve el-Thavra bölgeleri, ABD güçleri tarafından inşa edilen büyük ve yüksek beton duvarlarla tecrit edilmiştir. Bu duvarlar, sadece fiziksel bir engel olmakla kalmamış, aynı zamanda şehri psikolojik olarak da kuşatmış, sakinlerinin hareket özgürlüğünü kısıtlamış ve sosyal dokusunu tahrip etmiştir. [39]

Bu duvarların inşa edilmesindeki askeri, politik, ekonomik ve psikolojik amaçlar açıkça görülmektedir. Askeri açıdan, duvarlar potansiyel isyanları bastırmak ve güvenliği sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Politik olarak ise, Mukteda es-Sadr liderliğindeki Şii milislerin güçlerini zayıflatmak ve bölgedeki siyasi dengeleri değiştirmek hedeflenmiştir. Ekonomik olarak, duvarlar şehrin dış dünyayla olan bağlantılarını koparark yerel ekonomiyi çökertmeyi amaçlamıştır. Psikolojik olarak ise, duvarlar korku ve çaresizlik duygusu yaratarak halkın direncini kırmayı hedeflemiştir. Bu durum, şehir sakinlerini derin bir yoksulluk ve çaresizlik içine itmiş, sosyal ve kültürel dokuyu parçalamıştır.[40] ABD’nin

---

[37] E. Göksedef, "Mukteda es-Sadr: Irak'ta siyasete 20 yıldır damga vuran Şii din adamı", *BBC Türkçe*, 31 Ağustos 2022, https://www.bbc.com/turkce/articles/crgwz1l1yjro, (Erişim Tarihi: 21.01.2023).

[38] Christopher O. Bowers, “Future Megacity Operations-Lessons from Sadr City”, *Military Review*, Mayıs-Haziran 2015, s. 9-11.

[39] Çağlar, M. Turan. “Kentkırım ve Sadr Şehri’nin Mekânsal Dönüşümü”, *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı 10-11 Aralık 2020*, ed. Ödül Celep ve Merve Kurt, İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları, s. 29-35.

[40] James Whitcomb Riley, “To what extent is the ‘battle of Sadr City’ a case of Urbicide?”, *E-International Relations Students*, (2011), s. 5.

Irak'tan çekilmesinin ardından savaşın ağır izlerini taşıyan Sadr şehri, uluslararası şirketlerin yürüttüğü büyük ölçekli yeniden inşa projeleriyle canlanma göstermiştir.[41]

2.2. Direnişten Siyasete: Sadr Hareketi'nin Dönüşümü

Mukteda es-Sadr önderliğindeki Sadr Hareketi, 2003 yılında ABD ve İngiltere başta olmak üzere birden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen Irak işgali karşısında silahlı bir direniş örgütü olan Mehdi Ordusu'nu kurmuştur. [42] Özellikle Şii nüfusun yoğun olduğu Necef, Basra ve Kufe gibi şehirlerde etkinliğini gösteren bu ordu, işgal güçlerine karşı önemli bir askeri güç haline gelmiştir.[43] Mehdi Ordusu'nun bu bölgelerde etkili olmasının başlıca nedeni, bu şehirlerin Şii inancı için büyük öneme sahip dini mekânlara ev sahipliği yapmasıdır.

Mukteda es-Sadr'ın kurduğu orduya Mehdi ismini 12 imam inancında Şiiliğin ''mesih'' figürü olarak kabul edilen Mehdi el-Muntazar'dan esinlenerek vermiştir. Şii inanışına göre, Muhammed'in soyundan gelen on iki masum imamın sonuncusu olan Mehdi el-Muntazar, büyük bir fitne döneminde ortaya çıkarak dünya üzerinde adaleti tesis edecektir. Bu inanç, yüzyıllardır Şiilerin özellikle zor zamanlarda sığındığı bir ümit kaynağı olmuştur. Mehdi'nin zuhur edeceği beklentisi, Şiiler için hem bir dini inanç hem de bir siyasi ideoloji olarak işlev görmüştür. Mukteda es-Sadr, Mehdi Ordusu'nu kurarak bu mesihçi beklentiyi siyasi alana taşımak istemiştir. Ordunun adı, Şiiler arasında büyük bir saygınlığa sahip olan Mehdi isminin kullanılmasıyla, hem birlik üyelerine manevi bir motivasyon sağlamak hem de Şiilerin desteğini toplamak amaçlanmıştır. [44]

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sonrasında ülkede yaşanan şiddetli çatışmalar, ABD'nin Sadr ve milislerine yönelik artan askeri operasyonları ve Sadr'ın merkezi olan Necef şehrinin ablukaya alınması, Irak'taki iç çatışmaları daha da derinleştirmiştir. 2007 yılında, Şii milis grupları arasında yaşanan iç çatışmaların boyutları büyümüştür. İran ile yakın ilişkileri bulunan Bedir Tugayları ile Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu arasında Kerbela'da

[41] Provided, P. N. (2023). Iraq Construction Industry Report 2023: Opportunities with the Start of the Government's New Transportation, Energy, Oil and Gas Development Projects. Dublin: Research And Markets.
[42] Cochrane, M. (2015). Special Groups Regenerate. Iraq: Institute for the Study of War, s. 2.
[43] Sait Yılmaz, *Irak Dosyası*, İstanbul: Kumsaati Yayınları, 2011, s. 80-83.
[44] M. Kayacan, "Mukteda es-Sadr fenomeni: Irak siyasetindeki anahtar güç." *Murat Kayacan*, 10 Ekim 2014, https://www.muratkayacan.com/2014/10/mukteda-es-sadr-fenomeni-irak-siyasetindeki-anahtar-guc.html, (Erişim Tarihi: 29.08.2023).

yaşanan kanlı çatışmalar, Irak'taki siyasi ve askeri dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. İran'ın da baskısıyla Mukteda es-Sadr, Mehdi Ordusu'nu geçici olarak lağvetme kararı almıştır. [45] Ancak, altı aylık bu süreçte Irak'taki şiddet olayları azalmamış, aksine farklı bölgelerde yeni çatışma noktaları ortaya çıkmıştır. Nuri Maliki Hükümeti, özellikle silah kaçakçılığının merkezi olarak bilinen *Amarah* gibi bölgeleri hedef alarak Sadr ve destekçilerine yönelik baskılarını artırmıştır. Bu durum, Irak'taki siyasi istikrarsızlığı daha da derinleştirmiş ve farklı siyasi aktörler arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Mukteda es-Sadr, 13 Haziran 2008'de yayımladığı mektupla, Irak'taki Şii direniş hareketinin önemli aktörlerinden biri olan Mehdi Ordusu'nun geleceğiyle ilgili radikal bir dönüşüme işaret etmiştir. Bu dönüşüm, örgütün askeri ve siyasi yapılanmasında olduğu kadar, ideolojik ve stratejik önceliklerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. [46]

Sadr'ın mektubunda öne çıkan en belirgin husus, Mehdi Ordusu'nun bir askeri yapı olmaktan çıkarılarak, siyasi ve sosyal alanda faaliyet gösteren farklı birimlere dönüştürülme hedefidir. Bu çerçevede, örgütün büyük bir kısmı dini, sosyal ve kültürel meselelerle ilgilenen sivil bir hareket halini alacaktır. Bu yeni sivil yapı, Batı ideolojilerine karşı mücadele ederek Iraklıların zihinlerini küreselleşme ve dış güçlerin egemenliğinden kurtarmayı amaçlamaktadır.

Öte yandan, Mehdi Ordusu bünyesinde deneyimli savaşçılardan oluşan özel bölükler de oluşturulacaktır. Bu özel kuvvetler, yalnızca işgal güçlerine karşı kullanılacak ve örgütün askeri kanadını meydana getirecektir. Böylece, örgütün askeri faaliyetleri daha dar bir çerçevede sınırlandırılırken, siyasi ve sosyal hedeflerine ulaşmak için daha geniş bir alan açılmaktadır.

Sadr, mektubunun sonunda "Kurtuluş ya da şehadete kadar işgale karşı direnmekten vazgeçmeyeceğiz" diyerek, örgütün temel mücadele ilkesini vurgulamaktadır. Bu ifade, Mehdi Ordusu'nun Irak'taki işgale karşı verdiği mücadeleden vazgeçmeyeceği, ancak bu mücadelenin yöntem ve hedeflerinin değiştiğini göstermektedir.[47]

---

[45] Hüseyin Acar, "Akıllı Güç Bağlamında Sadr Hareketi'nin Irak Siyasetinde Zirveye Yükselişi", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22/2, (2020), s. 252.

[46] "Sadr and the Mahdi Army", *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 4 Ağustos 2008, https://www.csis.org/analysis/sadr-and-mahdi-army, (Erişim Tarihi: 29.08.2023).

[47] Cordesman, A. H. & Ramos, J. (2008). Sadr and the Mahdi Army. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.

Mukteda es-Sadr'ın mektubu ile Mehdi Ordusu birden fazla gruba ayrılarak yeniden örgütlenmiştir.[48] Bu süreçte, *Ketaib el-Tayyar el-Risali* ve *Asaib Ehli'l-Hak* örgütleri öne çıkmıştır. Ketaib el-Tayyar el-Risali Örgütü, günümüzde halen Basra ve civarında faaliyetlerini sürdürmektedir.[49] Asaib Ehli'l-Hak Örgütü ise Mehdi Ordusu'nun dağılmasını kabul etmeyen ve Mukteda es-Sadr'a bağlılıklarını sürdüren bir grup tarafından 2008 yılında kurulmuştur. Bu örgütün kurucuları arasında, Kays Hazali gibi önemli isimler yer almaktadır.[50] Söz konusu örgüt, sosyal medya hesapları, Al-Ahad isimli televizyon kanalı ve www.ahlualhaq.com adresli internet sitesi ile oldukça aktif hareket etmektedir.[51]

Mukteda es-Sadr liderliğindeki Sadr Hareketi, geleneksel ve dijital medya araçlarını etkin bir şekilde kullanarak hem iç hem de dış iletişimini güçlendiren bir örgütsel yapıya sahiptir. Hareketin medya stratejisi, Sadr'ın siyasi, sosyal ve dini görüşlerinin geniş kitlelere ulaştırılmasını ve hareketin tabanıyla güçlü bir bağ kurulmasını hedeflemektedir. Sadr Hareketi, basılı yayınlar olarak nitelendirebileceğimiz *İşrakat El-Sadr* ve *Al-Hawza Al-Natiqa* gibi periyodik yayınlar aracılığıyla düzenli olarak takipçilerine ulaşmaktadır. Bu yayınlar, Sadr'ın düşüncelerini ve hareketin faaliyetlerini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Aynı zamanda, hareketin resmi web sitesi olan *alsadronline.net* (eski adıyla alsadronline.com) ve *Al-Salam* adlı radyo ve televizyon kanalları da hareketin medya ağına dâhildir. Bu platformlar üzerinden Sadr ve hareketine dair güncel haberler, analizler ve yorumlar yayınlanmaktadır. Ayrıca Mukteda es-Sadr hakkında haberlerin yayınlandığı *www.jawabna.com* isimli başka bir web sitesi de mevcuttur.

Sosyal medya, Sadr Hareketi'nin iletişim stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır. Mukteda es-Sadr'ın kişisel X (Twitter) (@Mu_Alsadr) hesabı, milyonlarca takipçisiyle doğrudan iletişim kurmasına olanak sağlamaktadır. Sadr, bu hesaptan yaptığı açıklamalarla hem iç siyasete hem de bölgesel gelişmelere dair görüşlerini paylaşmaktadır. Sadr Hareketi'nin geleneksel ve dijital medya araçlarını bu denli etkin kullanması, hareket ile toplum arasındaki ilişkinin güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya, hareketin

[48] "Mahdi Army", *Mapping Militants Project*, 11 Ağustos 2012, https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/57, (Erişim Tarihi: 29.08.2023).
[49] Bilgay Duman, *IŞİD Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şabi (Halk/Millet Yığınları)*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2015, s.19.
[50] "Asaib Ehli'l Hak ve 'Şii Dolunayı' projesi." *Mepanews*, 10 Mayıs 2018, https://www.mepanews.com/asaib-ehlil-hak-ve-sii-dolunayi-projesi-5773h.htm, (Erişim Tarihi: 29.08.2023).
[51] Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran, *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Terör Örgütleri, Milisler, Vekil Güçler*, İstanbul: SETA, 2018, s. 254.

ideolojisini yayma, tabanını motive etme ve kamuoyunu etkileme gibi stratejik amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır.

Irak'ta 12 Haziran 2014 tarihinde yaşanan IŞİD tehdidi, bölünmelere sahne olan Mehdi Ordusu'nun yeniden canlanmasını sağlamıştır.[52] Büyük Ayetullah Seyyid Ali el-Hüseyni el- Sistani'nin IŞİD'e karşı *vacib el-kifai* (cihad) fetvası, Şiî toplumu bir araya getirerek *Haşdi Şabi* gibi geniş katılımlı bir halk hareketi oluşturmuştur. Bu durum, Irak'ın siyasi ve toplumsal yapısı içerisinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Mukteda es-Sadr liderliğindeki Mehdi Ordusu, 2008'deki dağılmasının ardından IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi sonrasında yeniden örgütlenerek *Seraya es-Selam* (Barış Tugayları) adını almıştır. Sistani'nin fetvası, Şiîlerin büyük bir kısmının bu örgütlere katılmasını sağlamış ve Irak ordusunun IŞİD'e karşı yetersiz kaldığı bölgelerde önemli bir güç haline gelmiştir. Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden IŞİD tehdidi, Şiî-Sünnî çatışmasının yeniden alevlenmesi riskini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Ali Sistani, Irak siyasetine doğrudan müdahale etmese de, dini otoritesi sayesinde toplumun farklı kesimleri arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Sistani'nin fetvası, Şiîlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul görerek, onun Irak siyaseti üzerindeki etkisini bir kez daha ortaya koymuştur.

Bu süreçte Haşdi Şabi'nin hızlı büyümesi, örgüt içerisinde farklı ideolojik ve siyasi eğilimlerdeki grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, Irak'ın geleceği açısından hem bir fırsat hem de bir risk olarak değerlendirilebilir. Bir yandan IŞİD tehdidine karşı başarılı bir mücadele verilmiş, diğer yandan da Irak'ın siyasi ve askeri yapısı içerisinde yeni güç dengeleri oluşmuştur.

Haşdi Şabi'nin ilk nüvesini, İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik ve siyasi çizgisine yakın, Velâyet-i Fakih anlayışını benimseyen ve İranlı dini lider Ali Hamaney'e bağlılık yemini eden gruplar oluşturmuştur. Bu gruplar, Irak'taki Şiilerin önemli bir kısmını temsil etmekle birlikte, örgütün içindeki en ideolojik ve İran etkisi altındaki kesim olarak öne çıkmıştır. İkinci önemli grup ise Irak milliyetçiliğini ön planda tutan ve Şii din adamı Mukteda es-Sadr liderliğindeki Barış Tugayları'ndan oluşmaktadır. Sadr'a bağlı bu milisler, özellikle Irak'taki Şii kutsal mekânlarının yoğun olduğu bölgelerde (Necef, Kerbela, Samarra) güvenliği sağlama sorumluluğu üstlenmişlerdir. Bu durum, Sadr'ın hem dini hem de siyasi otoritesini güçlendirerek, Haşdi Şabi içinde önemli bir dengeleyici güç olmasını

[52] "Bağdat'ta 'Barış Tugayları'nın gövde gösterisi", *Anadolu Ajansı*, 21 Haziran 2014, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagdatta-baris-tugaylarinin-govde-gosterisi/149263, (Erişim Tarihi: 02.08.2023).

sağlamıştır. Haşdi Şabi'nin üçüncü büyük bileşeni ise Şii din âlimi Ali Sistani'ye bağlılığıyla bilinen gruplardır. Sistani'nin, IŞİD tehdidine karşı halkı silahlanmaya çağırması, Haşdi Şabi'nin oluşumunda önemli bir katalizör görevi görmüştür. Ancak Sistani'ye bağlı gruplar, İran yanlısı gruplara kıyasla daha az ideolojik ve daha çok Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma amacına yönelik hareket etmişlerdir. Haşdi Şabi bu üç ana grubun yanı sıra Sünni, Hristiyan ve Yezidi gibi farklı etnik ve mezhebi gruplar dâhil yaklaşık 40 farklı milis grubu bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum, örgütün karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Haşdi Şabi unsurlarını bir arada tutan en önemli faktör, IŞİD tehdidine karşı ortak bir mücadele yürütme ihtiyacı olmuştur. Irak'taki Şii kutsal mekanlarının korunması ve ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması, örgütün üyeleri için güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur.[53]

Sonraki süreçte Haşdi Şabi'nin kurumsal bütünlüğü, zaman içerisinde farklı milis grupların kendi kimliklerini ön plana çıkararak bağımsız hareket etme eğilimi göstermesiyle zayıflamıştır. Bu durum, örgütün aidiyet duygusunu erozyona uğratırken, Irak'ta IŞİD tehdidinin azalmasıyla birlikte güvenlik ortamının nispeten iyileşmesi, milis grupların örgütten ayrılmasına yol açmıştır. Özellikle Barış Tugayları, Haşdi Şabi'den ayrılarak daha milliyetçi bir çizgi benimsemiştir. Haşdi Şabi içerisindeki birçok milis grubunun İran'a yakın durması, Mukteda es-Sadr gibi Iraklı Şiî liderler tarafından eleştirilmiştir. Benzer şekilde, dini otorite Ali Sistani de Haşdi Şabi'nin mezhepsel kimliğe bürünmesine karşı çıkarak IŞİD'e karşı mücadelede tüm Iraklıların bir araya gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sistani'nin *Velâyet-i Fakih*'e karşı mesafeli durması, onun Haşdi Şabi'nin İran yanlısı politikalarına karşı çıkmasında etkili olmuştur. Örgütün geleceği, Irak'ın siyasi istikrarı, bölgesel güç dengeleri ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmelere bağlı olarak şekillenecektir.

Mukteda es-Sadr, zaman zaman Barış Tugayları'nın faaliyetlerine ara verse de bu oluşum Seyid el-Riyad komutasında Sadr Hareketine bağlı bir askeri güç olarak varlığını sürdürmüştür. [54] Bu durum, Sadr Hareketi'nin siyasi faaliyetlerinin yanı sıra askeri alanda da aktif bir oyuncu olduğunu göstermektedir. Hareket, siyasi arenada ise farklı koalisyonlara katılarak etkileşimde bulunmaktadır.

[53] "İntikamcı Şii milis gücü - Haşdi Şabi", *Euronews,* 21 Ekim 2016, https://tr.euronews.com/2016/10/21/intikamci-sii-milis-gucu---hasdi-sabi, (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
[54] Merve Sevim Ummahan, *Güvenlikleştirme Perspektifinden Bir İnceleme: Irak'ta Haşdi Şaabi Yapılanması*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, 2021, s. 115-120.

2.3. Direniş Döneminde Mukteda es-Sadr ve Irak Siyaseti

2003 işgali sonrası Irak'ta siyasi süreçte, mezhepsel ve etnik kimlikler belirleyici olmuştur. Siyasi kampanyalar, ideolojik temellerden ziyade, seçmenlerin mezhepsel veya etnik aidiyetlerine hitap eden popülist söylemlere odaklanmıştır. Bu durum, seçmenlerin adayların nitelikleri veya siyasi programları yerine, mezhepsel kimlikleri üzerinden oy verme eğilimi göstermesine yol açmıştır. Vatandaşların mezhepsel kimlikleri üzerinden kategorize edilmesi, toplumsal birliği zayıflatarak bölgesel ayrışmaları güçlendirmiş; Basra, Necef, Kerbela, Hille ve Nasiriyye gibi Şii yoğunluğunun olduğu tartışmalı bölgelerde pek çok sosyal ve siyasi sorun yaratmıştır.[55]

İşgalin ardından kurulan Geçici Irak Hükümet Konseyi (GIHK) 13 Şii, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Hristiyan/Asuri unsurlarından oluşmuştur.[56] İşgal boyunca 2003-2010 yılları arasında yapılan yerel ve genel seçimlerde Iraklılık kimliği yerine etnik ve mezhepsel kimlikler öne çıkmıştır.[57]

Irak siyaset sahnesinde etkili olan Şii grupların dinamiklerini anlamak, ülkenin siyasi istikrarı ve bölgesel ilişkileri açısından büyük önem taşımaktadır. [58] Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK), 2010 yılına kadar ülkedeki seçimlerde en yüksek oy oranına ulaşarak siyasi arenada önemli bir güç haline gelmiştir.[59] İran İslam Cumhuriyeti'ndeki Velâyet-i Fakih modelini destekleyen bu parti, Irak'ta bu ideolojiyi yaygınlaştırma konusunda beklenen başarıyı elde edememiştir.[60] Sebepler arasında Irak toplumunun kültürel ve siyasi yapısı ile İran modelinin uyumsuzluğu, diğer siyasi aktörlerin muhalefeti ve Iraklı Şiilerin daha denge siyaseti tercihleri gösterilebilir. Ali Sistani, fetvalarıyla Irak siyasetinde önemli bir rol oynamakta ve Şiilerin siyasi tutumlarını şekillendirmektedir. Sistani'nin taraftarları, genellikle siyasi partilerden ziyade dini otoritesine bağlı bağımsız bir güç olarak görülmektedir. Dava Partisi ise İran'ı destekleyen ve Irak'ta İslam Cumhuriyeti kurmayı

---

[55] Fanar Haddad, "Social Division in Iraq: Ahl al-Shiqāq wa-l-Nifāq?" *Routledge Handbook of Persian Gulf Politics*, ed. Mehran Kamrava, New York: Routledge, 2020, s. 113.
[56] Aydın Yiğit, "Türk Basınına Göre Geçici Irak Hükümet Konseyi'nin Oluşum Sürecinde Irak Türkmenleri ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, 14/28, (2021), s. 81.
[57] Tunahan Yıldız, "Iraklılık Kimliği: Irak'ta Kimliğin Alternatif Tarihi", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6/1, (2019), s. 190.
[58] Muwafaq Adil Omar Omar, İşgal Sonrası Dönemde Irakta İslami Parti ve Grupların Yeni Konumları ve Demokrasiye Geçiş Sürecine Etkileri, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 44-58.
[59] "Council of Representatives of Iraq", *Inter-Parliamentary Union*, 26 Ekim 2018, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2151_arc.htm, (Erişim Tarihi: 11.05.2024).
[60] Serhat Ekmen, "Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri", *Ortadoğu Etütleri*, 2/1, (2010), s. 129.

hedefleyen bir partidir. Ancak Irak'taki siyasi karmaşıklık ve diğer güç merkezlerinin varlığı, partinin bu hedefini gerçekleştirme yolunda önemli engeller oluşturmaktadır.[61] Sonuç olarak, Irak'taki Şii grupların siyasi davranışlarının İran ile ilişkileri, dini inançları ve ülke içindeki güç dengeleri gibi çok boyutlu faktörlerin etkisi altında olduğu söylenebilecektir.

30 Ocak 2005'te gerçekleştirilen seçimler, Irak'ın işgal edilmesinin ardından yapılan ilk seçim olmasının yanı sıra yeni anayasayı hazırlayacak meclisin üyelerini belirleme amacı taşıdığı için kritik bir öneme sahiptir. Seçimlerde Irak Ulusal İttifakı'na bağlı İslam Yüksek Konseyi (İİYK) en yüksek oyu alarak 128 milletvekili çıkarmıştır.[62] Sadr Grubu (Ahrar Bloku) 28, İslami Dava Partisi ise 25 sandalye elde etmiştir. Irak Ulusal İttifakı hükümeti kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamamıştır.[63] Böylelikle 2005 yılında kurulan Irak Geçici Hükümeti, 2006 seçimleri sonrasında yerini Maliki liderliğindeki hükümete bırakmıştır. 2006 yılında Nuri el-Maliki, Şii, Kürt ve Sünni Arap partilerinin katılımıyla "Ulusal Birlik Hükümeti"ni kurmuştur. Maliki hükümeti, 20 Mayıs 2006'da Irak Ulusal Meclisi tarafından onaylanarak göreve başlamıştır. Bu dönemde Sadr Grubu, hükümeti desteklemiş ve altı bakanlık için isim vermiştir.[64]

2007 yılında, Irak hükümetinin ABD askerlerinin geri çekilmesi için bir takvim belirlemeyi reddetmesi üzerine, 16 Nisan 2007'de Mukteda es-Sadr bloğuna bağlı altı bakanın hükümetten çekildiği açıklanmıştır.[65] Bazı kaynaklarda siyasi alandan bir süre uzaklaşma kararı alan Mukteda es-Sadr, ordusunu dağıtarak İran'ın Kum şehrine gidip dini eğitimine devam etmiştir.[66] Örneğin ABD ordusu Sadr'ın İran'a kaçtığını iddia etmiş, ancak Sadr'ın yardımcıları bu iddiaları, onun milliyetçi kimliğini itibarsızlaştırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirmiş, Sadr'ın stratejik ve siyasi nedenlerle Necef'te sessiz bir dönem geçirdiğini savunmuşlardır.[67] İran'a gitmediğini savunan destekçileri Sadr'ın

---

[61] Juan Cole, "A 'Shiite Crescent'? The Regional Impact of the Iraq War", *Current History*, 105/687, (2006), *s.* 23.
[62] Arif Akbaş, "Orta Doğu'nun Yeni Demokrasileri: Irak'ta Siyasi İstikrarsızlık (2011-2023)", *Doğu Araştırmaları*, 1/29, (2024), s. 7.
[63] G. Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak" *SETA*, 30 Ocak 2005, https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/, (Erişim Tarihi: 13.06.2024).
[64] "Six ministers from Moqtada Sadr's political bloc leave the cabinet", *BBC News*, 16 Nisan 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4192189.stm, (Erişim Tarihi: 11.05.2024).
[65] J. Davison ve A. Rasheed, "Irak'ta Sadr'ın Artan Siyasi Gücü" *Perspektif.online*, 23 Temmuz 2021, https://www.perspektif.online/irakta-sadrin-artan-siyasi-gucu/, (Erişim Tarihi: 13.06.2024).
[66] "Mukteda es-Sadr'ın İktidar Yürüyüşü." *Anadolu Ajansı*, 30 Mayıs 2018, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/mukteda-es-sadrin-iktidar-yuruyusu/1160768, (Erişim Tarihi: 13.06.2024).
[67] T. E. Ricks ve S. Raghavan, "Sadr Back in Iraq, U.S. Generals Say", *The Washington Post*, 25 Mayıs 2007, https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/24/AR2007052402344.html, (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Irak'ta olduğunu ve bir Cuma hutbesinde konuşacağını duyurmuştur. Necef'teokuduğu cuma hutbesinde Irak'taki işgal güçlerinin bölücü politikalarını eleştirmiş ve Irak halkının mezhep ve etnik köken farkı gözetmeden birlik içinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. İşgalci güçlerin hegemonya çabalarına karşı Irak kimliğine güçlü bir vurgu yapan Sadr, Mehdi Ordusu milislerine azınlıklara, özellikle Sünnilere ve Hristiyanlara yönelik saldırılardan kaçınma çağrısı yapmış, tüm Irak halkını savunma taahhüdünde bulunmuştur. "Onlar din ve milliyet olarak bizim kardeşlerimizdir." ifadesiyle milliyetçi yaklaşımını pekiştirmiştir. [68] Bu geçen üç yıl boyunca Sadr Hareketi'nin popülerliğini koruması Sadr'ı geri siyasi arenaya çekmiştir. 2010 seçimlerinde açık liste sistemi kullanılarak daha şeffaf ve seçmen odaklı bir yöntem benimsenmiş, seçmenler oy verecekleri adayları doğrudan görme imkânı bulmuştur. Bu seçimlerde Ahrar Hareketi, parlamentodaki 325 sandalyeden 40'ını kazanmış ve Mukteda es-Sadr, hükümetin kurulmasında daha aktif bir rol üstlenmiştir.[69]

2003-2010 yılları arasında İran'ın Irak'taki temel hedefi, ülke siyasetinde kendi nüfuzunu artıracak ve İran'a tehdit oluşturmayacak bir siyasi ve askeri yapı oluşturmak olmuştur. Buna karşılık, Mukteda es-Sadr öncelikle Irak'ın bağımsız bir devlet haline gelmesini hedeflemiştir. İran kökenli Orta Doğu uzmanı Ray Takeyh, Mayıs 2007'de Florida'da düzenlenen "İnanç Açısı Konferansı"nda, İran ve Sadr Hareketi arasındaki ilişkiyi sorunlu olarak nitelendirmiştir. Takeyh, iki taraf arasında zaman zaman iş birliği olsa da temel farklılıkların mevcut olduğunu, Sadr Hareketinin milliyetçilik temelli bir yönelime sahip olduğunu ve ayrıca, Irak'ta etnik kimliğin dini kimliğe üstün geleceği yönündeki öngörülerin kısa vadede gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir.[70] Sadr'ın hedeflediği ittifak anlayışı Irak'ın bütünlüğü için dönemsel kararlar ile değişmektedir. Irak'ın bütünlüğü eğer tehdit altındaysa ABD güçlerine karşı İran ile ittifak yaparken zaman zaman İran hegemonyasına karşı da İranı karşısına alarak diğer Arap ülkelerininin yanında durmaktadır. Bu pencereden bakarak izlediği denge politikası ile biz Sadr'ı daha iyi yorumlayabilmekteyiz.

---

[68] J. Cogan, "Shiite Cleric Moqtada al-Sadr Makes Bid for Greater Role in US-Occupied Iraq." *World Socialist Web Site*, 29 Mayıs 2007, https://www.wsws.org/en/articles/2007/05/sadr-m29.html, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

[69] The Guardian. "Muqtada al-Sadr: who is the cleric directing Iraq's protests?", 2 Mayıs 2016, https://www.theguardian.com/world/2016/may/02/moqtada-al-sadr-who-is-the-cleric-directing-iraqs-protests, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

[70] West, K. (2007). God's Will: Iran's Polity and the Challenges of the Future. Pew Research Center (s. Speaker: Ray Takeyh). Florida: Biannual Faith Angle Conference.

2.4. ABD Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak Siyasetinde Sadr'ın Konumu

ABD'nin Saddam Hüseyin rejimini devirmesi, hem İran hem de Irak Şiileri için umut verici bir gelişme olmuş, Şii siyasetçilerin etkili olduğu hükümetlerin kurulmasını ve İran'ın bölgesel gücünün artmasını sağlamıştır. İran, uzun süren Saddam karşıtı savaşın ardından bu süreçte Orta Doğu'daki etkinliğini artırmış, ABD'nin Irak işgalinden kaynaklanan güç boşluğunu doldurmuştur. 2011'de ABD işgalinin sona ermesinin ardından Irak, seçimlere bağımsız bir ülke olarak katılmış olsa da, İran'ın derin etkisi nedeniyle tam bağımsız bir devlet olma yolunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. İran, Şii ve Kürt partilerinin dış destek arayışındaki boşlukları değerlendirerek Irak siyasetinde belirleyici bir güç haline gelmiştir. Örneğin, İran'ın Nuri el-Maliki hükümetine verdiği destek, İran ile Maliki arasındaki stratejik ilişkileri güçlendirmiştir. Ancak bu durum, direniş döneminin sona ermesinden bu yana mezhep temelli bir milis lideri imajından uzaklaşarak demokrasi yanlısı bir reformist ve Irak milliyetçisi kimliğiyle öne çıkan Mukteda es-Sadr'ın tam bağımsız bir Irak vizyonuna ters düşmüştür.[71] 2011'in sonlarında başlayan bir Arap Baharı'ndan esinlenen hükümet karşıtı protestolar söz konusu olmuştur. Irak'ın dini grupları arasında düşük düzeyde mezhepsel şiddete neden olan bir isyan yaşanmıştır. Mukteda es-Sadr destekçileri İran otoritesine karşı yaşanan halk huzursuzluğunu, İran'ın Irak işlerine doğrudan müdahalesinden rahatsız oldukları için Bağdat sokaklarında eylemlere katılmışlardır. Mukteda Es-Sadr'ın ''çıkan protestoların ve İran'a hegenmonyasına karşı halk ayaklanmalarının devam etmesi tehlikeyi büyütür, derhal kontrol altına almalıdır.''[72] Yorumu yapmıştır.

Hamanei, 4 Şubat 2011'de okuduğu Cuma hutbesinde, ''bugün Kuzey Afrika'da, Mısır'da, Tunus'ta ve bazı diğer ülkelerde meydana gelen olayların bizim için özel bir anlamı var: Bu büyük İran İslam Devrimi'nden beri her zaman sözü edilen İslami uyanıştır'' diyerek 'İslami uyanış' söylemini Ortadoğuda aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Yani 2011 Arap Baharı olaylarını "İslami uyanış" olarak tanımlayarak, bu süreci İran İslam Devrimi'nin bir devamı olarak değerlendirmiştir.[73] Bu tanımlama, İran'ın bölgedeki liderlik

[71] Modica, Kelsey L. A Path to Peace: Reconciling the Sunni-Shi'a Conflict in Iraq. Syracuse University Honors Program Capstone Projects, 2015, pp. 22-27.
[72] "مقتدى الصدر حصان طروادة إيراني بالعراق", *Middle East Online*, https://middle-east-online.com/ مقتدى-الصدر-حصان-طروادة-إيراني-بالعراق (Erişim Tarihi 22 Kasım 2019)
[73] Sinkaya, B. (2023). Arap Baharı Sonrası İran'ın Ortadoğu Politikası. M. Özcan, & M. H. Mercan içinde, *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek Süreç ve Aktörler*, Ankara: Küre Yayınları s. 288-290.

iddiasını güçlendirmek ve Arap dünyasındaki değişimleri kendi ideolojik çerçevesine oturtmak amacıyla kullanılmıştır. Hamanei, Arap Baharı'nı, halkların baskıcı rejimlere karşı yükselişi ve İslamî değerlere dönüş arayışı olarak yorumlayarak, İran'ın bu süreçte önemli bir rol oynayabileceğini savunmuştur. Bu yaklaşımla, İran hem Arap dünyasındaki değişimleri kendi lehine şekillendirmeyi hem de İslam dünyasında liderlik rolünü üstlenmeyi hedeflemiştir. Dünyada İslami Uyanış Meclisi'nin kurulması, İran'ın bu stratejisinin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu meclis, İran'ın Arap Baharı sürecinde daha aktif bir rol oynamasına ve bölgesel etkisini artırmasına imkân sağlamıştır. Eylül 2011'de Dünya İslami Uyanış Meclisi, farklı İslam ülkelerinden din adamları, entelektüeller, gazeteciler, siyasetçiler, gençler ve kadınların katılımıyla Tahran'da konferans düzenlemiştir. Seksene yakın ülkeden beş yüz kadar siyasetçi, bilim ve kültür adamının katıldığı konferans, Iranlı gözlemcilerin katıldığı konferansta Ali Ekber Velayeti gibi önemli isimler tarafından yapılan açıklamalar, İran'ın İslam dünyasındaki liderlik iddiasının ne kadar belirgin olduğunu göstermektedir.[74] Velayeti, İslam uyanışının İran ve Şiilerin liderliğinde gerçekleştiğini savunarak, İran'ın bu süreçte merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu iddia, İran'ın Şiî kimliğini ön plana çıkararak, Sünni çoğunluktaki İslam dünyasında bile etkili olabileceğini göstermeye yönelik bir strateji olarak değerlendirilebilir. Konferansa katılan çok sayıda ülkeden temsilcinin varlığı, İran'ın bu liderlik iddiasına bir destek olarak sunulmuştur. Ancak, bu mecliste Iraklı Şiî lider Mukteda es-Sadr'ın bulunmaması dikkat çekici bir durumdur.

Sadr, Irak siyasetinde önemli bir figür olmasına ve İran ile yakın ilişkileri bulunmasına rağmen, Dünya İslami Uyanış Meclisi'nde aktif bir rol almamıştır. Bu durum, İran ve Irak arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı ve es-Sadr'ın bağımsız bir siyaset izlemeye çalışması gibi çeşitli nedenlere bağlanabilir. Es-Sadr'ın, İran'ın bölgesel hegemonyası karşısında daha bağımsız bir Irak siyaseti benimseme çabaları, bu meclise katılma kararını etkilemiş olabilir. Ayrıca, es-Sadr'ın Şiîliğin farklı bir yorumunu temsil etmesi ve İran'ın daha geleneksel Şiî anlayışına bazı noktalarda mesafeli durması da bu durumun bir başka açıklaması olabilir. Bu durum, İran'ın İslam dünyasında tek bir merkez etrafında birleşmeyi hedefleyen projelerinin her zaman başarılı olamayacağını göstermektedir. Farklı Şiî gruplar arasında bile farklılıklar ve rekabetler bulunmakta olup, İran'ın bu grupları tek bir çatı altında toplaması her zaman mümkün olmayabilir. Es-Sadr'ın örneği, bu durumun en çarpıcı göstergelerinden biridir.

[74] Hakkı Uygur, "İran ve Arap Baharı," SETA Analiz, sayı 52, Mart 2012. s.14

Sadr, 2013 yılında Necef'te düzenlenen İslam Birliği'nin Sembolü Fatımatü'z-Zehra isimli uluslararası konferansında hükümetin zulmüne maruz kalan Sünnilerden özür dilemiş[75] ve ardından şunları eklemiştir: "*İslam, bütün mezhepleri kucaklar ve biz mezhepler arasında ayrım yapmayız. Sömürgeciliğin senelerdir oluşturmaya çalıştığı parçalanmışlık bizim yöntemimiz olmamalıdır."*[76] *Demiştir.* Hükümetin baskısına maruz kalan Sünnilerden özür dilemiş ve mezhep ayrımcılığına karşı bir duruş sergilemiştir. İslam'ın bütün mezhepleri kucakladığını vurgulayan Sadr, sömürgecilik tarafından yaratılmaya çalışılan bölünmüşlüğün reddedilmesi gerektiğini ifade etmiş ve mezhep ayrımını reddeden kapsayıcı ulusal birlik söylemlerin de içerisinde yer aldığı yeni söylemler ile halkın karşısına çıkmaya başlamıştır. [77]

Irak'taki siyasi istikrarsızlık ortamında, Mukteda es-Sadr'ın milliyetçi söylemlerle halkın karşısına çıkması ve reform talepleri ile ülke gündemini belirlediği görülmektedir. Özellikle hükümet kurma sürecindeki tıkanıklıklar, Sadr'ın etkisini daha da artırmış ve geniş çaplı protestoların fitilini ateşlemiştir. Mukteda es-Sadr *"Yolsuzlukların önlenmesi, hükümette görev alan bakanların tamamının siyasi partilerden bağımsız ve görevinde ehil olan kişiler ile değiştirilerek teknokrat bir hükümet kurulması"* isteğinde bulunmuştur.

Nisan 2014'te gerçekleştirilen genel seçimler, ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonraki ilk seçim olması nedeniyle önem taşımaktadır. 2014 yılında yaşanan siyasi kriz sürecinde, Sadr'ın liderliğindeki gösteriler, Irak'ın farklı şehirlerinde büyük bir katılımla gerçekleşmiştir. Ancak seçimlerin ardından hükümetin kurulması zorlu bir süreç olmuştur. Reform talepleri arasında yer alan yolsuzlukla mücadele, siyasi partilerden bağımsız bir hükümetin kurulması ve teknokrat bir yönetim anlayışı, toplumun geniş kesimleri tarafından destek görmüştür. Sadr'ın, hükümet kurma görevini üstlenen Haydar el-İbadi'ye verdiği ültimatom ve Yeşil Bölge'ye girerek protestolara destek vermesi, onun siyasi arenadaki etkinliğini bir kez daha ortaya koymuştur. [78] Maliki'nin başbakanlık görevine yeniden talip olması hükümet kurma sürecini uzatmıştır. Bu süreçte Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki Ahrar Bloku, hükümet kurma pazarlıklarında önemli bir rol oynamıştır. Mukteda es-Sadr

75 S. F. Sindi, "Sadr ile Maliki kavgası Şiiler arası iç çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyor ", 22 Temmuz 2022, *Independent Türkçe*, https://www.indyturk.com/node, (ErişimTarihi:15.01.2024)
[76] "Şii lider Sünnilerden özür diledi." *TRT Haber*, 1 Mayıs 2013, https://www.trthaber.com/haber/dunya/sii-lider-sunnilerden-ozur-diledi-84474.html, (Erişim Tarihi: 15.01.2024).
[77] "Şii lider Sünnilerden özür diledi." *TRT Haber*, 1 Mayıs 2013. https://www.trthaber.com/haber/dunya/sii-lider-sunnilerden-ozur-diledi-84474.html, (Erişim Tarihi: 13.08.2024).
[78] A. Saad, "Iraqi protesters storm the parliament in Baghdad's Green Zone", *Al Jazeera*, 27 Haziran 2022, https://aje.io/4x3b25, (Erişim Tarihi: 01.11. 2024).

ve Ahrar Bloğu ile yapılan pazarlıklar sonucu Eylül 2014'te yeni hükümet kurulmuştur. Nuri el-Maliki'nin güçlü siyasi rakiplerinden olan eski başbakan İyad Allavi ve eski Meclis başkanı Usame el-Nuceyfi, başbakan yardımcılığına seçilmişlerdir.[79] Ayrıca İskân Bakanlığı ve Sanayi Bakanlığı gibi kurumlarda Ahrar Bloku'nun desteklediği isimler yer almışlardır.[80] Sadr'ın bu dönemdeki söylemleri ve eylemleri, Irak siyasetinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Onun, Şiî bir lider olmasına rağmen milliyetçi söylemleri benimsemesi ve tüm Iraklıların ortak sorunlarına odaklanması, farklı mezhep ve etnik gruplardan geniş bir destek kitlesi oluşturmasına yardımcı olmuştur. Bu durum, Irak'ta siyasi istikrarın sağlanması ve ülkenin yeniden inşası sürecinde önemli bir rol oynayabilecek potansiyele sahiptir.

2017'de Mukteda es-Sadr, kendisine yönelik bir suikast ihtimaline karşı Sadr Hareketinin liderliği için veliaht olarak kardeşi Mustafa es-Sadr'ın oğlu Ahmed es-Sadr'ı işaret etmiştir. Bu karar, hem Sadr'ın kişisel güvenliğiyle ilgili endişelerine hem de hareketin daha modern ve reformist bir çizgiye evrilme çabasına işaret etmektedir. Modern bir eğitim almış ve mezhepsel gerilimlere karşı daha açık bir duruş sergileyen Ahmed es-Sadr, hareketin genç ve eğitimli kesimlerine hitap etmeyi hedeflemekte ve 2018 seçimlerindeki stratejik bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, hem Sadr Hareketi'nin iç dinamiklerindeki değişimi hem de Irak siyasetindeki güç dengelerini etkileyen önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir.[81] 2018'de Sadr Hareketi, Irak Komünist Partisi, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Sünni siyasetçilerin yer aldığı *Sairun* Koalisyonu ile seçimlere katılmıştır. Bu koalisyon, İran yönetimiyle gerilim yaratmıştır. İran dini lideri Hamaney'in danışmanlarından Ali Ekber Velayeti, seçim öncesinde yaptığı açıklamada, Irak'ta liberallerin ve komünistlerin yönetimine izin verilmeyeceğini belirtmiştir.[82] Seçim sonuçlarının ardından Mukteda es-Sadr, sosyal medyada "*Reform zafere ulaştı ve yolsuzluk azalıyor*." diyerek koalisyonun başarısını vurgulamıştır. [83]

---

[79] K. Fahim, ve A. Ahmed, "Lawmakers Approve Cabinet in Iraq, but 2 Posts Are Empty", *The New York Times*, 8 Eylül 2014, https://www.nytimes.com/2014/09/09/world/middleeast/iraq.html, (Erişim Tarihi: 03.08.2024).

[80] R. T. Gürler, (2016),"Şii Aktörlerin Irak Politikasındaki" Yeri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi s.48

[81] A. J. Al-Atabi, ''خفايا دفع مقتدى الصدر بابن أخيه إلى الواجهة'' *el-Rafed,* 25 Nisan 2017, https://elaph.com/Web/News/2017/4/1144937.html, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[82] "Iraq Election Propels Firebrand Cleric from Fringes to Centre Stage", *The Guardian*, 14 Mayıs 2018, https://www.theguardian.com/world/2018/may/14/cleric-moqtadr-al-sadr-who-fought-us-takes-surprise-lead-in-iraq-elections, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[83] "Iraq: anti-US cleric Moqtada al-Sadr's bloc confirmed as election winners", 19 Mayıs 2018,

2018 Irak genel seçimlerinde, Mukteda es-Sadr liderliğindeki Sairun İttifakı, 329 sandalyeli parlamentoda 54 sandalye kazanarak birinci olmuştur.[84] Onu, Hadi el-Ameri liderliğindeki Fetih Koalisyonu 47 milletvekiliyle, dönemin başbakanı Haydar el-İbadi'nin Nasr (Zafer) Koalisyonu ise 42 milletvekiliyle takip etmiştir. Nuri el-Maliki liderliğindeki Kanun Devleti Koalisyonu ise 25 milletvekiliyle dördüncü sırada yer almıştır.[85] Sairun Koalisyonunun seçim zaferi, onları Irak parlamentosundaki en güçlü grup haline getirmiştir. Mukteda es-Sadr hükümette doğrudan yer almasa da, bu sonuçlar ona hükümet politikalarını etkileyebilecek önemli bir siyasi güç kazandırmıştır.[86]

2018 seçimlerinin ardından, Mukteda es-Sadr ile Hadi el-Ameri arasında bir hükümet kurma olasılığı düşük görülmüştür. Bunun başlıca nedeni, Hadi el-Ameri'nin İran ile derin bağlara sahip olmasıdır. El-Ameri, İran-Irak Savaşı'nda Saddam rejimine karşı savaşmış ve İran destekli Haşdi Şabi milislerinin önde gelen komutanlarından biri olmuştur. Bu geçmiş, Sadr'ın milliyetçi tutumuyla çelişmiştir. Ancak farklılıklara rağmen, her iki lider Necef'te bir görüşme gerçekleştirmiş ve koalisyon kurma kararı almışlardır. Hükümet kurmak için yeterli olan 165 sandalyeye sahip olamasa da Mukteda es-Sadr, anlaşmanın milliyetçi ve millî bir çerçevede olduğunu vurgulamıştır. [87]

Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki Sairun Koalisyonu, 2018 seçimlerinde hükümet kurma yetkisini elde etmek için gerekli milletvekili sayısına ulaşamamıştır. Parlamento içindeki en büyük gruba hükümet kurma yetkisi verilmesi nedeniyle süreç uzamıştır. Sadr, twetter üzerinden yaptığı açıklamada, Irak'ın etnik ve mezhebi çeşitliliğini koruyarak parti baskısı olmadan bir hükümet kurulması gerektiğini vurgulamış ve kendi bloğundan bakan adayı çıkarmamaya karar vermiştir.[88] Sonunda, 15 Eylül 2018'de Irak'ın Cumhurbaşkanı

https://www.theguardian.com/world/2018/may/19/iraq-anti-us-cleric-moqtada-al-sadrs-bloc-confirmed-as-election-winners, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[84] H. Al-Amin, "Muqtada Al-Sadr makes a detour towards Iran's man in Iraq". *Middle East Monitor*, 18 Temmuz 2018, https://www.nbcnews.com/news/world/iraq-muqtada-al-sadr-violence-iran-backed-militias-rcna45593, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[85] A. A. Mohammed, "2018 Iraqi Elections: Three Observations Doubts the Effectiveness of the Next Government", The Washington Institute, 29 Mart 2018, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/2018-iraqi-elections-three-observations-doubts-effectiveness-next-government, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[86] "Mukteda es-Sadr: Irak'ta siyasete 20 yıldır damga vuran Şii din adamı".

[87] "Iraq's al-Sadr Joins Forces with Iran-Backed Coalition", *The Associated Press*, 13 Ocak 2018, https://apnews.com/general-news-3862702de959483eb74d452b92e36689, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[88] "Sadr'dan Bloğuna Çağrı: Bakanlık İçin Aday Olmayın", *al-Arabiya*, 24 Ekim 2018, https://turk-archive.aawsat.com/sadrdan-bloguna-cagri-bakanlik-icin-aday-olmayin/, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

Berhem Salih, hükümeti kurması için Adil Abdulmehdi'yi başbakan olarak görevlendirmiştir.[89] Böylece Sadr'ın dışında kaldığı bir hükümet kurulmuştur.

Hükümet kurulduktan aylar sonra Ekim 2019'da Irak'ta *Tişrin* (Ekim) Protestoları patlak vermiştir.[90] Halk, hükümet reformlarındaki gecikmeler, siyasi şiddet, milislerin aşırılıkları, COVID-19 salgını ve İran'ın bölgedeki etkisi gibi sebeplerle büyük protestolar düzenlemiştir. [91] Bağdat'ta başlayan ve İran'ı hedef alan protestolarda, halk işsizlik, yolsuzluk ve kamu hizmetlerindeki yetersizliklere karşı tepkilerini dile getirmiştir.[92] Sokağa çıkma yasağına rağmen göstericiler, "İran dışarı" ve "özgür Bağdat" sloganları atarak İran bayraklarını yakmış, Necef'teki İran konsolosluğuna saldırmışlardır.[93] Göstericiler, hükümetin İran'a yakın olmayan, 2003 sonrası siyasette yer almamış bir figür tarafından yönetilmesini talep etmişlerdir.[94] Protestolara Mukteda es-Sadr destek vermiş ve barışçıl şekilde sürdürülebileceğini belirtmiştir.[95] Es-Sadr, bu protestoların en önemli siyasi figürü haline gelmiş, toplumsal hareketi yönlendirebilme kapasitesini sergileyerek büyük bir etki yaratmıştır. Bu konuda Siyaset Bilimci Fanar Haddad, "*Sadr, bir kelimeyle destekçilerini harekete geçebileceğini ve hareketsizleştirebileceğini gösterdi. Parmaklarını şıklatıp tüm yapıyı tehdit edebilir. Sonra, parmaklarını şıklatıp tüm yapıyı kurtarabilir.*" Demiştir.[96]

Sözü edilen protestolar sonuç vermiş muhandis hükümeti düşmüştür. Ardından yerine teknokratikMustafa al-Kadhimi hükümeti gelmiş ve Irak erken seçimlere gidilmiştir. 2021

---

[89] "Iraq Elects Pro-Iran Sunni As Parliament Speaker", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 16 Eylül 2018, https://www.rferl.org/a/iraq-elects-pro-iran-sunni-as-parliament-speaker/29492394.html, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[90] Z. Alkinani, "Iraq's Tishreen Protest Movement: The Exceptional Domestic Pressure Tool", *Arab Center DC*, 10 Kasım 2021, https://arabcenterdc.org/resource/iraqs-tishreen-protest-movement-the-exceptional-domestic-pressure-tool/(Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[91] "Iraq's Tishreen Protest Movement: The Exceptional Domestic Pressure Tool", *Arab Center for Research and Documentation (ACDR)*, 10 Kasım 2021. https://arabcenterdc.org/resource/iraqs-tishreen-protest-movement-the-exceptional-domestic-pressure-tool/, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[92] "İbadi: Halkımızın Çıkarını İran İçin Riske Atmayacağız." *al-Arabiya*, 3 Eylül 2018, https://turk-archive.aawsat.com/ibadi-halkimizin-cikarini-iran-icin-riske-atmayacagiz, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[93] "Iraqi Protesters Attack Iran Consulate in Karbala." *Voice of America*, 3 Kasım 2019, https://www.voanews.com/a/middle-east_iraqi-protesters-attack-iran-consulate-karbala/6178753.html, (Erişim Tarihi: 14.08.2024).

[94] "İran'ın desteğini alan Meclis grubunun başbakan adayları Iraklıları memnun etmedi", *Euronews Türkiye*, 25 Aralık 2019, https://tr.euronews.com/2019/12/25/iran-n-destegini-alan-meclis-grubunun-basbakan-adaylar-irakl-lar-memnun-etmedi, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[95] "Iraklı Göstericiler İran'ın Artan Hegemonyasına Tepkili." *Haksoz Haber*, 4 Ekim 2019, https://www.haksozhaber.net/irakli-gostericiler-iranin-artan-hegemonyasina-tepkili-119788h.htm, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

[96] "Muqtada al-Sadr and Iraq's propensity for an intra-Shia conflict", *Al Jazeera*, 31 Ağustos 2022, https://www.aljazeera.com/news/2022/8/31/muqtada-al-sadr-and-iraqs-propensity-for-a-shia-shia-war, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).

yılında yapılan erken Irak genel seçimleri, 2019'daki protestoların ardından halkın öfkesinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.[97] Seçimler öncesinde halkın tepkisi azalmış olsa da, Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki Sairun İttifakı, 329 sandalyeli parlamento seçimlerinde 73 sandalye ile en büyük grup olarak yeniden öne çıkmıştır.[98] İran yanlısı Fetih İttifakı'nın sandalye sayısının 48'den 17'ye düşmesiyle birlikte hareketin lideri Hadi El-Amiri sonuçların geçerliliğini sorgulamıştır.[99] Eski Başbakan Haydar el-Abadi'nin liderliğindeki Nasr Koalisyonu ve Ammar el-Hekim'in Ulusal Hikme Akımı, seçimlerde büyük oy kaybı yaşamıştır.[100] Mukteda es-Sadr, seçim sonuçlarını "ulusal demokratik düğün" olarak nitelendirerek ulusal çoğunluk hükümetinin hızla kurulmasını talep etmiştir.[101] Öte yandan, Fransız Le Temps gazetesi ise Sadr'ın zaferini, Amerikan ve İran etkilerine karşı duruş sergileyen bir milliyetçi figür olarak tanımlamıştır.[102] Sadr hareketi, 2021 Irak genel seçimlerine katılımını farklı bir stratejiyle şekillendirmiştir. Hareket, kadınların siyasi temsilini artırmak amacıyla her bölgeden en az bir kadın adayı listeye dâhil etme kararı almış ve bu sayede önemli bir başarı elde etmiştir. Her sandığa bir Sadr hakereti gözlemcisi bulundurmaya çalışılmıştır. Ayrıca, "*El-Tayyar*" uygulaması sayesinde seçmenleri üzerindeki etkisini güçlendiren Sadr, modern iletişim araçlarını kullanarak siyasi mobilizasyonu artırmayı hedeflemiştir. Bu stratejilerin birleşimi, Sadr hareketinin seçimlerde elde ettiği başarıda önemli bir rol oynamıştır. [103]

Ancak Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki koalisyon, 2021 seçimlerinde en yüksek oyu almasına rağmen hükümeti kuramamış ve İran yanlısı partilerle ittifak yapmayı reddetmiştir. 30 Temmuz 2022 tarihinde, Sadr destekçileri, İran destekli Şii siyasi yapı Koordinasyon Çerçevesi'nin başbakan adayı Muhammed Şiya Sudani'yi ve yeni hükümetini

---

[97] "2019 Ekim Hareketi ve Irak'taki Erken Seçimler", *İran Çalışmaları Merkezi (İRAM)*, 20 Ekim 2021, https://iramcenter.org/2019-ekim-hareketi-ve-iraktaki-erken-secimler-609, (Erişim Tarihi: 06.04.2024).
[98] Al-Niyazi, B. H. (2021). Iraqis striving for change: "We want a homeland." Swedish: SALAR. 17.
[99] K. F. Dri, "Iraq's Top Court Ratifies Election Results Despite Allegations Of Fraud", *Rudaw*, 27 Aralık 2021, https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/271220212, (Erişim Tarihi:15.07.2024).
[100] Çalışkan, Sercan. 2022. "İran ve Sadr Mücadelesi Nereye Gidiyor?" Orsam Analiz, sayı 305. Ankara: Orsam. s. 10.
[101] M. es-Sadr, *Resmi X Hesabı*, https://x.com/Mu_AlSadr/status/1475476174570725379
[102] P. Juan, " Mukteda el-Sadr'ın Irak parlamento seçimlerindeki zaferi, Amerikalılar ve İranlılar için bir meydan okumadır", *Le Temps*, 11 Kasım 2021, https://www.letemps.ch/monde/moyenorient/victoire-moqtada-alsadr-aux-legislatives-irakiennes-un-defi-aux-americains-aux , (Erişim Tarihi:15.12.2022)
[102] "Z. N. Kerem, "Irak'ta Sadr ile Maliki Arkasındaki Anlaşmazlık Şiiler Arası İç Çatışma Riski Taşıyor", *Anadolu Ajansı*, 30 Temmuz 2022, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/irakta-sadr-ile-maliki-arkasindaki-anlasmazlik-siiler-arasi-ic-catisma-riski-tasiyor/2649180, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[103] AYAZ, Y. C. (2021, Kasım). Mukteda es-Sadr: Silahlı Örgütten Siyasi Aktöre, ORSAM Dergisi, 12 (107), s.78-81.

protesto etmiş, parlamento binasında oturma eylemi gerçekleştirmiştir.[104] Protestoların ardından, İran destekli milis gruplar devreye girmiş ve ülke Şii gruplar arasında iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, Asaib Ehlil Hak milislerinin lideri Kays el-Hazali'nin milislerinin ofislerini kapatmasına yol açmıştır. Mukteda es-Sadr, parlamentonun feshedilmesini ve erken seçime gidilmesini talep etmiştir.[105] Sadr'ın tutumu, İran ile arasındaki mesafeyi artırmıştır. Sadr Hareketinin ve İran arasındaki temel çatışmalar, mezhepsel politikalar ve hükümet kurma süreçlerindeki başarısızlıklar nedeniyle Irak'ta şiddetli protestoların artmasına yol açmıştır. Sadr hareketinin Irak seçimlerine katıldığı gruplar ve seçimlerin sonuçlarını içeren Tablo 1 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Sadr Hareketinin Katıldığı Seçimler

TARİH	**SADR HAREKETİNİN SİYASİ ADI**	**KATILDIĞI İTTİFAK**	**SADRCI SANDALYE SAYISI**	**AÇIKLAMA**
30 OCAK 2005 GENEL SEÇİMLERİ	SADR GRUBU	Birleşik Irak Koalisyonu (Birleşik Irak İttifakı)		• Geçiş Ulusal parlamento'da (Mejlis Watani) 275 sandalye • Lider: NA • Bu seçimde kazanılan sandalye sayısı: 140[106]
15 ARALIK 2005 GENEL SEÇİMLER	SADR GRUBU	Irak Ulusal İttifakı	25[107]	• Irak'ta 14 parti tarafından kurulmuş büyük bir koalisyondur. 2005'te savaş sırasında

[104] "Irak'ta hükümeti kurmak için yeni ittifak oluşturuldu", *Habertürk*, 26 Eylül 2022, https://www.haberturk.com/irak-ta-hukumeti-kurmak-icin-yeni-ittifak-olusturuldu-3523579, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[105] M. Al-Sudani, "Iran-backed Iraq militia closes its offices after Basra violence", 2 Eylül 2022, *Middle East Monitor*,https://www.middleeastmonitor.com/20220902-iran-backed-iraq-militia-closes-its-offices-after-basra-violence/, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).
[106] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)", *Election Guide*, 30 Ocak 2005, https://www.electionguide.org/elections/id/1401/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[107] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)", *Election Guide*, 15 Aralık 2005, https://www.electionguide.org/elections/id/1431/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

				genellikle Şii katılımlı siyasi çevrelerin ittifakı ile kurulmuştur. İttifak 189 sandalye kazanmıştır.
7 MART 2010 GENEL SEÇİMLER	El-Ahrar Bloku	Irak Ulusal Hareketi	89[108]	• 2010 yılında hem Şiiler hem de Sünniler tarafından, 9 partinin ittifakıyla kurulmuştur. • Parlementodaki toplam sandalye sayısı: 189'dur.
30 NİSAN 2014 GENEL SEÇİM	SADR GRUBU	El-Ahrar Bloku	36[109]	• Nisan 2014'de yapılan genel seçim Amerika Birleşik Devletleri ordusu Irak'tan çekildikten sonra yapılan ilk genel seçim olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.
12 MAYIS 2018 GENEL SEÇİM	**SADR GRUBU**	Sairun Koalisyonu	54[110]	• Koalisyon Lideri Mukteda es-Sadr'dır. • Irak Temsilciler parlamento'da 329 sandalye vardır.
			74[111]	• 2021 Irak seçimlerinde yaklaşık %45 katılım oranı ile Saairun İttifakı 329 sandalyeli

[108] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)", 7 Mart 2010, https://www.electionguide.org/elections/id/1554/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[109] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)", 30 Nisan 2014, https://www.electionguide.org/elections/id/2425/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[110] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)", 12 Mayıs 2018, https://www.electionguide.org/elections/id/3060/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).
[111] "Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives)",10 Ağustos 2021, https://www.electionguide.org/elections/id/3610/, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

10 EKİM 2021 GENEL SEÇİM	Sadristler (Sadriler) El-Tayyar El-Sadri	Sairun Koalisyonu		Irak parlamentosunda 74 sandalye ile tekrar en çok sandalyeyi kazanan grup olmuştur. • 48 kadın milletvekilinden 30'u seçimi kazanmıştır.

2.5. Değerlendirme

Bu bölümde, 2003 yılındaki Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki Irak işgalinin ardından Mukteda es-Sadr'ın yükselişi incelenmiştir. Öncelikle, 2003 öncesinde Baas rejimi tarafından baskılara uğrayan Şii toplumunun durumu vurgulanmış, ardından es-Sadr'ın iktidara yükselişindeki temel faktörler ele alınımıştır. İşgal sonrası ortaya çıkan güç boşluğu, Sadr'a önemli bir fırsat sunarken, ailesi tarafından kurulan sosyal ağlar ve kurumlar da Şii toplumu içerisindeki saygınlığını artırmıştır. Sadr, dini bir lider olmaktan çok, bir 'seçilmiş kişi' imajı oluşturarak etkili bir politik figür haline gelmiştir ve bu süreçte Irak'taki en etkili isimlerden biri olmuştur.[112] Bu yükseliş sadece imaj ile değil ABD işgaline karşı gösterdiği direniş amacıyla kurduğu Mehdi Ordusu olarak bilinen militan bir grup ile silahlı direnişe başlaması ile olmuştur. Öte yandan Sadr'ın direnişi, Irak'taki siyasi istikrarsızlığı artırdı ve ülkede mezhepsel gerilimleri tırmandırmıştır. Ortak düşman olarak görünen ABD'ye karşı Sadr, zaman zaman İran'ın desteğini alarak hareket etmiş ve bu durum, Irak'taki siyasi dengeyi İran lehine etkilemiştir. 2011 yılında Irak'tan resmi olarak çekilmesinin ardından Mukteda es-Sadr, Irak siyasetindeki konumunu yeniden belirlemek zorunda kalmıştır. Zaman içerisinde Sadr, daha siyasi bir çizgiye evrilmiş ve şiddetten ziyade siyasi yollarla hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Bu yüzden Irak siyasetinde önemli bir güç haline gelmiş ve farklı siyasi ittifaklar kurarak denge politikasını gözetmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda bir sonraki bölümde, Mukteda es-Sadr'ın İran ile olan ilişkilerine odaklanılacaktır.

[112] Kjetil Selvik ve Iman Amirteimour, "The Big Man Muqtada al-Sadr: Leading the Street in Iraq under Limited Statehood", *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 5/3-6, (2020), s. 242-259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Şİİ EKSENİ VE SADR- İRAN İLİŞKİLERİ

Irak, İslam'ın ilk çağlarından itibaren farklı mezheplerin bir arada yaşadığı, zengin bir kültürel ve dini mirasa sahip bir coğrafyadır. Özellikle Şiilik, bu topraklarda köklü bir geçmişe sahiptir. Irak'taki Şiilerin tarihsel süreci, İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar uzanan karmaşık bir yapıya sahiptir. İslam'ın ilk yıllarında Hz. Ali'ye olan bağlılık, Şiiliğin temellerini atmıştır. Hz. Ali'nin ve ailesinin yaşadığı trajik olaylar, Şiiler arasında güçlü bir aidiyet duygusu yaratmıştır. Emeviler döneminde Şiiler, siyasi olarak marjinalize edilmiş ve sık sık zulüm görmüşlerdir. Kerbela olayı, Şiiler için önemli bir dönüm noktası olmuş ve mezhepsel kimliklerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.[113] Abbasiler, Emevilere karşı mücadelelerinde Şiilerin desteğini almışlardır. Ancak iktidara geldikten sonra Şiilere karşı tutumları değişmiş ve siyasi olarak marjinalize edilmeye devam edilmişlerdir. Bu durum, Şiilerin daha da örgütlenmesine ve gizli faaliyetlere yönelmesine neden olmuştur.

Selçuklular döneminde Şiiler, özellikle İran'da güç kazanmış ve İsmaililer gibi bazı Şiî gruplar siyasi etkinlik göstermişlerdir. Ancak Irak'ta Selçukluların Sünni kimliği, Şiilerin siyasi yükselişini engellemiştir. Moğol istilası, hem Şiileri hem de Sünnileri derinden etkilemiş ve bölgede büyük bir yıkıma neden olmuştur. Osmanlılar, Irak'ı fethettikten sonra bölgedeki Şiileri kontrol altına almaya çalışmışlardır. Necef ve Kerbela gibi kutsal şehirler üzerindeki hâkimiyet, Osmanlıların bölgedeki etkisini artırmıştır. Ancak, Şiilerin siyasi talepleri zaman zaman Osmanlı yönetimine meydan okumuştur. 19. yüzyılda milliyetçilik akımlarının yükselişiyle birlikte Şiiler de kendi kimliklerini daha belirgin hale getirmişlerdir. İran'daki Safevilerin Şiiliği devlet dini ilan etmesi, Irak'taki Şiiler üzerinde de önemli bir etki yaratmıştır. 20. yüzyılda Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Şiiler yeniden siyasi olarak marjinalize edilmiş ve baskı altında tutulmuşlardır. Saddam Hüseyin döneminde özellikle Şiilere yönelik gerçekleştirilen katliamlar, Şiilerin hafızalarında derin izler bırakmıştır. 2003 yılında ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgali ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle birlikte Şiiler siyasi arenada önemli bir güç haline gelmişlerdir. 2005 yılında yapılan genel seçimler sonucunda iktidara gelen Şiiler, ülkenin

[113] Rasool Arabkhani, *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat (Samerra, Kerbela, Kazımmiye, Necef)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 63.

siyasi yapısını önemli ölçüde değiştirmişlerdir. Ancak, bu durum mezhepsel çatışmaları da beraberinde getirmiştir.[114] Irak'taki Şiilerin tarihsel süreci, bölgenin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını derinden etkilemiştir. Şiiler, yüzyıllar boyunca marjinalize edilmiş olsalar da, günümüzde Irak'ın siyasi hayatında önemli bir güç haline gelmişlerdir. Ancak, mezhepsel çatışmalar ve dış güçlerin müdahaleleri, Irak'ın siyasi istikrarını tehdit etmektedir.[115] Bu bölümde mezhepsel söylemlerin temel dayanağında Irak ve Mukteda es-Sadr ile İran arasındaki ilişki detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Daha sonra İran 'ın Irak üzerindeki hegemonyasından ve son olarak İran ve Mukteda es- Sadr'ın aynı mezhep görüşüne sahip olmasına rağmen neden ortak bir platform da buluşamadıkları üzerinde durulmuştur.

3.1. Irak – İran İlişkisinin Dönüşmesi

Irak'ta %85 Müslüman, %15 Hristiyan (çoğunluğu Süryani) olup Müslüman nüfusun %65'i Şii, %35'i Sünni'dir.[116] Bu oranlara bakıldığında birlikte yaşama kültürü ile harmanlanmış bir toplumdan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Fakat bir yerlerde bu durum değişmiş olacakki özellikle siyasi areneda mezhep temelli hizipler ortaya çıkmıştır. Şii-Sünni ayrışmasının temeli, 1980-1988 tarihleri arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşında perçinlenmiştir.[117] Söz konusu ayrışmayı tetikleyen ilk faktör ise Lübnan'daki Şii siyasi hareket Hizbullah'ın doğuşu ve devamında İran, Suriye ve Hizbullah arasında oluşan ittifak olmuştur.[118] Şii-Sünni ayrışması, karmaşık bir tarihsel sürecin sonucudur. Siyasi güç mücadeleleri, dış güçlerin etkisi, mezhepsel kimliklerin güçlenmesi ve bölgesel ittifaklar gibi birçok faktör bu ayrışmayı derinleştirmiştir. Bu durum, Irak'ın siyasi istikrarını olumsuz etkilemekte ve bölgesel güvenliği tehdit etmektedir.[119]

Orta Doğu'daki tüm dengeleri altüst eden diğer bir olay ise 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ı işgali ve ardından Baas lideri Saddam Hüseyin'in devrilmesi, Orta Doğu siyasetini derinden

---

[114] Nevzat Artuç, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönem Irak Politikasına Bir Örnek: Nazım Paşa'nın Bağdat Valiliği (25 Kasım 1909 - 15 Mart 1911)", *Belleten*, 74/271, (2010), s. 839.
[115] Semin, A. (2023). *Kimlik ve Dış Politika & İşgalden Günümüze Irak'ta Şiilik*. Ankara: Nobel Bilimsel. s. 150-170.
[116] "Irak'ın nüfusu çoğunlukla (%97) Müslümandır." *İNSAMER*, 24 Ekim 204, https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-irak/, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
[117] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 460.
[118] Priscilla Roberts, "U.S. Middle East Policy, 1945 to Present", *Iraq War Encyclopedia*, Santa Barbara, California, 2013, s. 450-455.
[119] Mehmet Candan, (2017), Iran's Foreıgn Polıcy Towards Its Allıes: Axıs Of Resıstance, In Partıal Fulfıllment Of The Requırements For The Degree Of Master Of Scıence In The Department Of Internatıonal Relatıons Of Ankara Yıldırım Beyazıt Unıversıty, s.70

etkilemiştir. Irak'ın o dönemki lideri Saddam Hüseyin, Irak'taki Şii potansiyelinin önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Saddam Hüseyin hükümetinin devrilmesi ile Irak'ta çoğunluğu oluşturan Şiilerin daha aktif hale gelmeleri, Şii jeopolitiği tartışmalarını arttırmıştır.[120] Çünkü Irak'taki Şiilerin önünde ciddi bir engel olarak görünen Saddam Hüseyin'in yokluğu bundan sonra ülkede daha aktif olabilme imkânı sunacaktır. Örneğin Saddam Hüseyin yönetiminde Şiilerin iş bulması, parlamentoya girmesi gibi hakları göz ardı edilmiş ve mezhepsel ayrım gittikçe derinleşmiştir. Irak nüfusunun yarıdan fazlasını Şiiler oluşturmasına rağmen Saddam Hüseyin döneminde ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Ayrıca Saddam Hüseyin, Iraklı Şiileri sürekli İran'ın ajanı olarak görmüştür. Şiilere karşı uygulanan ayrımcı politika ve uygulamalar, doğal olarak toplumsal kopuşu beraberinde getirmiştir. O dönemde Sadr ailesi ise Saddam Hüseyin'e karşı Şiilerin haklarını savunmak için daha önce kurdukları Dava Partisi'ni siyasi arenada aktif hale getirme çabası içindedir. Sosyal alanda ise Saddam Hüseyin aleyhinde cuma vaazlarında halka demeçler vermiştir. Saddam Hüseyin ile Sadr Hareketi arasında bir nevi husumete sebep olan bu gelişmeler, Sadr Hareketi liderlerine yapılan suikastlerde Saddam Hüseyin'in rolü olduğunu düşündürmüştür. Dava partisi liderlerini idam etmiş ve partiyi kapattırmıştır. Sadr şehri olarak bilinen bölgeyi Saddam şehri olarak değiştirmiştir. Bu yüzden Sadr ailesinin Saddam Hüseyin zamanında yaşadığı baskı ve sindirme politikalarının, Mukteda es-Sadr'ın ve Sadr Hareketi'nin kimliğinin oluşmasına önemli etkisi olmuştur. Irak halkı Saddam yönetimindeki yolsuzluk ve haksızlıklardan bıkmışken üzerine Amerika Birleşik Devletleri işgalini yaşamıştır. Bu bıkmışlığın üzerine oluşan boşluğu doldurmak isteyen İran'ın varlığından söz etmekteyiz. Suudi siyasetçiler İran'ın kazançlı çıktığı tabloyu "Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ı altın bir tepsi içerisinde İran'a hediye etmiştir."[121] Sözleriyle açıklamışlardır. Zira Saddam Hüseyin'in devrilmesi Irak'ta siyasi rejim değişikliğinden daha fazla önem arz etmektedir.

Orta Doğu'daki tüm dengeleri altüst eden üçüncü önemli olay ise Arap Baharı olarak bilinen 2010 yılındaki Orta Doğu ayaklanmaları, bölgedeki siyasi ve sosyal dengeleri derinden sarsarak, özellikle mezhepsel dinamikler üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu süreçte, İran ve Şiilerin çoğunlukta olduğu ülkeler arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanırken, aynı zamanda IŞİD gibi radikal İslamcı örgütlerin yükselişi de hızlanmıştır.

[120] Watheq Al-Sadoon ve Mehmet Alaca, "ABD'nin Irak'taki Askeri Varlığı: Tarihsel Arka Plan, Dönüşümler ve Yansımalar", *Analiz*, 249, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Ankara, 2020, s. 7.
[121] Bayram Sinkaya, *Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri*, SETA Rapor, Ankara, 2013, s. 6.

Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Orta Doğu'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ve devletlerin zayıflaması, bölgesel güçler arasındaki rekabeti daha da kızıştırmıştır. Bu dönemde İran, Şiilerin yaşadığı ülkelerde nüfuzunu artırmak için çeşitli stratejiler izlemiştir. Özellikle Irak'ta, Arap Baharı'nın ardından ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanarak, Şiî milis güçlerini bir çatı altında toplamayı hedefleyen Haşdi Şaabi örgütünün kurulması için destek vermiştir.[122]

Haşdi Şaabi, başta Irak olmak üzere, Şiilerin yaşadığı diğer ülkelerde de Şiî hareketleri destekleme amacıyla faaliyet göstermiştir. Bu örgüt, kısa sürede Irak'ta önemli bir askeri güç haline gelerek, siyasi ve sosyal hayata da etkin bir şekilde müdahale etmeye başlamıştır. Haşdi Şaabi'nin yükselişi, Irak'taki Şiî-Sünni gerilimlerini daha da derinleştirmiş ve ülkenin siyasi istikrarını olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak, Arap Baharı, Orta Doğu'daki mezhepsel dinamikleri derinden etkilemiş ve bölgede yeni bir güç dengesi ortaya çıkarmıştır. İran'ın Haşdi Şaabi gibi örgütler aracılığıyla bölgedeki Şiî hareketleri desteklemesi ve IŞİD gibi radikal İslamcı örgütlerin yükselişi, Orta Doğu'da uzun yıllar sürecek çatışmalara ve istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır.[123]

2014 yılında Irak'ta IŞİD'in yükselişiyle birlikte, İran'ın bölgedeki etkinliği önemli ölçüde artmıştır. Özellikle Irak'a sağladığı askeri destek, İran'ın bölgedeki nüfuzunu pekiştirmiş ve iki ülke arasındaki ilişkileri stratejik bir ortaklığa dönüştürmüştür. İran Devrim Muhafızlarının, Iraklı güvenlik güçleri, milisler ve gönüllülerle birlikte sahada aktif bir rol oynaması, İran'ın Irak'taki varlığını somut bir şekilde hissettirmiştir. Bu durum, Iraklıların günlük hayatlarında bile İranlıların etkisini hissetmelerine neden olmuş ve Iraklıların işlerini halledebilmek için bile İranlıların desteğine ihtiyaç duymaları gibi sonuçlar doğurmuştur. Sinkaya'nın belirttiği gibi, İran'ın Irak'taki varlığının hissedilmesi, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın derinleşmesiyle sonuçlanmıştır.[124] Bu durum, İran'ın Irak üzerindeki hegemonyasını artırmış ve Iraklıların kendi ülkelerinde işlerini hallettirebilmek için bile İranlıların torpilini bulmaya mecburiyetine kadar uzanmıştır. [125] Bu gelişmeler, İran'ın Orta Doğu'daki siyasi ve askeri gücünü artırmış olsa da, Irak'ın bağımsızlığı ve

[122] Haykel, Bernard. Revolution and Tradition in Modern Iran. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. s.96-100
[123] Nasr, Vali. The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future. New York and London: W. W. Norton & Company, 2006, p. 172.
[124] Sinkaya, B. (2014). Irak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın 'Derinleşmesi'. ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, 5.
[125] A. Keskin, "Şii dünyası ve İran," *Gerçek Edebiyat*, https://www.gercekedebiyat.com/haber/sii-dunyasi-ve-iran-dr--arif-keskin-8900.html, (Erişim Tarihi: 04.01.2022).

egemenliği konusunda soru işaretleri yaratmıştır. IŞİD tehdidi altında derinleşen İran-Irak ilişkileri, bölgedeki güç dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. İran'ın Irak'taki artan etkisi, hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır.

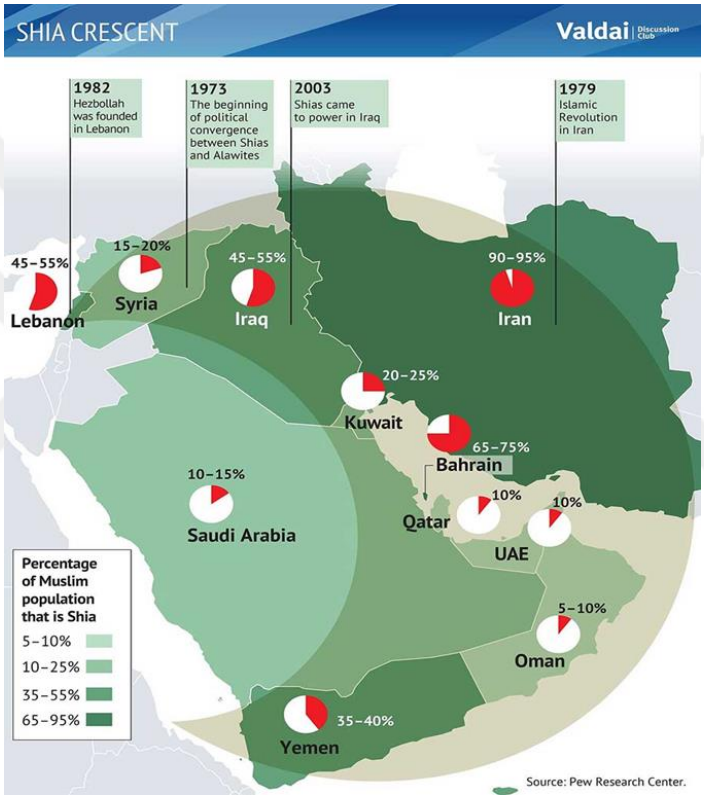
3.2. İran'ın Şii-Merkezli Politikaları ve Sadr Hareketi

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali, Orta Doğu'daki siyasi ve mezhebi dengeleri kökten sarsmış ve bölgede yeni bir dönem başlatmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle birlikte, Irak'ın Sünni Arap merkezli kimliği zayıflamış ve Şiilerin siyasi arenada daha etkin bir rol oynamasına olanak sağlanmıştır. Bu durum, İran'ın bölgedeki nüfuzunu artırmış ve "Şii Hilali" ve "Velâyet-i Fakih" gibi kavramların daha sık gündeme gelmesine neden olmuştur. Irak'taki Şiilerin yükselişiyle birlikte, İran'ın bölgedeki Şiî çoğunluklu ülkelerle ilişkilerini güçlendirerek bir "Şii Hilali" oluşturma çabaları daha da belirginleşmiştir. Bu durum, bölgesel güç dengesini İran lehine değiştirmiş ve Sünni Arap ülkelerinde endişelere yol açmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik temeli olan Velâyet-i Fakih düşüncesi, Irak'taki Şiîlerin siyasi katılımıyla birlikte bölgede daha fazla kabul görmüştür. Bu durum, İran'ın bölgedeki siyasi İslam hareketlerine ve örgütlerine de ilham kaynağı olmuştur.[126]

"Şii Hilali" kavramı, Orta Doğu'da coğrafi olarak hilal şeklinde düşünülen ve çoğunlukla Şiilerin yaşadığı bir bölgeyi ifade eder. Bu kavram, özellikle 2004 yılında Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından dile getirilerek uluslararası alanda geniş yankı bulmuştur. [127] Irak'taki siyasi değişimler ve İran'ın bölgedeki yükselişiyle birlikte, "Şii Hilali" kavramı daha da önem kazanmış ve akademik çalışmalarda sıklıkla incelenmeye başlanmıştır(bkz. Şekil 2).[128] Şii Hilali kavramı, Orta Doğu'daki mezhebi ve siyasi dinamiklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, İran merkezli bir Şiî birliğinin oluşabileceği ve İran'ın bölgedeki etkisinin artabileceği endişesini yansıtmaktadır. Özellikle Irak'ta 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle birlikte Şiilerin siyasi arenada daha etkin hale gelmesi, bu endişeleri daha da artırmıştır.[129] "Şii Hilali"kavramının ortaya çıkışı, Orta

[126] P. Galbraith, "There is one way to preserve Iraq - and give us a way out", *The Guardian*, 17 Nisan 2004, https://www.theguardian.com/world/2004/may/17/usa.iraq2, (Erişim Tarihi: 04.06.2024).
[127] Kübra Karasakal, *Ortadoğu Gelişmelerinin Arap Milliyetçiliğine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021, s. 14.
[128] Atilla Sandıklı ve Emin Salihi, *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Rapor No: 35, İstanbul, 2011, s. 5.
[129] Haris Ubeyde Dündar, "Medeniyetler Çatışması" Tezi Bağlamında "Şii Hilali" Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi", *Ortadoğu Etütleri*, 11/1, (2019), s. 53-54.

Doğu'daki siyasi ve mezhebi dengeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, bölgede yeni ittifakların oluşmasına, mevcut ittifakların zayıflamasına ve rekabetin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, "Şii Hilali" kavramı, Sünni-Şiî çatışmalarının daha da derinleşmesine ve bölgesel istikrarsızlığın artmasına yol açabileceği endişesi yaratmıştır. "Şii Hilali" kavramı, Orta Doğu'daki siyasi ve mezhebi dinamiklerin karmaşık bir örneğidir.[130] Bu kavram, İran'ın bölgedeki yükselişi, Irak'taki siyasi değişimler ve bölgesel güç mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. "Şii Hilali" kavramının gelecekteki etkileri, bölgedeki siyasi ve sosyal gelişmelere bağlı olarak değişkenlik gösterecektir.

Şekil 2. "Şii Hilali" Haritadaki Gösterimi[131]

"Şii Hilali" kavramı, Orta Doğu'daki Şiî çoğunluklu veya önemli bir Şiî nüfusa sahip ülkeleri kapsayan bir coğrafyayı ifade eder. Bu coğrafyanın merkezinde İran yer alırken, Irak, Bahreyn, Yemen ve Azerbaycan gibi ülkeler de bu kavramın içinde

[130] Nasr, Vali, "Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq," *Washington Quarterly*, Cilt 27, No.3, Yaz 2004, doi:https://doi.org/10.1162/016366004323090232, s.8.
[131] "China, Russia, Look To The Shia Power Crescent For Middle Eastern Leverage & Energy Investments", *Middle East Briefing*, 17 Mayıs 2024, https://www.middleeastbriefing.com/news/china-russia-look-to-the-shia-power-crescent-for-middle-eastern-leverage-energy-investments/. (Erişim Tarihi: 04.01.2024).

değerlendirilmektedir. [132] Ancak, Şii Hilali içindeki her ülkenin durumu ve İran ile ilişkileri farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, Irak'ın "Şii Hilali" içindeki özel yeri ve Mukteda es-Sadr'ın bu konudaki tutumu incelenecektir. Irak, Şii İslam'ın önemli merkezlerinden biridir. Hz. Ali'nin şehit edilmesi ve Kerbela hadisesi gibi Şiîler için büyük öneme sahip olaylar Irak topraklarında yaşanmıştır. Bu durum, Irak'a Şii dünyasında özel bir yer kazandırmıştır. Ayrıca, Irak'taki Şiî nüfusun yoğunluğu ve siyasi etkisi, bu ülkeyi "Şii Hilali" içinde önemli bir aktör haline getirmiştir. [133]Mukteda es-Sadr, Irak'taki etkili Şiî liderlerden biridir. İran'ın bölgedeki yükselişi ve "Şii Hilali" projesi konusunda ise farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Sadr, Irak'ın bağımsızlığını ve egemenliğini savunmakta ve ülkesinin İran'ın etkisinden kurtulması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle, İran'ın "Şii Hilali" projesine karşı çıkmış ve Irak'ın bu projenin dışında tutulması gerektiğini savunmuştur.

Bu çalışmada öne sürülen varsayım, Şii Hilali'nin Irak üzerinden geçmesinin Mukteda es-Sadr'ın politikasına ters düştüğüdür. Bu varsayım, Sadr'ın Irak'ın bağımsızlığına verdiği önem ve İran'ın bölgedeki yükselişine karşı duyduğu endişe ile desteklenmektedir. rak, Şii Hilali içinde hem tarihi hem de siyasi açıdan önemli bir yere sahiptir. Ancak, Mukteda es-Sadr gibi bazı Şiî liderler, İran'ın bölgedeki etkinliğine karşı çıkmakta ve Irak'ın bağımsızlığını korumak istemektedirler. Bu durum, "Şii Hilali" projesinin gerçekleşmesi yolunda önemli bir engel olarak görülmektedir.

1979 İran İslam Devrimi ile birlikte ortaya çıkan Velâyet-i Fakih kavramı, İran'ın siyasi sisteminin temelini oluşturmaktadır. Velâyet-i Fakih kavramı, ilk olarak Ayetullah Humeyni tarafından sistematize edilmiş ve İran İslam Devrimi'nin ideolojik temeli haline getirilmiştir. [134] Bu kavram, dini bir liderin (Velî-i Fakih) hem dini hem de siyasi otoriteyi elinde bulundurduğu bir yönetim modelini ifade eder.[135] Velâyet-i Fakih, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda en üstün otorite olarak tanımlanmıştır. Bu kavrama göre, bir Müslüman toplumda dini bilgisine güvenilen bir âlim (fakih) siyasi otoriteyi elinde bulundurarak İslam hukukunu uygulamaktan sorumludur. Velâyet-i Fakih, hem dini hem de

[132] İran'ın Ortadoğu'daki Şiî nüfusu üzerindeki etkisi, 'Şii Hilali' kavramıyla daha iyi anlaşılmaktadır", A. Emeç, "İran'ın Ortadoğu Stratejisi: 'Şii Hilali'ndeki Ülkeler", *Stratejik Ortak*, 6 Mayıs 2020, https://stratejikortak.com/2020/05/iran-ortadogu-strateji-sii-hilali.html, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
[133] B. Robin-D'Cruz, "Muqtada al-Sadr and the Struggle for Religious Authority", *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*, 14 Eylül 2022, https://carnegieendowment.org/research/2022/09/muqtada-al-sadr-and-the-struggle-for-religious-authority?lang=en&center=middle-east (Erişim Tarihi: 04.01.2022).
[134] Işılak, H. (2015). Merci-i Taklid-Velâyet-i Fakîh Anlayışı ve Irak Şiîliğinde Merci-i Taklidlerin Velâyet-i Fakîh Anlayışına Bakışı. International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Özel Sayı 3, 397.
[135]M. Koç, 25 Ekim 2017, "İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I: Devrim Rehberliği",*İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi*, s.5

siyasi bir otoritedir ve İslam devletinin en üst makamıdır.[136] Velâyet-i Fakih kavramı, İran'ın dış politikasını derinden etkilemiştir. İran, bu kavramdan hareketle Şiî dünyasında liderlik rolünü üstlenmeyi ve İslam devriminin fikirlerini yaymayı hedeflemektedir. Velî-i Fakih, kuvvetler ayrılığı ilkesine rağmen, yargı, yürütme ve yasama organları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kuvvet komutanlarını ve yargıtay başkanını atayabilme, cumhurbaşkanını onaylama veya azletme yetkileri, bu durumun en açık göstergeleridir. Bu durum, İran'da siyasi sistemin dini bir lider tarafından yönlendirildiğini göstermektedir.[137] Velâyet-i Fakih kavramı, Şiî İslam'ın tarihsel gelişiminde ve özellikle de İmam Mehdi'nin gizlenmesi (gaybet) döneminde ortaya çıkan tartışmalarla ilişkilendirilmektedir. Ayetullah Humeyni, bu kavramı geliştirerek İran İslam Devrimi'nin ideolojik temelini oluşturmuştur. Humeyni, Kur'an'dan ve hadislerden hareketle, dini bir liderin toplum üzerinde siyasi otoriteye sahip olabileceğini savunmuştur.[138]Velâyet-i Fakih kavramı, Şiî âlem içinde geniş kabul görmekle birlikte, bazı tartışmalara da neden olmuştur. Özellikle On İkinci İmam'ın gaybeti ve imamlık makamının devri gibi konular, Velâyet-i Fakih'in meşruiyeti konusunda farklı yorumlara yol açmıştır. Bazı Şiî âlimler, Velâyet-i Fakih kavramının Şiî İslam'ın temel ilkelerine aykırı olduğunu savunurken, diğerleri bu kavramı desteklemektedir.[139] Velâyet-i Fakih kavramı, İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi ve sosyal hayatını derinden etkileyen önemli bir kavramdır. Bu kavram, İran'a özgü bir siyasi sistemin ortaya çıkmasına ve İran'ın bölgesel siyasette aktif bir rol oynamasına neden olmuştur. Ancak, Velâyet-i Fakih kavramı, Şiî âlem içinde hala tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

İran, bölgede daha güçlü bir konuma gelecek ve Batı'nın etkisini azaltacaktır. Ancak, "Şii Hilali" projesi, bölgesel istikrarı tehdit eden ve mezhepsel çatışmaları derinleştiren bir faktör olarak da görülmektedir. Velâyet-i Fakih kavramı, İran'ın dış politikasını şekillendiren ve "Şii Hilali" projesinin temelini oluşturan önemli bir ideolojik çerçevedir. Ancak, Velâyet-i Fakih kavramının yaygınlaştırılması, bölgesel istikrarı tehdit eden ve mezhepsel çatışmaları derinleştiren bir faktör olarak da değerlendirilmelidir.*[140]* Bu bölümde, Velâyet-i Fakih kavramının Irak'taki siyasi dinamikler üzerindeki etkileri ve özellikle de Mukteda es-Sadr'ın

[136] Barış Doster, "İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası", *Ortadoğu Analiz*, 5/54, (2013), s. 55.
[137] "İran'da Seçilmişlerin Yetkisi Nereye Kadar?", *Gazete*, 26 Haziran 2021, https://www.gzt.com/mecra/iranda-secilmislerin-yetkisi-nereye-kadar-3593318, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
[138] M. Serkan Taflıoğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı "Velayet-i Fakih"", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68/3, (2013), s. 100.
[139] İsmail Safa Üstün, "İmamîye Şiası'nda Otorite Problemi Âyetullah Humeynî'nin Velâyet-i Fakîh Kavramı", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, 1993, s. 395.
[140] Mehmet Şahin ve Seyedmohammad Seyedi Asl, "İran Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Kullanımı", *Ortadoğu Etütleri*, 12/1 (2020), s.163

bu konudaki tutumu incelenmiştir. Velâyet-i Fakih, İran'ın Şiî dünyasındaki liderlik iddiasının en önemli temeli olmuştur. İran'ın bölgesel siyasetinde aktif bir rol oynamasına ve komşu ülkelerdeki Şiî nüfus üzerinde etkili olmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Irak gibi Şiî nüfusun yoğun olduğu ülkelerde İran, Velâyet-i Fakih modelini yayarak siyasi etkisini artırmayı hedeflemiştir.[141] Ancak, Iraklı Şiîler arasında Velâyet-i Fakih kavramına yönelik tutumlar homojen değildir. Mukteda es-Sadr gibi önemli bir Şiî lider, İran'ın bölgesel siyasetine ve Velâyet-i Fakih modeline karşı eleştirel bir duruş sergilemektedir. Sadr, Irak'ın bağımsızlığını ve egemenliğini savunmakta ve ülkesinin İran'ın etkisinden kurtulması gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, İran'ın Irak'taki Şiîleri kendi etki alanına almak istediği bir dönemde önemli bir engel oluşturmaktadır. rak'ın siyasi geleceği, Velâyet-i Fakih kavramının bölgedeki etkisi ve Iraklı Şiîlerin bu kavrama yönelik tutumları tarafından şekillenmektedir. İran, Irak'ta siyasi istikrarı sağlamak ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla Şiî gruplara destek vermeye devam etmektedir. Ancak, Mukteda es-Sadr gibi liderlerin varlığı, İran'ın bu hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Velâyet-i Fakih kavramı, İran'ın bölgesel siyasetinde önemli bir rol oynamakla birlikte, Irak gibi ülkelerde farklı yorumlara ve tepkilere neden olmuştur. Mukteda es-Sadr gibi liderlerin varlığı, İran'ın bölgesel hegemonyası arayışına karşı bir engel oluşturmaktadır. Bu durum, Irak'ın siyasi geleceği ve Orta Doğu'daki mezhepsel gerilimler açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

İran İslam Devrimi sonrası ortaya çıkan Velâyet-i Fakih kavramı, Şiî dünyasında önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışmada, Iraklı Şiî liderler Ali Sistani ve Mukteda es-Sadr'ın Velâyet-i Fakih'e yönelik farklı yaklaşımları incelenecektir. Ali Sistani, Irak'ın en saygın Şiî din âlimlerinden biridir. Sistani, din adamlarının siyasete doğrudan müdahale etmesi yerine dini işlere odaklanması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, Velâyet-i Fakih'in temel prensibine açık bir muhalefet teşkil etmektedir. Sistani'ye göre, din adamları toplumun manevi liderleri olarak kalmalı ve siyasi otoriteyi ele almamalıdırlar. Bu nedenle, Sistani'nin görüşleri İran'daki Şiî rejimin temelini oluşturan Velâyet-i Fakih anlayışıyla çelişmektedir.[142] Mukteda es-Sadr, Sistani gibi Velâyet-i Fakih'e karşı olmasına rağmen, dinin siyasi hayattaki rolüne dair farklı bir görüşe sahiptir. Sadr, adalet ve eşitlik gibi temel değerler için din adamlarının daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Sistani'nin aksine, Sadr dinin siyasi ve sosyal meselelerde etkili olmasını desteklemektedir.

[141] Sinkaya, B. (2022). İslam Cumhuriyeti'nde Dış Politika: Çelişkiler ve İkilemler. O. Karaoğlu, & N. Flhan içinde, İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi (s. 389-407). Ankara: İnkilap Kitabevi

[142] "Irak'ta Asıl Karar Verici Sistani mi?", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM),* 10 Aralık 2019, https://www.orsam.org.tr/tr/irakta-asil-karar-verici-sistani-mi/, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Ancak, Sadr'ın bu yaklaşımı da İran'daki Velâyet-i Fakih modelinden farklılık göstermektedir. Zira Sadr, dini liderlerin mutlak bir siyasi otoriteye sahip olmasına karşı çıkmaktadır. [143] Sistani ve Sadr, her ikisi de Velâyet-i Fakih'e karşı olmalarına rağmen, dinin siyasetteki rolüne dair farklı görüşlere sahiptirler. Sistani, dinin siyasetten tamamen ayrılması gerektiğini savunurken, Sadr dinin sosyal ve siyasi hayatta etkili olmasını desteklemektedir. Bu farklılıklar, Irak'taki Şiî siyasetinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Ali Sistani ve Mukteda es-Sadr gibi önemli Şiî liderlerin Velâyet-i Fakih'e farklı yaklaşımlar sergilemeleri, Şiî dünyasındaki çeşitliliği göstermektedir. Bu durum, Şiî İslam'ın tek bir yorumunun olmadığını ve farklı siyasi ve sosyal koşullar altında farklı yorumlara açık olduğunu göstermektedir. Irak'taki Şiî siyaset, İran'ın Velâyet-i Fakih modeli ile sınırlı kalmayıp, daha farklı ve özgün bir karaktere sahip olabilir.

Orta Doğu'da mezhepsel temelli çatışmaların köklü bir geçmişi bulunmaktadır. 1980'li yıllarda başlayan İran-Irak Savaşı ve ardından Saddam Hüseyin rejimi döneminde yaşanan mezhepsel ayrımcılık, Irak'taki Şiî-Sünni çatışmalarını derinleştirmiştir. 2003 yılında ABD'nin Irak işgali, bu çatışmaları daha da alevlendirmiş ve bölgedeki mezhepsel gerilimleri artırmıştır. İran, bu süreçte Irak'taki Şiîleri destekleyerek bölgesel etkisini artırmaya çalışmıştır. Hatta bazı kaynaklara göre, İran'ın Irak işgaline karşı çıkmaması yönünde Şiilere telkinde bulunduğu iddia edilmektedir. İran'ın bu tavrının altında, savaş ve kaosla uğraşan bir bölgede güçlü bir aktör olma amacı yatmaktadır.[144] Mukteda es-Sadr, 2003 sonrası dönemde Irak siyasetinde önemli bir figür haline gelmiştir. Başlangıçta mezhepsel söylemleri öne çıkaran Sadr, zamanla daha milliyetçi bir söyleme yönelmiştir. Özellikle 2010 yılından sonra katıldığı seçimlerde, Irak'ın birliği ve bütünlüğünü vurgulayarak mezhepsel kimliklerden ziyade milliyetçi bir kimlikle hareket etmiştir. Mukteda es-Sadr'ın siyasi söylemdeki bu evrim, Irak siyaseti açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Sadr'ın mezhepsel kimliklerden uzaklaşarak milliyetçi bir söyleme yönelmesi, Irak'ın birliği ve bütünlüğü için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, Irak'taki mezhepsel gerilimler tamamen ortadan kalkmış değildir ve bu durum, ülkenin siyasi istikrarını olumsuz etkilemeye devam etmektedir.

[143] Cochrane, M. (2009). The Fragmentation of the Sadrist Movement. Washington: Institute for the Study of War- Iraq Report 12.s.9.
[144] Yusuf Korkmaz, "Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, İstanbul, 2016, s. 2-4.

Mukteda es-Sadr'ın ABD'nin Kasım Süleymani suikastı sonrası yaptığı açıklamada, "Vatansever Irak direnişinin hamisi olarak, tüm mücahitlere, özellikle Mehdi Ordusu, Vaat Edilen Gün Tugayı ve tüm vatansever ve disiplinli gruplara Irak'ı korumak için hazır olmalarını emrediyorum." [145] Demiştir. Irak'ın korunması için tüm vatansever gruplara çağrıda bulunarak bu reformist dönüşümünü pekiştirmiştir. Ayrıca, yolsuzlukla mücadele ve sistemin reformu gibi konuları gündeme getirerek, Irak halkının temel sorunlarına odaklanan bir siyaset izlemiştir. Mukteda es-Sadr özellikle seçim propagandalarında ilk önce Irak kimliğini koruyacağı ve sonra da yolsuzlarla savaşacağının sözünü bir başka örnekte şöyle dile getirmiştir: ''Sistemi reforme ederek yolsuzluğa son vermek istiyorum.''[146] Sadr'ın bu dönüşümü, Irak siyasetinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle 2021 seçimlerinde en yüksek oyu alarak bu başarısını perçinlemiştir. Sadr'ın milliyetçi söylemi, Irak'ta siyasi istikrarın sağlanması ve ülkenin yeniden inşası için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak, Irak'taki mezhepsel gerilimler tamamen ortadan kalkmış değildir ve bu durum, ülkenin siyasi geleceği için belirsizlik yaratmaktadır. Mukteda es-Sadr'ın siyasi söylemdeki evrimi, Irak siyaseti açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Sadr'ın mezhepsel kimliklerden uzaklaşarak milliyetçi bir söyleme yönelmesi, Irak'ın birliği ve bütünlüğü için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, Irak'taki mezhepsel gerilimler tamamen ortadan kalkmış değildir ve bu durum, ülkenin siyasi istikrarını olumsuz etkilemeye devam etmektedir.

3.3. Sadr Hareketi'nin İran ile İlişkileri

2003 ABD işgali sonrası Irak'ta yaşanan siyasi karmaşa, farklı aktörlerin ortaya çıkmasına ve karmaşık ittifakların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sadr'ın İran ile ilişkileri, Irak siyasetindeki konumu ve siyasi manevraları, bu çalışmanın odak noktası olacaktır. 2003 işgali öncesi, Sadr Hareketi İran'ın desteğini alarak ABD güçlerine karşı direniş göstermiştir. Ancak, işgal sonrası dönemde Sadr, İran ile daha karmaşık bir ilişki içinde olmuştur. Bir yandan İran'ın bölgedeki etkisini sınırlandırmaya çalışırken, diğer yandan da İran destekli gruplarla iş birliği yapmıştır. Bu durum, Sadr'ın "çift taraflı bir oyun" oynadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Sadr, Irak'taki siyasi sistemi kendi lehine şekillendirmek için çeşitli

[145] "Iraq's Sadr mourns Soleimani, says followers ready to defend Iraq: statement", Reuters, 3 Ocak 2020, https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-blast-sadr-idUSKBN1Z20H0/, (Erişim Tarihi: 04.01.2022).
[146] "Iraq's Sadr blasts gov't for lack of reform, corruption", *Anadolu Ajansı,* 5 Mart 2016, https://www.aa.com.tr/en/politics/iraq-s-sadr-blasts-govt-for-lack-of-reform-corruption/532048, (Erişim Tarihi: 04.01.2022).

manevralar yapmıştır. 2005 yılında Şii koalisyonunun kilit bir ortağı olurken, aynı zamanda ABD ile iş birliği yapan diğer Şiî gruplarla da mücadele etmiştir.[147] Bu durum, Sadr'ın hem kendi tabanını güçlendirme hem de siyasi arenada daha etkin bir rol oynama amacını göstermektedir. Sadr, Nuri el-Maliki hükümeti döneminde hem hükümete destek vermiş hem de onunla mücadele etmiştir. Bu çelişkili duruş, Sadr'ın siyasi arenadaki dengesini ortaya koymaktadır.[148] Sadr, Irak'taki siyasi sistemi daha çok kendisine yarayacak şekilde değiştirmek amacıyla, temsil sisteminde değişiklik yapılması gerektiğini savunmuştur. Sınırlı temsil sistemi önerisi, Şiilerin temsilini tekelleştirme amacını taşımaktadır. Mukteda es-Sadr'ın hem kendi çıkarlarını hem de başka siyasi güçlerin çıkarlarını korumasına yönelik hamleleri, Irak siyasetini karmaşık hale getirmiştir. Sadr'ın siyasi manevraları, Irak'ın siyasi istikrarı ve geleceği üzerinde önemli etkiler yaratmaya devam edecektir.

3.3.1. Direniş Döneminde Sadr-İran İlişkileri (2003-2011): Sadr-İran İttifakı

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali, bölgedeki siyasi dengeleri kökten değiştirerek İran'ın etkisini önemli ölçüde artırmıştır. Bu bölümde ABD müdahalesi sonrası Irak'ta yaşanan yapısal değişikliklerin İran'ın etkisini nasıl artırdığı ve Mukteda es-Sadr'ın bu süreçteki denge siyaseti yaklaşımı incelenecektir. ABD'nin Irak'ı işgali, Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasıyla birlikte ülkede siyasi bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluğu doldurmak için İran, Irak'taki Şiî gruplara destek vererek bölgedeki etkisini genişletme fırsatı bulmuştur. İran'ın Irak'taki nüfuzunun artmasının başlıca nedenleri arasında Şiî çoğunluğun iktidara gelmesi vardır. Irak'ta Şiîlerin iktidara gelmesiyle birlikte İran'ın dini ve kültürel bağları olan bir ülkede daha fazla söz sahibi olması kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan ekonomik ilişkilerin güçlenmesi açısından bakılırsa İran, Irak'a enerji ve diğer temel ihtiyaçları sağlayan önemli bir ticaret ortağı haline gelmiştir. Ayrıca güvenlik iş birliği sağlanmış ve İran destekli Şii milisler, Irak'taki güvenliği sağlamada önemli bir rol oynamaktadır.[149]

Sadr'ın bu çelişkili duruşunun nedenleri arasında Irak'ın bağımsızlığına verdiği önem asla yatsınamaz. Sadr, Irak'ın bağımsızlığını korumak istemektedir. Ancak, İran'ın bölgedeki gücü göz önüne alındığında, İran ile tamamen karşı karşıya gelmek de mümkün değildir. Bir

[147] Crisis Group Middle East Report, *Iraq's Muqtada Al-Sadr: Spoiler or Stabiliser?,* 2006, s. 21.
[148] "Audio leaks show Iraq veering towards dangerous Maliki-Sadr showdown", *The Arab Weekly*, 18 Temmuz 2022, https://thearabweekly.com/audio-leaks-show-iraq-veering-towards-dangerous-maliki-sadr-showdown, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).
[149] İ. Sarı, "Irak'ta Yeni Dönem: Kazımi Hükûmeti," *İran Araştırmaları Merkezi*, 9 Mayıs 2020, https://iramcenter.org/irakta-yeni-donem-kazimi-huk%C3%BBmeti-108, (Erişim Tarihi: 15. 12.2024).

başka neden ise siyasi hayatta kalma mücadelesidir. Sadr, Irak siyasetinde hayatta kalabilmek için farklı siyasi güçlerle ittifak kurmak zorundadır. Bu durum, onun zaman zaman İran ile iş birliği yapmasına neden olmaktadır. Yani Sadr bir siyasi denge kurma çabası içindedir ki bu bazen ittifakta bulunduğu kişilerin değişmesine sebep olmaktadır. Mesela bazı durumlarda Suudi Arabistan gibi ülkelerle kararlar alıp İran'ı karşısına alırken bazı durumlarda ABD'ye karşı İran ile birlikte hareket etmektedir. Pek tabii bu denge durumunun Irak halkının beklentileri göz önüne alınarak yapılmaktadır. Sadr, bu beklentileri karşılamak için farklı siyasi aktörlerle iş birliği yapmak zorunda kalabilmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında ABD'nin Irak işgali sonrası İran'ın bölgedeki etkisi önemli ölçüde artmıştır. Bu durum, Irak siyasetini karmaşık bir hale getirmiş ve farklı siyasi aktörlerin çıkar çatışmalarına neden olmuştur. Mukteda es-Sadr gibi önemli bir siyasi figürün bile İran ile ilişkilerinde tutarlı bir çizgi izleyememesi, bu durumun ne kadar karmaşık olduğunu göstermektedir.

Aslında "Irak milliyetçiliği" ideolojisi taşıyan Sadr, İran'ın bölgedeki yükselen nüfuzunu doğal olarak bir tehdit olarak algılamıştır. Ancak, 2003 yılındaki ABD işgaliyle birlikte ortaya çıkan yeni jeopolitik düzen, Irak'ı İran ile bazı konularda iş birliği yapmaya zorlamıştır. Özellikle, işgal sonrası dönemde ortaya çıkan direniş hareketlerine karşı mücadelede İran'dan gelen destek, Iraklı bazı siyasi aktörler için kaçınılmaz hale gelmiştir. Örneğin, Mukteda es-Sadr gibi etkili bir Şii lider, 2010 genel seçimlerinde İran'ın desteğini açıkça hissedilen Nuri el-Maliki liderliğindeki Şii İttifakı'na destek vererek bu durumu somutlaştırmıştır. Bu durum, Irak'ın iç siyasetinde İran faktörünün ne denli önemli bir hale geldiğini göstermektedir. El Ahrar bloğu ile ayrı listelerle seçime girmiş olmalarına rağmen, Sadr'ın Maliki'ye verdiği destek, ikincisinin başbakanlık koltuğuna oturmasında belirleyici bir rol oynamıştır.[150] Bu gelişme, Irak'ın iç siyasetindeki mezhebi ve bölgesel güç mücadelelerinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır.[151] Irak'ın geleceği üzerindeki İran etkisi: 2010 genel seçimleri örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Iraklı akademisyen Dr. Haitham Numan, İran'ın Irak siyaseti üzerindeki derin ve belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Özellikle 2010 genel seçimleri sürecinde yaşanan gelişmeler, İran'ın Irak'ta kendi çıkarlarına uygun bir siyasi düzen kurma çabalarını gözler önüne

[150] Emın Yolchıyev, (2016) , Iran‟s Foreign Policy towards Shiite Groups in the Middle East: The Cases of Lebanon and Iraq, In Partıal Fulfıllment Of The Requırements For The Degree Of Master Of Scıence In The Department Of Internatıonal Relatıons, Yıldırım Beyazıt Unıversıty, s.70

[151] Orhan Karaoğlu, *Şiiliğin İran Dış Politikasına Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 71.

sermektedir. Numan'a göre, İran, Nuri el-Maliki'nin başbakan olarak kalmasını sağlamak için Şii lider Kazım el-Hüseyni el-Hairi'yi aracı olarak kullanmış ve Mukteda es-Sadr'ı bu konuda ikna etmeye çalışmıştır. İran'ın bu ısrarının temel nedeni, Irak'ta kendisine yakın siyasi bir figürün varlığını sürdürmesini sağlamak ve böylece ülkedeki siyasi süreçlere daha fazla müdahale etme imkânı elde etmektir.[152] Öte yandan, Mukteda es-Sadr, Irak'ta ABD'den bağımsız, halk tarafından seçilmiş bir liderin yönetimi altında bağımsız bir Irak devleti kurulmasını hedeflemektedir. Ancak, 2010 seçimlerinde elde ettiği sonuçlar, siyasi hedeflerine ulaşması için İran ile bir uzlaşmaya gitmesini zorunlu kılmıştır. Sonuç olarak, her iki taraf da farklı ideolojik ve siyasi önceliklere sahip olmalarına rağmen, Nuri el-Maliki'nin başbakanlık koltuğunda kalması konusunda mutabık kalmak zorunda kalmışlardır. İran hükümeti, bölgedeki Şii nüfus üzerindeki etkisini güçlendirmek ve Irak'ta siyasi nüfuzunu genişletmek amacıyla Şii gruplara destek vermektedir. Mukteda es-Sadr gibi etkili bir Şii lider de, İran'dan aldığı destekle Sadr Hareketi'ni güçlendirerek Irak siyasetinde daha etkin bir rol oynamayı hedeflemektedir. Bu karşılıklı çıkar ilişkisi, 2003-2010 yılları arasında iki taraf arasında güçlü bir iş birliği ortamı yaratmıştır.[153]

Çeşitli kaynaklar, İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü'nün, Sadr'ın militan kanadı olan Mehdi Ordusu'na silah ve finansman sağladığını ve hatta bu grubun operasyonlarını İran topraklarından yönetmesine izin verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, İran'ın Sadr Hareketi'ne askeri eğitim vererek militanlarını casusluk ve keşif faaliyetleri için eğittiği iddia edilmektedir. Bu durum, İran'ın Irak'taki Şii grupları aracılığıyla bölgesel hedeflerine ulaşma çabalarının somut bir örneğini teşkil etmektedir.[154] İran'ın Sadr Hareketi'ne verdiği destek, sadece askeri ve lojistik alanda kalmamış, aynı zamanda finansal boyutuyla da dikkat çekmektedir. İran'ın, Sadr Hareketi'ne aylık düzenli olarak büyük miktarlarda para aktardığı ve Irak'taki diğer Şii gruplara da benzer şekilde destek sağladığı belirtilmektedir. Bu durum, İran'ın Irak siyasetindeki etkinliğini artırmak amacıyla mezhebi kimliği üzerinden siyasi manipülasyonlara başvurduğunu göstermektedir.[155] İran-Irak ilişkileri, mezhebi ve jeopolitik faktörlerin karmaşık bir etkileşimi altında şekillenmektedir.

---

[152] H. Numan, "Who Will Win the Iraqi Elections?", *Washington Institute*, 4 Nisan 2014, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-will-win-iraqi-elections, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[153] Ziya Abbas, "Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, (2017), s. 83.

[154] "Mehdi Ordusu", Mapping Militants Projesi, 1 Şubat 2022, https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/57, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[155] *Raphaeli, Nimrod.* (Nisan 2004). "Muqtada al-Sadr'ı Anlamak." *Ortadoğu Forumu Ortadoğu Çeyrek Dergisi.* https://www.meforum.org/middle-east-quarterly/understanding-muqtada-al-sadr (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

İran, Irak'ta siyasi nüfuzunu genişletmek ve bölgesel hedeflerine ulaşmak amacıyla Şii grupları destekleyerek Irak'ın iç işlerine müdahale etmektedir. Mukteda es-Sadr gibi etkili bir Şii liderin İran'ın bu stratejisinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum, Orta Doğu'daki siyasi istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.[156]

Gary C. Gambill'in tespitleri, İran'ın Irak siyasetindeki müdahalesi ve Mukteda es-Sadr ile arasındaki karmaşık ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Gambill'e göre, İran'ın Sadr'a sağladığı askeri ve ekonomik destek, Sadr'ın siyasi yükselişinde belirleyici bir rol oynamıştır. Sadr'ın tabanını genişletmek ve siyasi nüfuzunu artırmak için ihtiyaç duyduğu kaynaklar, büyük ölçüde İran'dan sağlanmıştır. Bu durum, İran'ın Irak'taki Şii siyasi aktörler üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğunu göstermektedir.[157] İran'ın bu desteğinin temel amacı, Irak'taki Şiileri kendi etki alanına çekerek bölgedeki siyasi dengeleri kendi lehine şekillendirmektir. Bu sayede İran, hem Irak'ta hem de bölgede daha güçlü bir konuma gelmeyi hedeflemektedir. İran'ın bu yaklaşımı, demokratik süreçleri zayıflatmak yerine, mevcut siyasi sistemi kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırmaya yöneliktir.[158] Mukteda es-Sadr ise, sınırlı kaynakları nedeniyle İran'ın sunduğu desteği kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, iki taraf arasındaki çıkar birliği ve karşılıklı bağımlılığı ortaya koymaktadır. İran, Sadr'a destek vererek Irak'taki hedeflerine ulaşmaya çalışırken, Sadr da İran'dan gelen kaynaklarla siyasi pozisyonunu güçlendirmektedir.

ABD işgali sonrasında Irak'ta ortaya çıkan siyasi ve ekonomik boşluk, İran'ın bölgedeki nüfuzunu genişletmesi için önemli bir fırsat sunmuştur. Bu durum, İran ile Irak'taki siyasi aktörler arasında karşılıklı çıkarlara dayalı bir iş birliğini beraberinde getirmiştir. İran'ın Irak'taki siyasete müdahalesi, temel olarak üç ana eksende şekillenmiştir. İlk olarak İran, Şii ve Kürt Partilerine Destek vererek Irak'ta kurulacak yeni düzende Şiilerin ve Kürtlerin siyasi hayata aktif olarak katılmasını desteklemiştir. Bu yaklaşım, hem İran'ın mezhebi kimliğiyle uyumlu olması hem de Irak'taki Şiileri kendi etki alanına çekme amacını taşımaktadır. İkinci olarak İran, Nuri el-Maliki hükümetinin zorlu dönemlerinde sürekli destek vermiştir. Bu durum, İran'ın Irak'taki siyasi süreçlere doğrudan müdahale ettiğini ve

[156] K.Türk,(2020) İttifak Perspektifinden 'Direniş Ekseni' söylemi: Tehdit Dengesi Kuramı ve Suriye iç savaşı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi, s.133-137.
[157] Gary. C. Gambill, "Iran, Sadr, and the Shiite Uprising in Iraq", *Middle East Intelligence Bulletin*, 6/4, (2004), s. 25
[158] Arif Keskin, "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*, 6/82, (2007), s. 46.

kendi çıkarlarına uygun bir yönetim modelini desteklediğini göstermektedir.[159] Üçünücüsü ise İran, Mukteda es-Sadr gibi etkili bir Şii lideri maddi olarak destekleyerek, Irak'taki Şiiler üzerindeki etkisini artırmayı hedeflemiştir. Bu durum, İran'ın bölgedeki mezhebi siyasetteki rolünün ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Mukteda es-Sadr gibi önemli Şii liderlerin dini eğitimleri için İran'ı tercih etmeleri, Şiî İslam dünyasındaki güç dinamikleri ve İran-Irak ilişkileri bağlamında incelenmesi gereken karmaşık bir konudur. İran'ın, Şiî İslam'ın merkezi olması ve saygın dini kurumlara ev sahipliği yapması, bu tercihin temel nedenleri arasında yer almaktadır. Sadr'ın İran'da geçirdiği süreç, hem dini bilgisini derinleştirmesi hem de İranlı din adamlarıyla yakın ilişkiler kurmasına olanak sağlayarak, Irak'taki Şiî cemaatinin önemli bir lideri haline gelmesinde etkili olmuştur. İran açısından bakıldığında, Sadr gibi etkili bir Şiî lideri desteklemek, bölgedeki siyasi nüfuzunu artırmak ve Irak'taki Şiîleri kendi etki alanına çekmek için önemli bir stratejidir. Sadr için ise İran ile olan ilişkiler, hem dini otoritesini güçlendirmek hem de Irak siyasetinde daha etkili bir konuma gelmek için hayati önem taşımaktadır. Bu karşılıklı çıkar ilişkisi, hem İran'ın hem de Sadr'ın bölgedeki konumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.

Sonuç olarak ABD'nin Irak işgali sonrası ortaya çıkan siyasi ve sosyal karmaşa, ülkede ulus devlet inşası sürecinde önemli engeller oluşturmuştur. Bu süreçte yaşanan zorlukları ve Mukteda es-Sadr'ın Iraklılık kimliği etrafında birleştirme çabalarını ele almıştır. Irak'ta ulus devlet inşasının zorlukları mezhepsel bölünmeler, etnik çeşitlilik, dini farklılıklar ve dış müdahalelerde dolayı zora girmiştir. Şöyleki ABD'nin 2005 Anayasası ile pekişen mezhepsel kimlikler, Irak'ta ortak bir ulusal kimlik oluşturulmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Arap, Kürt, Türkmen gibi farklı etnik grupların varlığı, ulusal birliği tehdit eden önemli bir faktördür. Şii ve Sünnî nüfusun yoğunlaştığı bölgeler arasındaki derin siyasi ve sosyal farklılıklar, ulusal birlik bilincini zayıflatmıştır. Bölgesel güçlerin Irak iç işlerine müdahalesi, ülkenin siyasi istikrarını bozarak ulus devlet inşasını engellemiştir.

Mukteda es-Sadr'ın burdaki rolü ise rolü, Iraklılık Kimliği yaptuğı vurgu olmuştur. Mezhepsel ve etnik farklılıkların ötesinde bir Iraklılık kimliği oluşturmanın önemini vurgulamıştır.[160] 2005 seçimlerinde yaptığı konuşmada olduğu gibi birlik çağrısı yapmıştır.

[159] Abbas, "Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları", s. 83.
[160] "Irak'ta Sadr destekçileri parlamento binasına girdi", *Habertürk*, 30 Temmuz 2022, https://www.haberturk.com/irakta-sadr-destekcileri-meclis-binasina-girdi-3481501, (Erişim Tarihi: 30.07.2022).

Sürekli olarak Iraklılar arasında birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuştur. Mezhepçiliğe karşı çıkıp mezhepsel siyasetin ülkeyi bölündüğünü savunarak, bu tür siyasetten uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim bu yüzden Iraklılar arasında birlik vurgusu yapmak isteyen Mukteda es-Sadr, 2005 seçimlerinden birkaç gün önce takipçilerine şunları söylemiştir: "Seçimlerde mezhepçiliğin rol oynamasına izin vermeyin. Sizden asil bir Iraklı seçimi istiyorum. Önemli olan ne Şii ne de Sünni olmaktır. Önemli olan dinimi, onurumu, Irak'ın bağımsızlığını ve birliğini korumaktır."[161] Irak'ta ulus devlet inşası, karmaşık ve uzun bir süreçtir. Bu süreçte, Mukteda es-Sadr gibi liderlerin oynadığı rol oldukça önemlidir. Es-Sadr'ın Iraklılık kimliği etrafında birleştirme çabaları, ülkenin geleceği için umut verici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak, Irak'ta ulus devlet inşasının tamamlanması için daha uzun ve çetin bir mücadele verilmesi gerekmektedir.

3.3.2. Şii İttifakında Çatlaklar: İkili İlişkilerde Sadr-İran Gerilimi (2014-Günümüz)

Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile Mukteda el-Sadr arasındaki karşılıklı eleştiriler, Irak'taki Şii siyasetinin değişen dinamiklerini yansıtmaktadır. Irak'taki siyasi istikrarsızlık, özellikle de Nuri el-Maliki ve Mukteda el-Sadr arasındaki çekişme, ülkedeki mezhebi gerilimleri daha da derinleştirmiştir. Sadr, hükümetin "dışlayıcı" politikalarını kınarken, Irak'ta olası bir "diktatörlüğe dönüş" konusunda uyarıda bulunmuştur. Maliki'nin dışlayıcı politikaları ve Sadr'ın olası bir diktatörlük uyarısı, Irak'ın kırılgan siyasi yapısını gözler önüne sermektedir.[162]

Bilhassa 2014'te IŞİD'in yükselişiyle birlikte, Irak ve Suriye'de karmaşık bir çatışma ortamı oluşmuştur. Baas rejimlerinin çöküşüyle ortaya çıkan güç boşluğu, çeşitli siyasi ve ideolojik grupların ortaya çıkmasına ve bölgesel güçlerin müdahalesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, her iki ülkede de devlet kurumlarının zayıflamasına ve mezhepsel kimliklerin siyasal hayatta belirleyici hale gelmesine neden olmuştur.[163]Ayrıca Irak'ta IŞİD tehdidine karşı oluşturulan Haşdi Şabi gibi Şii milis grupları, İran'ın desteğiyle güçlenmiştir. Bu durum, Irak'ın mezhebi dengelerini daha da bozmuş ve ülkenin siyasi geleceği konusunda

[161] Yitzhak Nakash, *Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World*, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2006, s. 155.
[162] H. Hasan, New Shia Politics and The Maliki-Sadr Competition in Iraq, *MENA Source*, 14 Aralık 2013, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/new-shia-politics-and-the-maliki-sadr-competition-in-iraq/ (Erişim Tarihi: 30.07.2022).
[163] Ezgi Uzun, "Iran's Foreign Policy in Iraq and Syria after 2011" Global Relatıons Forum Young Academıcs Program Analysıs Paper Serıes No.6, Political Science, Sabancı University s.17

ciddi endişelere yol açmıştır. Benzer şekilde, Suriye'de de çeşitli cihatçı grupların yükselişi ve bölgesel güçlerin müdahalesi, ülkenin iç savaş haline gelmesine neden olmuştur.[164] Bu süreçte, Irak ve Suriye'deki çatışmaların sadece mezhebi bir çatışma olmadığı, aynı zamanda bölgesel güçlerin çıkar çatışmalarının bir yansıması olduğu görülmektedir. İran, Irak ve Suriye'de Şii milisleri destekleyerek bölgesel nüfuzunu artırmaya çalışırken, diğer bölgesel güçler de kendi çıkarları doğrultusunda farklı aktörleri desteklemektedir.[165] Sonuç olarak, Irak ve Suriye'deki çatışmaların kökeninde siyasi, sosyal ve ekonomik birçok faktör bulunmaktadır. Ancak, mezhebi kimliklerin siyasette bu kadar belirleyici hale gelmesi ve bölgesel güçlerin müdahalesi, bu çatışmaların çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Bu durum, Ortadoğu'nun geleceği açısından ciddi endişeler yaratmaktadır.

Mukteda es-Sadr, Irak siyasetindeki etkinliğine rağmen İran'ın bölgesel siyasetindeki tüm söylemlerine aynen uymayan, bağımsız bir dış politika çizgisi izleyen bir figür olarak dikkat çekmektedir. Özellikle İran'ın bölgedeki en büyük rakipleri olan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile kurduğu ilişkiler, bu bağımsızlığın en belirgin örneklerinden biridir. 2017 yılında, İran ile Suudi Arabistan arasındaki gerilimin zirve yaptığı bir dönemde Sadr'ın Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesi, bölgesel siyasette önemli yankılar uyandırmıştır. Bu ziyaret, Sadr'ın İran'a karşı bağımsız bir duruş sergilediğinin ve Irak'ın çıkarlarını merkeze alarak hareket ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Özellikle Körfez krizi sürecinde Katar'a uygulanan ambargo ve İran ile Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkilerin kopuk olduğu bir dönemde gerçekleştirilen bu ziyaret, Sadr'ın bölgesel dengeci bir rol üstlenmeye çalıştığını ortaya koymuştur.[166] Sadr'ın bu ziyaretinin bir arabuluculuk çabası olarak değerlendirilse de Sadr'ın bağımsız dış politikası, İran'ın Irak üzerindeki etkisini sınırlayabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu durum, İran ile Irak arasındaki ilişkilerde zaman zaman gerginliklere yol açmış ve Sadr'ın siyasi pozisyonunu güçlendirme çabalarını karmaşıklaştırmıştır.[167]

---

[164] P. Smyth, "Making Sense of Iraq's PMF Arrests", *The Washingtonin Stitute,* Policy Analysis. 26 Nisan 2019, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/making-sense-iraqs-pmf-arrests, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[165] M.Ladier-Fouladi, "Iran-Iraq Relations and Pan-Shia Strategies," *HAL Open Science*, Ağustos 2022, https://hal.science/hal-03913440, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[166] "Sadr'ın Suudi Arabistan Ziyareti ve Hedefleri." *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM)*, 3 Ağustos 2017, https://iramcenter.org/sadrin-suudi-arabistan-ziyareti-ve-hedefleri-972, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[167]"Who is Muqtada al-Sadr? Part 2: Confronting Iran," *GIS Reports Online*, 29 Eylül 2022, https://www.gisreportsonline.com/r/muqtada-al-sadr-2/, (Erişim Tarihi: 29.09.2023).

Mukteda es-Sadr'ın 2017 yılında Suudi Arabistan'ı ziyaret ederek Veliaht Prens Muhammed bin Salman ile görüşmesi, Sadr'ın siyasi arenadaki dengelerinin oluşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaret, Sadr'ın İran'ın bölgesel hegemonyasına karşı bağımsız bir dış politika çizgisi izlediğini ve Irak'ın çıkarlarını merkeze alarak hareket ettiğini gösteren en çarpıcı örneklerden biridir. Sadr'ın bu ziyaret sonrası yaptığı açıklamalarda, bölgede barış ve istikrarın tesis edilmesi için mezhepsel ayrılıkların aşılması gerektiğine vurgu yapması, onun daha geniş bir coğrafyada kabul gören bir lider olma iddiasını ortaya koymuştur. Özellikle Suudi Arabistan gibi bölgenin önemli bir aktörüyle kurduğu ilişkiler, Sadr'ın Irak siyaseti ötesinde daha geniş bir alanda etkili olabileceğini göstermiştir.[168] ABD'nin Irak eski Büyükelçisi James Jeffrey'e göre, Suudi Arabistan'ın İran'ın yükselen etkisine karşı bir denge unsuru olarak Sadr'ı desteklemesi, ABD'nin Orta Doğu politikalarıyla da örtüşmektedir. Özellikle IŞİDJ tehdidinin azalmasıyla birlikte, ABD'nin yeni bir tehdit olarak gördüğü İran'a karşı daha etkin bir strateji geliştirme arayışında olduğu bu dönemde, Sadr'ın rolü daha da önem kazanmıştır.[169]

Bunun yanı sıra Mukteda es-Sadr, 2018 yılında kazandığı siyasi zaferleri ile İran'ın Irak'ta nüfuz kaybetmesine sebep olmuştur. Mukteda es-Sadr 2018'de seçim kampanyasında hem İran'a hem de ABD'ye kafa tutan tek Şii lider olmuştur.[170] Başka bir ifadeyle Irak'ta İran'ın artan nüfuzundan fayda görmeyen milyonlarca yoksul Şii'nin oyunu almıştır. Irak Komünist Partisi ve Bağımsız Laiklerle ittifak 54 milletvekili elde ederek ülkenin en çok milletvekili çıkaran ittifakı olmuştur. Seçimden önce yapılan halk protestoları Irak'ın yönetimi ile ilgiliyken, bu iki seçimde yapılan protestolar İran'ın baskıcı dış politikasına tepkiler olarak görülmüştür.[171] Mukteda es-Sadr'ın 2018 seçimlerinde kurduğu koalisyon büyük bir başarı ile parlamentoya girmesine rağmen kendisi aday olmadığı için başbakan ol(a)mamıştır. Burada yine Sadr'ın Amerikan askerlerinin çekilmesinden sonra kurduğu "yeni bir Irak" inşa etmek için[172] kurduğu vizyonu görmekteyiz. Şöyle ki: Muteda es-Sadr,

---

[168] "Mukteda es-Sadr'ın Örnekliğinde Irak." *Türkçe Arşiv al-Arab.* 9 Mayıs 2018, https://turk-archive.aawsat.com/mukteda-es-sadrin-ornekliginde-irak/ (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[169] J. Karam, "With an eye on Iran, US welcomes Moqtada Al Sadr visit to Saudi Arabia", *The National*, 31 Temmuz 2017, https://www.thenationalnews.com/world/mena/with-an-eye-on-iran-us-welcomes-moqtada-al-sadr-visit-to-saudi-arabia-1.615851 (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[170] Abbas, Ziya ve Şahin, Mehmet, "Milliyetçi Şii Lider Mukteda Es-Sadr." Portreler Ortadoğu'nun Kilit Taşları, Ankara: Kopernik, 2020 s.353

[171] "Analiz: Irak Seçimi İran'ın Rolü Üzerindeki Ayrılıkları Vurguluyor", *Everand*, 12 Ekim 2021,https://www.everand.com/article/532679272/Analysis-Iraq-Vote-Underscores-Divisions-Over-Iran-s-Role (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[172] "Sadr, 'Yeni bir Irak' için tepki verilmesi çağrısında bulundu." *Türkçe Arşiv al-Arab*, 30 Ağustos 2018, https://turk-archive.aawsat.com/sadr-yeni-bir-irak-icin-tepki-verilmesi-cagrisinda-bulundu/, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

“Başladığımız yere geri dönmeyeceğiz. Ne kotalara ne etnik kökenlere ne mezheplere ne de yolsuzluğa geri döneceğiz. Bunun olması halinde, kesinlikle onlara katılmayak ve muhalefet edeceğiz.” Twitterini paylaşmıştır.[173] Bunun üzerine kurulan hükümet koalisyonunda yer almamıştır.

Keza aynı şey 2021 seçimlerinde yaşanmış ve en çok oyu alan parti olmasına rağmen yine hükümet başkanı veya parti başkanı ol(a)mamıştır. Bu süreçte de Mukteda es-Sadr ile İran arasında soğuk rüzgârlar esmiştir. Siyasi analist İhsan Alshamary, 2021 seçim sonuçlarını “İran’a, Şii sokakları tarafından reddedildiğine dair güçlü bir mesaj oldu.” diyerek yorumlamıştır. [174]

Üçüncü olarak ise son seçimler olan 2021 genel seçimlerinde kendisini yoksulların destekçisi olarak sunup komünistler, Kürtler ve Sünni Araplarla ittifaka girmiş ve İran ile arasına mesafe koymuştur. Mukteda es-Sadr, 2021 seçimlerinde en yüksek oyu alan grupta yer alması dolayısıyla hükümet kurma sürecinde aktif rol almıştır. Buna karşın Irak’ta, seçimlerden bir yıl sonra bile hükümet kurulamamış ve Mukteda es-Sadr erken seçim talebinde bulunmuştur. Mukteda es-Sadr destekçilerinin eylemleri ile hükümetin kurulma süreci uzamıştır. Seçimlerden birinci parti çıkan Sadr Hareketi, Kürtler ve Sünnilerin de yer alacağı bir ‘‘ulusal çoğunluk hükümeti’’ kurmak istediklerini açıklamış ancak ortak paydada buluşulamamıştır. İttifak girişimi Bağdat’ta düzenlenen basın toplantısıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Hükümeti İran yanlısı siyasi gruplarla değil, KDP ve Egemenlik Koalisyonu ile kurmak için adım atan Mukteda es-Sadr bu hamlesiyle aslında İran hükümetini karşısına almıştır. Mukteda es-Sadr’ın sonraki adımı ise Irak’ta hükümeti kurmak için Şii grupların olmadığı yeni bir ittifak çabası içerisinde olmuştur.[175] Bu ittifakta, Sünnileri Egemenlik Koalisyonu, Azim Koalisyonu, KDP ve KYB temsil ederken, Hıristiyanları Babiliyyun Koalisyonu temsil etmiştir. Söz konusu ittifak, Devleti Yönetme İttifakı ya da diğer isimle Halk İçin İttifak olarak adlandırmıştır.[176] Bununla beraber girişimler sonuç vermemiş ve Mukteda es-Sadr önderliğinde bir koalisyon hükümeti kurulamamıştır.

---

[173] "Sadr, Irak'ta 'etnik yapıya göre kotalı' hükümet kurulmasına karşı", *Türkçe Arşiv al-Arab,* 2 Eylül 2018, https://turk-archive.aawsat.com/sadr-irakta-etnik-yapiya-gore-kotali-hukumet-kurulmasina-karsi/, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[174] "Analiz: Irak Seçimi İran'ın Rolü Üzerindeki Ayrılıkları Vurguluyor", *Everand*, 12 Ekim 2021,https://www.everand.com/article/532679272/Analysis-Iraq-Vote-Underscores-Divisions-Over-Iran-s-Role, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

[175] “Irak’ta Sadr ile Maliki arkasındaki anlaşmazlık Şiiler arası iç çatışma riski taşıyor”.

[176] “Irak’ta hükümeti kurmak için yeni ittifak oluşturuldu”.

Mukteda es-Sadr'ın milliyetçi söylemlerinde ve reform gündeminin odağında, büyük oranda Irak'ın en yoksul kesimlerinden gelenler ile Saddam döneminde siyasi sistemden dışlanmış olan destekçiler arasında güçlü bir yankı uyandırmak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca seçimlerden sonra İran destekli Şiiler ve Iraklı milliyetçi Şiilerin güç ve devlet kaynakları konusunda bir yarış içinde oldukları belirtilmiştir.[177] İran, Mukteda es-Sadr'a İran yanlısı koordinasyona dâhil olması için çağrıda bulunması amacıyla Kudüs Gücü Komutanı İsmail Kaani'yi, Mukteda es-Sadr ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi liderleriyle görüşmek üzere Şubat 2022'de, bir ay içinde üç kez Mukteda es-Sadr'ın Necef kentindeki ofisine göndermiştir.[178] Bu görüşmede Mukteda es-Sadr siyah cübbe ve Şii dini kıyafeti yerine beyaz bir Arap başlığı ve kahverengi bir kıyafet giyerek mezhepsel bir anlayıştan ziyade milliyetçi bir siyasi bir mesaj vermiştir. Yine söz konusu görüşmede, Irak'ın egemen bir Arap devleti olduğunu, mezhep bağlarına rağmen İran'ın nüfuzundan uzak kalarak kendi yolunu çizeceğini ve Irak'ın bu tercihine saygı duyulması gerektiğini dile getirmiştir.[179] Görüşmeden sonra aynı gün Mukteda es-Sadr, İran'ın sözü edilen çağrısına "Ne Doğu Ne Batı… Sadece ulusal bir çoğunluk hükümeti" yazan bir tweet[180] ile yanıt vermiştir. El yazısı ile yazarak paylaştığı bu tweet ile olası bir ittifakın imkânsızlığını vurgulamış ve çoğunluk hükümetinin kapsamlı bir mutabakatla sonuç verebileceğini savunmuştur. Mukteda es-Sadr, İran yanlısı partilerle hükümet kurmaya yanaşmamış ve Sadr Grubuna yakın milletvekillerinden parlamentoyu terk etmelerini istemiştir.[181] 29 Ağustos 2022 tarihinde sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada, siyasi işleri bıraktığını ve siyasetten tamamen çekildiğini ilan ederek babasının Mezar Ziyaretgâhı, Tarihi Eser Kurumu ve Sadr Ailesinin Müzesi hariç tüm kurumları kapatma kararı almıştır.[182] Böylece Mukteda es-Sadr'ın çekilmesi sonrasında hükümet kurma işi rakibi olan Koordinasyon Çerçevesi'ne geçmiştir. Koordinasyon Çerçevesi, 25 Temmuz 2022 tarihinde,

---

[177] "Al-Sadr calls on supporters to end to violence amid turmoil in Iraqamwaj", *Daily Sabah*, 30 Ağustos 2022, https://www.dailysabah.com/world/mid-east/al-sadr-calls-on-supporters-to-end-to-violence-amid-turmoil-in-iraq, (Erişim Tarihi: 21.07.2024)

[178] S. Kaani, "Mukteda Sadr ile görüştü", 2 Ağustos 2022, *MD East News*, https://mdeast.news/2022/02/08/قاآني-با-مقتدى-صدر-ديدار-كرد/, (Erişim Tarihi:15.05.2024).

[179] J. Davison ve A. Rasheed, "Rift between Tehran and Shi'ite cleric fuels instability in Iraq'', *The National News.* https://www.thenationalnews.com/world/mena/iraq-iran-shiites-rift-destabilises-country-2022-08-23, (Erişim Tarihi: 21.07.2024).

[180] "Ayetullah Hamaney'den Mukteda Sadr'a Mektup", *Kudüs Haber*, 15 Aralık 2022, https://kudushaber.com.tr/d/8022/ayetullah-hamaney-den-mukteda-sadr-a-mektup, (Erişim Tarihi:15.05. 2024)

[181] "Irak'ta Güç Mücadelesi: Şii Gruplar Neden Anlaşamıyor?", *Euronews Türkçe*, 31 Temmuz 2022, https://tr.euronews.com/2022/07/31/irak-siyasetinde-guc-mucadelesine-ne-yon-veriyor-protestolar-siddet-eylemlerine-donusur-mu, (Erişim Tarihi:15.05.2024).

[182] H. Karaalp, "Irak'ta Sadr Siyasetten Tamamen Çekildi", *Anadolu Ajansı,* 29 Ağustos 2022, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sadr-siyasetten-tamamen-cekildi/2671647, (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

başbakan adayı olarak eski Çalışma ve Sosyal İşler Bakanı Muhammed Şiya Sudani'yi seçtiğini duyurmuştur.[183]

Mukteda es-Sadr'ın destekçileri, 30 Temmuz 2022 tarihinde İran destekli Şii siyasi çatı kuruluş Koordinasyon Çerçevesi'nin başbakan adayı Muhammed Şiya Sudani'yi protesto etmiş, parlamento binasına girerek oturma eylemi yapmışlardır. Bunun üzerine Mukteda es-Sadr, parlamentonun feshedilmesini ve erken seçime gidilmesini istemiş, ayrıca yolsuzlukları bitirmek ve değişim için kendini işaret etmiştir.[184] 2021 seçimlerinden sonra söylemlerinde İran hükümetine olumsuz tutum sergilemekten geri durmamış ve bağımsız bir Irak hükümeti vurgusunu sık sık tekrarlamıştır. Lancaster Üniversitesi araştırmacısı Ruba Ali el-Hassani, Al-Jazeera televizyon kanalında yaptığı değerlendirmede, vekillerin istifalarının nedeni nispeten basit olduğunu ve Mukteda es-Sadr'ın siyasi stratejisine dayandığını belirtmiştir. Nitekim Mukteda es-Sadr'ın destekçilerini elinde tutma stratejisi içinde olduğu ve reformcu söylemlerini bu yüzden arttırdığı düşünülmektedir.[185] Öte yandan İran, Mukteda es-Sadr'a İran yanlısı koordinasyon çerçevesine dâhil olması için çağrısı yapmasına[186] rağmen Mukteda es-Sadr, halkın reform için düzenlediği protestoları desteklemiştir. Böylece halkın yanında halk ile reform isteyerek gelecek seçimlere yatırım yapmayı düşünmüş olabilir. Olaylar büyüyüp şiddete dönüşünce "Bu bir devrim değil, çünkü barışçıl karakterini yitirdi ve artık Irak kanının dökülmesi yasaktır." Açıklaması yapıp protestoculara eylemlerini bırakmalarını istiemiştir.[187] Tüm bunlar düşünüldüğünde Mukteda es-Sadr, hükümeti koalisyon çatısı altında kurmak yerine gelecek erken seçime gidip tek başına hükümete gelmek için bir strateji olarak nitelendirilebilir. Chatham House'daki Irak Girişimi'nin kıdemli araştırma görevlisi Renad Mansour'a göre Mukteda es-Sadr, destekçilerinin çekilmelerini isteyerek, sahip olduğu toplumsal gücü ve sahip olduğu tabanı özellikle rakiplerine göstermek istemektedir. Mukteda es-Sadr, bununla kalmayıp protestolardaki

[183] "Irak'ta Güç Mücadelesi: Şii Gruplar Neden Anlaşamıyor?", *Euronews Türkçe*, 31 Temmuz 2022, https://tr.euronews.com/2022/07/31/irak-siyasetinde-guc-mucadelesine-ne-yon-veriyor-protestolar-siddet-eylemlerine-donusur-mu, (Erişim Tarihi:15.05.2024).
[184] "Irak'ta Sadr'dan 'Eyleme Devam ve Erken Seçim' Çağrısı.", *Euronews Türkçe*, 3 Ağustos 2022, ,https://tr.euronews.com/2022/08/03/irakta-sadrdan-eyleme-devam-ve-erken-secim-cagrisi, (Erişim Tarihi:15.05.2024).
[185] T. O. Falk, "What's next for Iraq's powerful leader Muqtada al-Sadr?", *Al Jazeera*, 23 Ekim 2021, https://www.aljazeera.com/news/2021/10/23/muqtada-al-sadr-iraqs-kingmaker-in-uncertain-times, (Erişim Tarihi:15.05.2024).
[186] N. Al-Ajili, "Kaani'nin Erbil'e habersiz ziyareti", *Al Arabiya*, 31 Ocak 2022, https://www.alarabiya.net/amp/arab-and-world/iraq/2022/01/31/, (Erişim Tarihi:15.05.2024).
[187] R. Alaaddin, "Muqtada al-Sadr's Problematic Victory and the Future of Iraq", *Brookings Institution*, 28 Ekim 2021, https://www.brookings.edu/articles/muqtada-al-sadrs-problematic-victory-and-the-future-of-iraq/, (Erişim Tarihi: 31.08.2023).

bu şiddet ve istikrarsızlaştırma stratejisinin amacının müzakere ve pazarlık taktiklerinin bir parçası olduğunu söylemiştir.[188]

3.4. Değerlendirme

Bu bölümde "Orta Doğu'da mezhepsel söylemlerin yükselişi, Irak siyasetini derinlemesine etkileyen bir süreç olmuştur. 2003 Irak işgali ile ivme kazanan mezhepsel siyaset, Arap Baharı'nın etkisiyle daha da derinleşmiştir. Özellikle 2003 işgali sonrası Irak'ta ortaya çıkan güç boşluğu, hem İran'ın Şiî kimliğini merkeze alan dış politikası hem de Mukteda es-Sadr liderliğindeki milliyetçi söylemler arasında bir çekişmeye sahne olmuştur. Bu çalışmada, İran ve Sadr Hareketi arasındaki ilişki, 2003 işgali öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenerek, mezhepsel siyasetin Irak'taki etkileri daha net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle, Orta Doğu'da yaşanan mezhepsel çatışmaların Irak siyaseti üzerindeki derin izleri ve bu süreçte İran ile Sadr Hareketi arasındaki dinamik ilişki akademik bir perspektifle analiz edilmiştir.

Öte yandan Mukteda es-Sadr, Irak siyasetinde son dönemde sergilediği tutumlarla dikkat çekmektedir. 2022'de başlattığı protestolar ve siyasi manevralar, hem Irak'ın iç siyasetini hem de bölgesel güç dengelerini etkilemektedir. Sadr'ın İran karşıtı söylemleri ve bağımsız bir Irak vurgusu, ülkedeki siyasi yelpazede önemli bir boşluğu doldururken, aynı zamanda İran'ın bölgedeki nüfuzunu sınırlama amacını taşımaktadır.[189] Sadr'ın sık sık siyaset sahnesinden çekilip dönmesi ve koalisyon hükümetlerinde yer almaktan kaçınması, onun daha çok dini bir lider olarak konumlanmak istediğini göstermektedir. Bu durum, Irak'taki Şiîlerin önemli bir kısmının dini liderlere olan güvenini göz önünde bulundurduğunda, Sadr'a güçlü bir siyasi taban sağlamaktadır. Ancak, Sadr'ın bu stratejisi, Irak'ın siyasi istikrarını olumsuz etkileyebileceği gibi, ülkedeki mezhepsel gerilimleri de körükleyebileceği endişesini taşımaktadır. Özellikle, Sadr'ın hem İran'a karşı bağımsız bir duruş sergilemesi hem de Şiî kimliğini ön plana çıkarması, Irak siyasetindeki hassas dengeleri bozabilecek potansiyele sahiptir.

---

[188] "Al-Sadr backs down as Iraq is pushed to brink of chaos", *Arab News*, 31 Ağustos 2022, https://www.arabnews.com/node/2152901/middle-east, (Erişim Tarihi: 31.08.2023).

[189] M. Bazzi, "The Revenge of Muqtada al-Sadr", *Foreign Affairs*, 13 Eylül 2022, https://www.foreignaffairs.com/iran/revenge-muqtada-al-sadr (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

Tüm bu anlatılanlardan, Mukteda es-Sadr'ın hükümete gelmek için çaba harcamış gibi görünse de tek başına parlemontada çoğunluk elde edemediği, koalisyon kuramadığı veya bir partinin başkanı olarak sorumluluk almadığı görülmektedir. Bunun iki sebebi olabileceği düşünülmektedir. Ulusal Hikmet Hareketi lideri Ammar el-Hâkim'in BBC Arapça ile yaptığı bir röportajda, "Sadr hareketinin hükümet kurması fikriyle ilgili bir sorunu var." diyerek durumu değerlendirmiştir.[190] Genel görüş, Mukteda es-Sadr'ın sürekli değişken bir siyaset izlediği ve işler yolunda gitmediğinde siyasetten sık sık çekildiği yönündedir. Bu konuda sık sık siyasetten çekilen Mukteda es-Sadr'ı Faleh A. Jabar, Shakespeare'in Romeo ve Juliet adlı eserindeki huysuz ve aceleci Tybalt karakterine benzetmektedir. Mukteda es-Sadr'ın ani kararlar veren karakteri benzerlik konusuna örnek verilebilir.[191] Fakat bu durum hırs ve öfkeyle alınan ani kararlardan ziyade planlı bir siyasi tavır da olabilir. Mukteda es-Sadr'ın siyaset hayatına bakıldığında katlanarak artan destekçilerini de göz önünde tutacak olursak Mukteda es-Sadr'ın istifa ve çekilmelerini planlı ve mantıklı açıklamalara dayandıran görüşler de mevcuttur. Irak'taki KSDP Genel Sekreteri Muhammed Hacı Mahmud, Ağustos 2022'de Anadolu Ajansı muhabirine verdiği demeçte, Mukteda es-Sadr'ın Necef ile Kum Şiiliğinin birbirinden ayrılması için bir mücadele verdiğini söylemiştir.[192] Ve eklemiştir: bunu yaparken de Mukteda es-Sadr sokakları hareketlendirip olası bir erken seçim ile ileride sahip olacağı sandalye sayısını 100 sandalyeye çıkarak daha kuvvetli bir siyaseti hedeflemektedir.[193] Yani Mukteda es-Sadr'ın koalisyonlarla kurulacak bir hükümette başka partilerin çıkarlarına ortak olmaktansa tek başına iktidar olmayı hedeflediği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra siyasetten çekilmiş olarak görünse de ileriye dönük kalıcı bir politika hedefinde olduğu tahmin edilmektedir. Örneğin Mukteda es-Sadr'ın 2025'te yapılması beklenen seçimlere hazırlanmaya başladığını ileri süren görüşler mevcuttur. Diğer yandan Mukteda es-Sadr, özel bir ziyaret olarak tanımladığı bir ziyaret kapsamında, 18 Mart 2024 tarihinde Ali Sistani ile onun ofisinde yarım saatlik bir görüşme

[190] T. Al-Sudani, "Iraqi cleric Sadr's supporters announce parliament 'sit-in' amid political crisis", *France 24*, 30 Temmuz 2022, https://www.france24.com/en/middle-east/20220730-iraqi-cleric-sadr-s-supporters-protest-in-baghdad-days-after-storming-parliament, (Erişim Tarihi: 31.08.2023).
[191] Faleh A. Jabar, *The Shi'ite Movement in Iraq*, London: Saqi, 2003, s. 25
[192] M. Hacı Mahmud, "The Kurdistan Socialist Democratic Party in Iraq: Sadr's Struggle to Separate the Shia of Kum and Najaf", *Arap Haber Ajansı*, 11 Ağustos 2022, https://turkish.aawsat.com/home/article/3810866/iraktaki-k%C3%BCrdistan-sosyalist-demokrat-partisi-sadr-kum-ve-necef-%C5%9Fiili%C4%9Fini, (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
[193] R. M. Hasan ve B. Aydoğan, "Irak'taki Kürdistan Sosyalist Demokrat Partisi: Sadr, Kum ve Necef Şiiliğini ayırma mücadelesi veriyor", *Anadolu Ajansı*, 11 Ağustos 2022, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iraktaki-kurdistan-sosyalist-demokrat-partisi-sadr-kum-ve-necef-siiligini-ayirma-mucadelesi-veriyor/2659409, (Erişim Tarihi: 01.09.2023).

gerçekleştirmiştir.[194] Yıllardır politikacılarla görüşmeyen ve siyasetten uzak olduğunu iddia eden Ali Sistani'nin Mukteda es-Sadr ile görüşmesi, Mukteda es-Sadr'a siyasi arenada destek olacağı yönünde değerlendirilmiştir. Ayrıca Mukteda es- Sadr'ın bu görüşme ile siyaseti bırakma stratejisiyle dondurduğu parlamento bloğunu yeniden aktif hale getirmek istediği tahmin edilmiştir.[195]

Sadr Grubu Üyesi ve Irak Parlamentosu Başkan Yardımcısı Kusay Suheyl 2010 yılında yapılan seçimlerinden sonra "Sadr Hareketi'nin kimliği hep sosyal ve dini olarak mı kalacak yoksa siyasi bir değişim yaşanacak mı?" Sorusuna, "Siyasi partiler sadece partilerinin yararını gözetir fakat bizim isteğimiz bu değil biz tüm Irak için çalışmakta kararlıyız." Cevabını vermiştir.[196] Mukteda es-Sadr'ın oluşturduğu iklimde, tüm dava arkadaşlarının da benimsediği şekilde, belli bir kesimi değil, tüm Irak halkının çıkarlarını düşünen bir politika yürüttüğü görülmektedir. Yani hakkı ayıran ve çıkarcı olmayan bir görev üstlenmektedir. Bu nedenle parti adı adında örgütlenmemektedir. O halde Mukteda es-Sadr'ın bir parti başkanı ol(a)mamasındaki veya hükümeti kur(a)mamasındaki ikinci görüşe göre ise bu durum dini statüden kaynaklanmaktadır. Mukteda es-Sadr Şii uleması için lider bir siyasi rolden ziyade bir danışmanlık rolünü savunmaktadır. Mukteda es-Sadr'ın çabası, esas olarak din adamı başkanlığındaki üstünlüğünü iddia etmeye yöneliktir. Yani ulemanın gündelik siyasetin dışında kalarak partilerüstü, halkçı, siyasetin üzerinde, siyaset yapıcı ve uygulayıcı (yönetici) değil de gözetleyici bir konuma yerleşmesini öngörüyor. Başka bir ifadeyle sokak siyaseti yoluyla din adamının yüce otoritesini savunmaktır. Onun 'güç' zihniyeti, köklü aşiret ailelerinden el-Hâkim ailesinden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Dava Partisi'nin kurucusu Bakır el-Sadr'ın yani Mukteda es- Sadr'ın amcasının mezarını şehitlik yapılınca ve 1999 yılında suikasta uğrayan Muhammed Sadık es-Sadr yani Mukteda es-Sadr'ın babası herkesin bildiği bir isim haline gelince siyasallaşmıştır. Sadr hareketinin yurt dışındaki takipçileri bu şehitliği bir sembol olarak algılamışlardır ancak Mukteda es-Sadr bu sembolün basitçe bir aile vakfı olarak kalmasını istemiştir. Tüm bunları yapmaktaki hedefinin ise siyasi gayeden ziyade dini statüyü korumak olduğu tahmin edilmiştir. Çünkü Irak toplumundaki üst düzey dini liderler azımsanmayacak bir otoriteye sahiplerdir. Chatham House'un Sadr şehrinde

[194] "Muqtada Al-Sadr Visits Grand Ayatollah Ali Al-Sistani", 964 Media, 18 Mart 2024, https://en.964media.com/16431/, (Erişim tarihi: 15.04.2024).
[195] D. T. Menmy, "Will Iraq's Muqtada al-Sadr end his political quarantine?", *The New Arab*, 10 Nisan 2024,https://www.newarab.com/analysis/will-iraqs-muqtada-al-sadr-end-his-political-quarantine, (Erişim Tarihi: 15.04.2024).
[196] Bilgay Duman, *2010 Yılı Irak Söyleşileri (Türkmenler-II)*, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Analiz 173, Ankara, 2013, s. 15.

yaklaşık 1000 kişi ile yaptığı ankete göre ankete katılanların %26'sı hükümetin İslam hukukuna uygun kanunlar çıkarması gerektiğine kesinlikle katılmış, %26'sı ise kısmen katılmıştır. Bu durum Mukteda es-Sadr'ın destekçilerinin oldukça dindar kesimden oluştuğunu göstermektedir. Mukteda es-Sadr'ın destekçilerinin çoğunluğunun, hükümetin ve devletin, hatta ceza hukukunun bile İslam hukukuna tabi olması gerektiğine inanmaktadırlar. Tâbi oldukları dini liderlerin fetvaları onlar için kanun niteliğindedir. Bu da Iraklı seçmenler için din ve din adamlarının oldukça büyük önem arz ettiğine işaret etmektedir. Mukteda es-Sadr ise dini statüsü yüksek bir lider değildir. Sadr'ın siyasetten ayrılıp parlamentoya girmek istememesi dini meşruiyetini yeniden tesis etmek istemesinden dolayı olabilir.[197] Mukteda es-Sadr'ın 2000 yılında başladığı dini eğitim süreci 2003 yılında Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesiyle yarım kalmıştır. Mukteda es-Sadr, dini çalışmalarını tamamlayıp fakih olamadığı sürece fetva yayınlayamayacaktır. Ayetullah mertebesine erişmesi Mukteda es-Sadr'ın hem siyasi kariyerini hem de dini gücünü kuvvetlendirecektir. O şayet siyaset sahnesine Ayetullah Mukteda es-Sadr olarak dönerse elde ettiği yeni paye, siyaset meydanında oldukça etkili olacaktır.

Sadece Kazım el-Haeri'den doğan liderlik boşluğu değil aynı zamanda Necef'te yaşlı ve hasta Ali Sistani'nin olası ölümüyle ortaya çıkacak Şii dini ve ahlaki liderlik boşluğunu Mukteda es-Sadr doldurmaya çalışacaktır.[198] Diğer ifadeyle Mukteda es-Sadr, Ali Sistani'nin ölümünden sonra kendi destekçilerinin ihtimalinin farkındadır.[199]

11 Nisan'da 2023'de Mukteda el-Sadr, babasının suikastının yıldönümünde bir konuşma yapmıştır. Burada ilgi çeken husus ise 1990'lı yıllarda kullandığı "Hayır, hayır, Amerika'ya" ve "Hayır, hayır, İsrail'e" gibi sloganlarına "Hayır, hayır, Baas'a" ve "Hayır, hayır, Şeytan'a" sloganlarını eklemesi olmuştur. Yani Irak halkı hep bir bağımsızlık arayışı içindedir. Ayrıca yine aynı konuşmasında, destekçilerini Şii milli hareketi olmaya çağırmıştır. Yahya Al-Kubaisi'ye göre Mukteda es-Sadr, kendisinin ve hareketinin İran etkilerinden arınarak temsiliyeti kendine yönetmeyi sistematik olarak pazarlamaya

[197] B. Robin-D'Cruz ve R. Mansour, "Understanding Iraq's Muqtada al-Sadr: Inside Baghdad's Sadr City", *Chatham House*, 8 Ağustos 2022, https://www.chathamhouse.org/2022/08/understanding-iraqs-muqtada-al-sadr-inside-baghdads-sadr-city, (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

[198] "Mukteda es-Sadr Fenomeni: Irak Siyasetindeki Anahtar Güç", *Haksöz Haber*, 4 Ağustos 2008, https://www.haksozhaber.net/okul/mukteda-es-sadr-fenomeni-irak-siyasetindeki-anahtar-guc-5590yy.htm . (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

[199] "Iraq after Sistani", *Al-Ahram Weekly*, 4 Nisan 2022, https://english.ahram.org.eg/NewsContent/50/1203/454656/AlAhram-Weekly/World/Iraq-after-Sistani.aspx. (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

çalışmaktadır.[200] Sadr 2025 yılındaki yapılması beklenen seçimlere hazırlanma yolunda milliyetçi söylemler yapmakta ama bir taraftan da Şiilerin oyunu kaybetmek istememektedir. Bunu temellendireceğimiz bir sonraki örnek ise: Mukteda es-Sadr'ın Gadir Bayramı'nı (Şii ritüeli) resmi tatil yapma fikridir. 19 Nisan'da yayımlanan yazılı bir açıklamasında şunları söylemiştir: "Irak halkının ve tüm mezheplerin ılımlı ulusal çoğunluğunun emriyle, Irak parlamentosu, Zilhicce'nin 18'ini, Gadir Bayramı'nı, bağlılıkları ve inançları ne olursa olsun tüm Iraklılar için resmi tatil yapan bir yasa çıkarmalıdır."[201] Mukteda es-Sadr'ın bu noktadaki amacı ılımlı bir Irak ile mezhep çatışması olmaksızın her kesimden oy alabilmektir.

[200] "Moqtada Al-Sadr and the Quest to Monopolize Shiite Representation", *Iraq Institute for Strategic Studies*, 14 Nisan 2024, https://cfri-irak.com/en/article/moqtada-al-sadr-and-the-quest-to-monopolize-shiite-representation-2024-06-14, (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

[201] "Al-Sadr calls on Parliament to legislate a law making Al-Ghadir Day an official holiday", *INA News Agency*, 19 Nisan 2024, https://ina.iq/eng/32317-al-sadr-calls-on-parliament-to-legislate-a-law-making-al-ghadir-day-an-official-holiday.html#, (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SADR-İRAN İHTİLAFININ NEDENLERİ

Irak'ta İran karşıtlığının temelinde yatan asıl mesele, mezhebi farklılıklar değil, bölgesel güç dengelerindeki değişim ve İran'ın yükselen etkisidir. 'Şii Hilali' kavramı, bu bağlamda, İran'ın Şiî çoğunluğa sahip ülkeler üzerindeki nüfuzunu artırma çabalarını ifade eden ve bölgedeki diğer aktörler tarafından endişeyle karşılanan bir kavramdır. Mukteda es-Sadr gibi Iraklı Şiî liderlerin İran'a karşı çıkmasının temel nedeni, İran'ın Irak'ın iç işlerine müdahale etmesi ve ülkenin bağımsızlığını tehdit etmesi endişesidir. Sadr'ın milliyetçi söylemleri, İran'ın bölgesel hegemonya arayışına karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, İran ve Irak arasındaki gerilimlerin temelinde yatan asıl sorun, mezhebi farklılıklar değil, siyasi güç mücadelesidir. Bu durum, Orta Doğu'da mezhepsel kimliklerin siyasallaştırılması ve bölgesel çatışmaların derinleşmesi riskini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, Irak siyaseti incelenirken, mezhepsel boyutun yanı sıra siyasi güç mücadeleleri ve bölgesel dinamikler de dikkate alınmalıdır.

Irak'taki siyasi değişimin iran-ırak ilişkilerine etkileri, Irak'ta İran'ın nüfuzunun artmasıyla birlikte, ülke içindeki siyasi dinamikler de önemli ölçüde değiştirmiştir. İran'a olan bağımlılık iddiaları, Iraklı siyasetçiler ve halk arasında tepkilere yol açarak, ülkenin bağımsızlığına yönelik kaygıları artırmıştır. Bu durum, İran-Irak ilişkilerinde önemli dönüşümlere neden olmuş ve Irak'ta İran yanlısı Şii güçlerin maruz kaldığı iç ve dış baskılar, İran'ın bölgedeki konumunu zayıflatmıştır. Hükümet içindeki etkilerini sınırlamaya çalışan bu güçler, aynı zamanda ABD'nin yaptırımları ile karşı karşıya kalmıştır.[202] İran'ın Şiilerin belirli bir kesimine aşırı bağımlılığının risklerini ortaya koyarak diğer Şii gruplardan tepkilere yol açmıştır. Irak'taki siyasi yelpazede yaşanan bu değişim, İran'ın rakipleriyle yakınlaşmaya zemin hazırlamıştır. Bu da İran'ın bölgedeki yalnızlaşmasına ve etkisinin azalmasına neden olabilir.

Irak halkının önemli bir kısmı, İran'a yönelik eleştirel siyasi akımlardan etkilenerek, İran'a karşı daha mesafeli bir duruş sergilemiştir. İran'ın Irak'taki popülaritesi düşerken ülkedeki ekonomik ve ticari faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Kısacası, Irak'taki siyasi değişimler, İran-Irak ilişkilerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. İran'ın Irak üzerindeki etkisinin

[202] Ahouie, M., & Tefagh, M. (2024). A Difficult Friendship: Elements of Continuity and Change in Iran-Iraq Relations in Post-Saddam Era. *Journal of World Sociopolitical Studies, 8*(3), s. 645-647

azalması, bölgedeki güç dengesini yeniden şekillendirme potansiyeli taşımaktadır. Ancak, bu durumun uzun vadeli sonuçları henüz netlik kazanmış değildir. İran'ın bölgedeki rakipleriyle olan mücadelesi ve Irak'ın iç siyasetinin gelecekteki seyri, İran-Irak ilişkilerinin nasıl şekilleneceğini belirleyecek önemli faktörler arasında yer almaktadır.

4.1. Şii İttifakının İran'ın Hegemonyasına Dönüşmesi

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali, Orta Doğu'da yeni bir dönem başlatmış ve İran'ın bölgedeki konumunu güçlendirmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle, Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğu, İran'ın Şiî kimliğini merkeze alarak bölgede liderlik rolünü üstlenme çabalarını hızlandırmıştır. İran'ın 'Şiîlerin lideri' olarak kendini konumlandırması, Irak'taki Şiî çoğunluğun desteğini kazanma hedefiyle birlikte, bölgesel nüfuzunu genişletme stratejisinin de bir parçası olarak değerlendirilebilir.[203] Bu durum, Irak'ta mezhepsel kimliklerin siyasallaşmasına ve bölgesel çatışmaların derinleşmesine yol açan önemli bir faktör olmuştur. Özellikle, Irak'ın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiîlerin siyasi hâkimiyetini sağlama amacıyla İran'ın gösterdiği çabalar, Mukteda es-Sadr gibi Iraklı Şiî liderlerle farklılıklar yaşanmasına neden olmuştur. Bu farklılıkların kökeninde, İran'ın Irak'ın iç işlerine müdahale etme eğilimi ve Irak'ın bağımsızlığını sınırlama çabaları yatmaktadır.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Irak siyasetinde yaşanan en belirgin dönüşümlerden biri, mezhepsel ve etnik kimliklerin siyasal arenada belirleyici hale gelmesidir. ABD işgali, Irak'ta siyasi kurumların zayıflamasına ve toplumun derin yaralara uğramasına neden olmuştur. Bu süreçte, mezhepsel ve etnik kimlikler, siyasi mobilizasyon ve partileşme için güçlü bir zemin oluşturmuştur. Irak'taki siyasi partilerin büyük bir kısmı, Şiî, Sünnî veya Kürt kimlikleri üzerinden siyaset yapmaktadır. Bu durum, Irak siyasetini mezhepsel ve etnik çatışmaların egemen olduğu bir arenaya dönüştürmüş ve ülkenin siyasi istikrarını olumsuz etkilemiştir. Ahrar Bloku, İslami Davet Partisi gibi partilerin mezhepsel kimliklere dayalı olarak kurulması, bu durumu açıkça göstermektedir. Benzer şekilde, Kürdistan Demokrat Partisi gibi partiler de etnik kimlik üzerinden siyaset yapmaktadır. Bu gelişme, Irak'ta siyasi partileşmenin mezhepsel ve etnik temelli bir yapıya sahip olduğunu ve siyasi elitlerin bu kimlikleri siyasi çıkarları için araç olarak kullandığını göstermektedir.

[203] Akkaya, Saffet, ve Haleddin İbrahimli. "İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci". Güvenlik Stratejileri Dergisi 14, sy. 28 (Aralık 2018): 157-86. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.495767 s. 180

Irak'ta 2003 ABD işgali sonrası ortaya çıkan siyasi boşluk, mezhepsel kimliklerin siyasal arenada belirleyici hale gelmesine ve Şiî ittifakının güçlenmesine yol açmıştır. Ancak, bu ittifakın içindeki farklı aktörlerin İran ile olan ilişkileri ve siyasi hedefleri, zamanla derin çatlaklar oluşturmuştur. Özellikle, İran'ın bölgedeki yükselişi ve Irak'ta Şiî grupları destekleme politikası, Şiî ittifakı içinde farklılaşmalara neden olmuştur. İran ile yakın ilişkileri bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi gibi gruplar, İran'ın bölgesel hedeflerine uygun bir şekilde hareket ederken, Mukteda es-Sadr gibi liderler ise daha milliyetçi ve bağımsız bir Irak siyaseti benimsemişlerdir. Bu durum, Irak siyasetinde mezhepsel kimliklerin yanı sıra, siyasi güç mücadelelerinin de önemli bir boyut kazanmasına neden olmuş ve Şiî ittifakının içsel bölünmelerine yol açmıştır. Böylece, Irak'ta Şiî ittifakı, tek bir bloktan ziyade, farklı siyasi ve ideolojik görüşlere sahip çeşitli aktörlerin bir araya geldiği heterojen bir yapıya dönüşmüştür.

Özetleyecek olursak Irak'ta 2003 ABD işgali sonrası ortaya çıkan siyasi boşluk, mezhepsel kimliklerin siyasal arenada belirleyici hale gelmesine ve Şiî ittifakının güçlenmesine yol açmıştır. Ancak, bu ittifakın içindeki farklı aktörlerin İran ile olan ilişkileri ve siyasi hedefleri, zamanla derin çatlaklar oluşturmuştur. Özellikle, İran'ın bölgedeki yükselişi ve Irak'ta Şiî grupları destekleme politikası, Şiî ittifakı içinde farklılaşmalara neden olmuştur. İran ile yakın ilişkileri bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi gibi gruplar, İran'ın bölgesel hedeflerine uygun bir şekilde hareket ederken, Mukteda es-Sadr gibi liderler ise daha milliyetçi ve bağımsız bir Irak siyaseti benimsemişlerdir. Bu durum, Irak siyasetinde mezhepsel kimliklerin yanı sıra, siyasi güç mücadelelerinin de önemli bir boyut kazanmasına neden olmuş ve Şiî ittifakının içsel bölünmelerine yol açmıştır. Bu bölünmeler, Irak'ın siyasi istikrarını olumsuz etkilemiş ve ülkenin demokratikleşme süreçlerini baltalamıştır. Ayrıca, İran gibi bölgesel güçlerin Irak'taki siyasi aktörleri destekleme politikaları, bu bölünmelerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak, Irak'taki Şiî ittifakı, zaman içerisinde İran'ın bölgesel hedefleriyle daha fazla uyumlu hale gelmiş ve İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu artırmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Irak'ın bağımsız bir dış politika izlemesini zorlaştırmış ve ülkenin bölgesel güçlerin çekişme alanına dönüşmesine neden olmuştur.

4.2. Mukteda es-Sadr'ın Irak Tasavvuru: Iraklı Arap Kimliği

Osmanlı Devleti'nin iskân politikası neticesinde göçebe hayattan yerleşik hayata geçen Arap kökenli aşiretlerde Araplık ve İslam olmak üzere iki ortak aidiyet gelişmiştir.[204] Aşiretlerin kimlikleri ve Arap milliyetçiliğinin şekillenmesi ile Irak'ta devletin oluşumun kan bağı aidiyeti üzerinden gelişmiştir. Nitekim zamanla yerleşik hayata geçen Iraklı Arapların kendilerini mezhepsel aidiyet yerine Iraklı olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum Irak'ın modern devlet yapısının temellerinin neye göre belirlendiğini açıklamaktadır. Örneğin Irak'ta milliyetçilik anlayışı Arap milliyetçiliğinden ziyade Iraklılık özelinde gelişmiştir. Arapların tek bir ulus devlet kuramaması ise Arap milliyetçiliğinin geri planda kalmasına neden olmuştur.[205]

Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikaları sonucu göçebe hayatından yerleşik hayata geçen Arap kökenli aşiretler, hem Araplık hem de İslam dinine bağlılık olmak üzere iki temel kimlik etrafında birleşmişlerdir. Bu çift kimlik, Irak'ta devlet oluşum sürecinde kan bağı aidiyetinin öne çıkmasına ve Arap milliyetçiliğinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Yerleşik hayata uyum sağlayan Iraklı Araplar, zamanla mezhepsel aidiyetlerini ikinci plana atarak kendilerini öncelikle Iraklı olarak tanımlamaya başlamışlardır. Arap dünyasının siyasi birliği konusunda yaşanan zorluklar ve Arap milliyetçiliğinin tek bir Arap devleti kurma hedefinde başarılı olamaması, Irak'ta Iraklılık bilincini daha da güçlendirmiştir.[206] Ayrıca Irak, başlangıçta mezhepsel yaklaşımlar olmasına rağmen Iraklılık kimliğinden ziyade Araplılık kimliğine odaklanmış ve onu ön plana çıkarmıştır. İran'ın Şiilik anlayışı, Fars kimliği ile sıkı bir şekilde iç içe geçmiş olup, "Şii jeopolitiği" olarak adlandırılan yaklaşımın aslında "Pers/Fars jeopolitiği" olarak yeniden tanımlanması daha doğru olacaktır. İran'ın etkili olmaya çalıştığı bölgeler, tarihi olarak Pers İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer alan ve Fars kültürel mirasına sahip olan bölgelerdir. Bu durum, Şiilik'in İran'da daha çok bir milliyetçi kimlik unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir. Aksine, Irak Şiiliği, Arap kimliği ve Arap milliyetçiliği ile daha fazla özdeşleşmiştir. Bu farklılık, İran'ın Irak'ta kendi rejimini yayma çabalarında

[204] Torlak, *Ortadoğu'da Aşiret Siyaseti*, s. 180-200.

[205] Gürkan Pamukçu-,"Yapay Bir Devlet Olarak Irak'ın Kuruluşu: 1914-1924" , Socıal Scıences Studıes Journal (SSSJournal) (2018) s.2376.

[206] H. E. Chehabi, "Iran and Iraq: Intersocietal Linkages and Secular Nationalisms", *Iran Facing Others: Identity Boundaries in a Historical Perspective*, ed. Abbas Amanat ve Farzin Vejdani, New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 199.

önemli bir engel teşkil etmektedir.[207] Zira Irak Şiileri, İran'ın Şii kimliğini Fars kimliğiyle özdeşleştirmesine ve bu kimliği bölgeye yayma çabalarına karşı bir direnç göstermektedirler. Bu durum, Orta Doğu'daki Şii çoğunluklu bölgelerde farklı Şii yorumlarının ve siyasi yaklaşımların var olduğunu ve bu farklılıkların bölgesel siyasette önemli bir rol oynadığını göstermektedir.[208]

Irak'ta ulus-devlet inşası süreci ve Iraklılık kimliğinin oluşumu, ülkenin karmaşık etnik ve mezhebi yapısı nedeniyle oldukça çetrefilli bir seyir izlemiştir. Bu süreç daha belirgin hatlar ile dört temel dönemde incelenebilmektedir.[209] Bunlar: Monarşi Dönemi(1921-1958): Baas Partisi Dönemi(1963-2003), ABD İşgali Direniş Dönemi(2003-2011) ve ABD İşgali Sonrası Dönemden günümüze kadar uzanan dönemdir. Monarşi dönemi olarak nitelendirilen dönemde Kral Faysal tarafından Irak'ın birleştirilmesi ve modern bir ulus-devlet inşası hedefiyle, Iraklılık kimliğinin oluşturulması için ilk adımlar atılmıştır. Eğitim sistemi ve ordu gibi önemli kurumların millileştirilmesi ve Arapça'nın resmi dil olarak kabul edilmesi gibi politikalar, bu dönemde Iraklılık bilincini güçlendirmeye yönelik önemli girişimler olmuştur. Ancak, bu dönemde etnik ve mezhebi farklılıklar göz ardı edilmiş ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Bu durum, ilerleyen yıllarda ülke içindeki bölünmelerin derinleşmesine zemin hazırlamıştır.

Sonraki süreçte Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Irak'ta ulus-devlet inşası süreci yeni bir boyut kazanmıştır. Baasçı rejim, Arap milliyetçiliği ve Baas ideolojisi temelinde birleşik bir Irak devletini inşa etme hedefiyle hareket etmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen toprak reformu, köylülerin mülk sahibi olmasını sağlayarak kırsal kesimde devlet otoritesini güçlendirmiştir. Ancak, Baas rejiminin baskıcı yöntemleri ve etnik ve mezhebi farklılıklara gösterdiği hoşgörüsüzlük, Iraklılık kimliğinin daha da parçalanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, Baas rejiminin Arap milliyetçiliği vurgusu, Kürt ve Türkmen gibi diğer etnik grupların haklarını görmezden gelmesine yol açmıştır.

Saddam Hüseyin döneminde Irak'ta yürütülen Arap milliyetçiliği temelli siyaset, özellikle Şiî aşiretler üzerindeki baskılarla birlikte, ülke içinde derin yaralar açmıştır. Bu

[207] Mehmet Bora Sanyürek, (2018), Şii Jeopolitiği ve İran, Socıal Mentalıty And Researcher Thınkers Journal (Smart Journal) cilt:4, sayı:14, s.1157
[208] "The Sunni-Shia Divide", *Council on Foreign Relations*, 27 Nisan 2023, https://www.cfr.org/article/sunni-shia-divide, (Erişim Tarihi: 04.07.2024.).
[209] Duygu Dersan Orhan, ‘‘Iranian Foreign Polıicy Towards Iraq:An Analysis Of Three Wars Between Ideology And Realism ’’*Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Eylül 2019, Türkiye Araştırma Makalesi, Cilt : 7 Sayı : 19 Sayfa: 394

dönemde, milliyetçilik söylemi altında birleştirilmeye çalışılan Irak toplumu, etnik ve mezhebi farklılıklar nedeniyle bir türlü homojen bir yapıya kavuşamamıştır.[210] 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak Savaşı, Irak'ta milliyetçilik ve mezhepçilik arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Savaş sırasında Iraklı Şiilerin, aynı mezhebe mensup olan İran yerine kendi ülkelerini desteklemeleri, Irak'ta milliyetçilik duygularının mezhepsel kimliklerden daha güçlü olduğunu göstermiştir. Bu durum, Irak'ta milliyetçiliğin mezhepçiliğe karşı bir nevi tampon görevi gördüğünü ve Iraklıların ortak bir kimlik altında birleşebileceklerini kanıtlamıştır.[211] Ancak, bu durumun kalıcı olduğu söylenemez. Saddam Hüseyin döneminde uygulanan baskıcı politikalar ve etnik-mezhebi farklılıklara gösterilen hoşgörüsüzlük, Irak toplumunda derin yaralar açmıştır. Bu yaraların iyileşmesi ve Irak'ta kapsayıcı bir ulus-devlet inşası uzun ve zorlu bir süreç gerektirmektedir. Irak'ta milliyetçilik ve mezhepçilik arasındaki ilişki, tarihsel süreç içinde sürekli olarak değişen ve dönüşen karmaşık bir yapıya sahiptir. Saddam Hüseyin döneminde milliyetçilik söylemi altında birleştirilmeye çalışılan Irak toplumu, etnik ve mezhebi farklılıklar nedeniyle bir türlü homojen bir yapıya kavuşamamıştır. İran-Irak Savaşı, Irak'ta milliyetçilik duygularının mezhepsel kimliklerden daha güçlü olduğunu gösterse de, bu durumun kalıcı olduğu söylenemez. Irak'ta ulus-devlet inşası sürecinde, milliyetçilik ve mezhepçilik arasındaki dengeyi kurmak ve tüm vatandaşların haklarını koruyacak kapsayıcı bir siyaset izlemek büyük önem taşımaktadır.

Devam eden süreçte ABD'nin Irak'ı işgali, ülkedeki siyasi ve sosyal yapıyı derinden etkilemiş ve Iraklılık kimliğinin yeniden şekillenmesini zorunlu kılmıştır. İşgal sonrası dönemde, mezhepsel ve etnik kimlikler siyasi arenada daha belirgin hale gelmiş ve Iraklılık kimliği zayıflamıştır. Bu dönemde, Irak'ta siyasi istikrarsızlık, şiddet olayları ve mezhepsel çatışmaların artması, ulus-devlet inşası sürecinde önemli bir set oluşturmuştur. 2003 yılındaki ABD işgali, Irak'taki siyasi ve toplumsal yapıyı kökten sarsarak mezhepsel kimliklerin belirleyici hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, ülke genelinde derin toplumsal yarılmalara zemin hazırlamış ve siyasi istikrarsızlığı tetiklemiştir. 2005 yılında referanduma sunulan Irak Anayasası, bu sürecin bir ürünü olarak mezhepsel temelli bir yapıya sahip olmuş ve özellikle Şiî lider Mukteda es-Sadr tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Mukteda es-Sadr, anayasanın işgal döneminde hazırlanmış olması, Irak toplumunun

[210] Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası,* 13/3, (2007), s. 45.
[211] Soner Doğan, "Irak'ta İstikrar Arayışı ve Yeni Hükümet", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER)*, (2020), s. 2.

gerçeklerini yansıtmaması ve mezhepsel ayrımcılığı körükleyeceği gerekçeleriyle anayasayı reddetmiştir. Bu durum, Irak siyasetinde mezhepsel kimliklerin öne çıkışının ve siyasi aktörler arasındaki derin bölünmelerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle, anayasanın hazırlanma sürecinde Iraklıların doğrudan katılımının sınırlı olması ve yabancı uzmanların önemli bir rol oynaması, es-Sadr gibi birçok Iraklı siyasetçiyi rahatsız etmiştir. ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından ise es-Sadr, siyasi arenada İran destekli Şiî partilere karşı daha bağımsız bir pozisyon alarak, Irak siyasetindeki mezhepsel çekişmelerde önemli bir aktör haline gelmiştir.[212] Mukteda es-Sadr, referandumdan sonra 20 Şubat 2006 tarihinde El-Cezire televizyon kanalına "*Mezhepçiliği çağrıştıran bu anayasayı reddediyorum ve bu anayasada hiçbir hayır yoktur.*" şeklinde bir açıklama yapmış ve Amerika Birleşik Devletleri işgali sırasında yazıldığı için etnik-mezhepçi bir anayasayı kabul etmemiştir.[213] Anayasanın Irak'ın işgali sırasında yazılmasının ve 1990'lı yıllarda Irak toplumunun gelişiminden haberi olmayan, yurt dışında yaşayan kişiler tarafından yazılması Mukteda es-Sadr'ın bu olumsuz tutumunda etkili olmuştur. Diğer yandan Mukteda es-Sadr, ABD Irak'tan çekildikten sonra önündeki diğer seçimlerde artık İran destekli partilerin karşısındaki diğer bloklarda yer almıştır. Sonuç olarak, Irak'ta ulus-devlet inşası süreci, siyasi, sosyal ve kültürel birçok faktörün etkileşimi sonucu karmaşık ve çelişkili bir seyir izlemiştir. Merkeziyetçi yönetim anlayışı, baskıcı rejimler, etnik ve mezhebi farklılıklar ve dış müdahaleler, Iraklılık kimliğinin oluşumunu engelleyen önemli faktörler olmuştur. ABD işgalinden sonra ise, Irak'ta yaşanan siyasi istikrarsızlık ve mezhepsel çatışmalar, Iraklılık kimliğinin daha da zayıflamasına neden olmuştur.

2011 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'tan çekilmesi İran açısından olumlu bir gelişme olmuştur. Nitekim Irak'ta yeni yönetimi elinde bulunduran Irak Yönetim Konseyi'ni bölgede ilk tanıyan ve Bağdat'ta büyükelçiliğini yeniden açan ilk devlet İran olmuştur. Böylece İran'ın en büyük rakibi olan ABD'nin bölgedeki etkisi azalmıştır. Bu durum, İran'ın bölgedeki pozisyonunu güçlendirmiş ve Irak'ta Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde zaten güçlü olan İran etkisi, bu çekilmeyle birlikte daha da güçlenmiştir. Yaptığı bu hamle ile İran, Irak'taki yeni yönetimi tanıyarak ve diplomatik ilişkileri güçlendirerek, diğer ülkelerin önüne geçmek istemiştir. Bu sayede Irak'ta daha güçlü bir konuma gelmeyi

[212] D. N. Al-Asadi, "Full interview transcript: The Sadrist Movement's vision for Iraq", *Amwaj Media*, 14 Ağustos 2022, https://amwaj.media/media-monitor/full-transcript-the-sadrist-vision-for-iraq, (Erişim Tarihi: 24.06.2024).
[213] Al-Nisf, Walid Abdel-Latif. "Sadr Irak anayasasını reddetti", *El Alqabas News*, 20 Şubat 2006, https://alqabas.com/article/43032, (Erişim tarihi: 12.08.2024).

hedeflemiştir. İran, Irak siyasetinde daha aktif bir rol oynamaya başlamış ve Irak hükümetleri üzerindeki etkisi artmıştır ve bölgesel konularda Irak ile daha sıkı işbirliği yapmaya başlamıştır. İran, Irak ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirme imkânı bulmuştur. Yani İran, bu gelişmeden hem ekonomik hem de siyasi olarak faydalanmıştır.

2013-2014 yılları arasında Mukteda es-Sadr, hükümetten ve parlamentodan çekilme kararları almasına rağmen kısa süre sonra siyasete geri dönmüştür. Bu durum, Sadr'ın siyasi arenada kalıcı olmak istediğini göstermektedir. 2016-2018 yılları arasında es-Sadr, Şii Ulusal Koalisyonu'nu boykot ederek ve siyasi hayattan çekilme kararları alarak İran destekli siyasi yapıları sıkıştırmaya çalışmıştır. 2018 Seçimlerinde ise Sairun ittifakının seçimleri kazanmasına rağmen, Sadr hükümete katılmaktan çekinmiş ve siyasi belirsizlik yaratmıştır. 2019-2021 tarhilerinde es-Sadr, siyasi faaliyetlerini durdurma kararları almasına rağmen, 2021 seçimlerinde tekrar siyasete dönmüş ve birinci parti olmuştur.[214]

2021 Ekim ayındaki seçimlerde en çok milletvekili sayısına ulaşmasına rağmen, Mukteda es-Sadr'ın İran destekli Şiî gruplarla hükümet kurma konusunda uzlaşmaz tutumu, Irak siyasetindeki mezhepsel bölünmeleri derinleştirmiştir. Sadr'ın, parlamentoyu işgal ederek siyasi süreci felce uğratma girişimi, İran'ın Irak üzerindeki artan etkisine karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Bu hareketle Sadr, hem İran yanlısı grupların siyasi manevra alanını kısıtlamayı amaçlamış hem de İran'a yönelik olarak, siyasi açıdan hırslı liderleri sindiremeyeceği mesajını vermiştir. Bu durum, Irak'ta siyasi istikrarsızlığın sürmesine ve ülkedeki mezhepsel gerilimlerin daha da derinleşmesine neden olmuştur. 2022'de İran destekli bir hükümetin kurulmasına karşı çıkan es-Sadr, destekçileriyle birlikte Meclis binasını işgal etmiş ve siyasi hayatından çekildiğini açıklamıştır. Kısacası Mukteda es-Sadr'ın siyasi kariyeri, Irak siyasetinin karmaşıklıklarını ve dinamiklerini yansıtmaktadır. Sadr'ın sürekli değişen tutumları, Irak'ın siyasi istikrarsızlığı, bölgesel güçlerin etkisi ve Şii toplumunun beklentileri gibi faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Sadr'ın bu tutumu, Irak siyasetinde kişisel çıkarların ve mezhepsel kimliklerin ülke çıkarlarının önüne geçemediği bir durumu ortaya koymaktadır.[215] Mukteda es-Sadr Irak halkının çıkarını düşünen, diğer İran yanlısı Şii gruplarla koalisyon kurmak istemeyen, kısacası Irak milliyetçiliğini savunan Mukteda es-Sadr, İran'ın müdahaleci tavırlarına net sınırlar koyarak

[214] "9. kez siyaseti bırakma kararı aldı", *Yeni Asya*, 31 Ağustos 2022, https://www.yeniasya.com.tr/dunya/9-kez-siyaseti-birakma-karari-aldi_569228, (Erişim Tarihi: 20.04.2024).
[215] M. Alaca, "Sadr's Eternal Dilemma: Politician Or Cleric?", *Mena Affairs*, 22 Eylül 2022, https://menaaffairs.com/sadrs-eternal-dilemma-politician-or-cleric/, (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

her alanda bağımsız bir Irak milleti hayalini öne çıkarmaktadır. Buna bir başka örnek olarak Mukteda es-Sadr', takipçilerini Nisan 2023'de sadakatlerini göstermeleri anlamına gelen ve kan ile imzalanan bir sözleşme yapmayı teklif etmiştir. Protestolar sırasında iki kişinin şehit olması üzerine halkı onların yolunu takip etmeye, ülkeyi sevmeye ve Irak'ın refahı için gayret etmeye çağırmıştır. Söz konusu olayla alakalı yaptığı açıklama şu şekildedir:

> "Ben Iraklıyım: İki Sadr şehidinin sevgisinden sapmayacağıma, uyduklarımın emir ve emirlerine uyacağıma Rabbimle aramda yemin ederim. Mezhepçiliği ve fitneyi, milliyetçiliği kışkırtmıyorum, vatan sevgisine bağlıyım, başkasına ait değilim, ayıp ve tabu olan şeylerden uzak duruyorum, her türlü günahı reddediyorum ve lanetliyorum. "[216]

Mukteda es-Sadr, takipçilerine her Iraklıyı sevme çağrısında bulunarak, ülkesini seven her barışçıl, dürüst Iraklıyı, özellikle de ailesini (Sadr Hareketini) sevmeye ve Irak'ı baltalamak isteyen şüpheli grupların arasında yer almamaya kendine söz verdiğini açıklamıştır. Yazdığı sözleşmede net bir şekilde hangi reformcu hareketlerle yoluna devam etmek istediğini belirtmiştir.

Bu reformcu tavrını pekiştirmek amacı ile olsa gerek Sadr siyasi grubu için yeni bir isim kullanmaya başlamıştır. Yeni grubun adı Sadr'ın görüşlerini dile getirmesiyle tanınan Salih Muhammed El-Irakî'nin Twitter/X hesabından, *Al-Tayyar al-Waṭani al-Shi'i* (Yurtsever Şii Akımı) olarak 10 Nisan 2024 tarihinde duyurulmuştur.[217] " *waṭan* " ve " *qawmi*" kelimelerinin anlamı, İngilizcede sıklıkla milliyetçiliği belirtmek amacı ile kullanılırken, *"waṭani(yya)"* devlet merkezli milliyetçilik olarak anlamlandırılmaktadır. İngilizcedeki *patriotism* (vatanseverlik) terimine eşdeğerdir. Waṭani kelimesinin seçilmesi, Sadr'ın vatansever, mezhepler arası ve etnik gruplar arası birlikteliği amaçlanamaktadır. İsimde dikkat çeken bir diğer husus "Şii" teriminin kullanılmasıdır. Sadr'ın bulunduğu grupların (Mehdi Ordusu, Sadr Hareketi, Ahrar Bloğu, Sairun Grubu ve Barış Tugayları vb.) herhangi birinde bu terim daha önce kullanılmamıştır. Grubun yeni adında "Şii"

[216] "Al-Sadr Calls On His Followers To Sign A Covenant With Blood For Loyalty, Follow The Path Of The Two Martyrs, Love The Country, And Pledge To Preserve Iraqi Blood", *Nina News Agency*, 29 Nisan 2023, https://ninanews.com/Website/News/Details?key=1050141, (Erişim Tarihi: 24.06.2024).
[217] "Amid new intra-Shiite dynamics, Sadr signals return to Iraqi politics", *Amwaj Media*, 2 Mayıs 2024, https://amwaj.media/media-monitor/amid-new-intra-shiite-dynamics-sadr-signals-return-to-iraqi-politics. (Erişim Tarihi: 24.06.2024).

niteleyicisinin kullanılması, İran yanlısı Şii rakiplerine meydan okuma olarak yorumlanmaktadır.[218]

4.3. Mukteda es-Sadr'ın Teopolitik Duruşu

Şiilik için Irak'ın önemi, mezhebin doğuşu ve gelişim sürecinde oynadığı merkezi rol ile açıklanabilir. "Şii" terimi, Hz. Ali'nin taraftarları anlamına gelmek üzere ortaya çıkmış ve mezhebin temeli Irak'ın Kufe şehrinde atılmıştır. Emevî ve Abbasî dönemlerinde Şiiliğin takipçisi sayısı artmış ve bu durum İran'a da sirayet ederek Safevî döneminde İran'ın Şiiliğin merkezi haline gelmesine zemin hazırlamıştır.[219] Ancak, Hz. Ali'nin hilafeti dönemi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi gibi önemli olayların Irak'ta yaşanması, bu coğrafyanın Şiilik için kutsal bir merkez olmasını sağlamıştır. Özellikle Kerbela, Necef, Kazımiye ve Samarra gibi şehirler, Şiiler için büyük öneme sahip türbeleri barındırarak hac ve ziyarete gelenlerin uğrak noktaları haline gelmiştir. Bu nedenle, Şiilik için Irak, sadece bir coğrafya değil, aynı zamanda inançsal ve kültürel bir merkezdir.[220]

Bakır es-Sadr, İran İslam Devrimi'nden önce İslam devleti kurulmasını savunan önemli bir düşünür olmuştur. Ancak, Velâyet-i Fakih anlayışına dair görüşleri, daha sonra bu konuda en etkili isim olacak olan Ayetullah Humeyni'nden farklılık göstermiştir.[221] Bakır es-Sadr, İslam devleti yönetiminde dini otoritenin rolü konusunda, halkın seçtiği yasama ve yürütme organlarının çıkardığı yasalar ve aldığı kararlar üzerinde din adamlarının hakemlik yetkisi olması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, dini otoritenin daha çok denetleyici ve yönlendirici bir role sahip olmasını öngörmektedir. Öte yandan, Ayetullah Humeyni, Velâyet-i Fakih anlayışını daha merkeziyetçi bir şekilde yorumlamıştır.[222] Humeyni'ye göre, çıkarılacak yasalar ve hükümetin aldığı kararlar üzerinde son söz hakkı, yetkili ve adil bir fakihe ait olmalıdır. Bu yaklaşım, dini otoritenin siyasi otorite üzerinde mutlak bir üstünlüğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Mukteda es-Sadr, Bakır es-Sadr'ın damadı olarak bilinir

---

[218] M. Salih, "Sadr's Rebranded Political Movement: The Old, the New, and a Reality Check", *Washington Institute for Near East Policy*, 24 Ocak 2024, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/sadrs-rebranded-political-movement-old-new-and-reality-check, (Erişim Tarihi: 04.07.2024).

[219] Rasool Arabkhani, *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat (Samerra, Kerbela, Kazımmiye, Necef)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 63.

[220] Rasool Arabkhani, *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat (Samerra, Kerbela, Kazımmiye, Necef)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 63.

[221] "Muhammed Bakır Sadr", *İslam Düşünce Atlası*, https://islamdusunceatlasi.org/muhammed-bakir-sadr/7370, (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

[222] Baker, Raymond William, 'Grand Ayatollah Baqir al Sadr: Martyred Theorist of the Islamic Alternative', Justice in Islam: The Quest for the Righteous Community From Abu Dharr to Muhammad Ali (New York, 2022; Oxford Academic, 18 Aug. 2022), https://doi.org/10.1093/oso/9780197624975.003.0007, accessed (Erişim Tarihi: 15.11.2024),s. 155

ve siyasi çizgisi babasının düşünceleriyle paralellik göstermektedir. Mukteda es-Sadr da, dini otoritenin daha çok gözetleyici ve denetleyici bir role sahip olması gerektiğini savunmaktadır.[223] Bu yaklaşım, dini otoritenin halkın iradesini sınırlamaktan ziyade, İslam ilkelerine uygun bir yönetim anlayışının gelişmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Velâyet-i Fakih anlayışı, İran İslam Devrimi sonrası dönemde farklı âlimler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bakır es-Sadr ve Ayetullah Humeyni'nin bu konudaki farklı görüşleri, İslam siyaseti alanında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Es-Sadr ve damadı Mukteda es-Sadr, dini otoritenin daha çok denetleyici ve yönlendirici bir role sahip olmasını savunurken, Ayetullah Humeyni dini otoriteye daha merkeziyetçi bir rol vermiştir. Bu farklılıklar, İran İslam Devrimi sonrası dönemde ülkenin siyasi ve sosyal yapısını şekillendiren önemli faktörlerden biri olmuştur.

Bakır es-Sadr'ın Irak merkezli Şiiliği ve Irak milliyetçiliğini benimsemesi, damadı Mukteda es-Sadr'ın siyasi duruşunu doğrudan etkilemiştir. Iraklı Şiilerin belirgin özellikleri olan Arapçılık ve kabileciliğe büyük önem veren Bakır es-Sadr, Velâyet-i Fakih modelinde liderin mutlaka Iraklı olması gerektiğini savunmuştur. Bu miras, Mukteda es-Sadr'ı İran ile sık sık karşı karşıya getirmiştir. Zira Mukteda es-Sadr da kayınpederi gibi Velâyet-i Fakih anlayışını reddederek, İran'ın Irak üzerindeki dini otoritesini zayıflatmayı hedeflemiştir. Irak'ın bağımsızlığı ve bütünlüğüne dayalı bir milliyetçilik anlayışını benimseyen es-Sadr, siyasi söylemlerini bu çerçevede şekillendirmiştir.[224] Özellikle İran'da Ali Hamaney liderliğinde uygulanan Velâyet-i Fakih modelinin Irak'a uygulanabilir olmadığını savunmuştur. Bu nedenle İran hükümetiyle siyasi olarak mesafeli bir ilişki sürdürmektedir.[225] Mukteda es-Sadr'ın Irak'ta dini lider olma amacı, İran'ın Velâyet-i Fakih dış politikasıyla çelişmektedir. Bu durum, Irak'ın özellikle orta ve güney bölgelerinde dini bir yönetim kurma amacı güden es-Sadr'ın, Ali Sistani gibi diğer dini otoritelerle rekabet içinde olmasına neden olmaktadır.[226] Washington Enstitüsü Askeri ve Güvenlik Çalışmaları Programı'ndan Michael Knights, Mukteda es-Sadr'ın Irak'ın orta ve güney bölgelerinde dini bir otorite kurma amacında olduğunu iddia etmektedir. Knights'a göre, Ali Sistani'nin

[223] Chehabi, Houchang. "Iran's Islamic Revolution: Its Global Context and Historical Roots." *Comparative Studies in Society and History* 36, no. 4 (1994): 679-708.
[224] Akoğlu, "Irak'ta Şiî Varlığı", s. 471.
[225] N. Krohley, "Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran", *Hurst Publishers*, 7 Ağustos 2014, https://www.hurstpublishers.com/moqtada-al-sadrs-difficult-relationship-with-iran/, (Erişim Tarihi: 15.11.2024).
[226] Carole A. O'Leary ve Nicholas A. Heras, *Muqtada al Sadr and Neo-Iraqi Nationalism: Implications and Opportunities*, Joint Special Operations University, Florida, 2021, s. 62.

vefatının ardından oluşabilecek dini liderlik boşluğu, es-Sadr'a Irak Şiileri üzerindeki nüfusunu artırmak için önemli bir fırsat sunacaktır.[227]

Mukteda es-Sadr'ın kayınpederi Muhammed Bakır es-Sadr'ın vefatından sonra ortaya çıkan dini liderlik boşluğu, Irak Şiileri arasında önemli bir çekişmeye neden olmuştur. Bakır es-Sadr'ın öğrencisi ve aynı zamanda damadı olan Mukteda es-Sadr ile babasının vasiyeti üzerine tüm yetkilerini devrettiği Ayetullah Kazım el-Haeri arasında yaşanan bu mücadele, Irak siyasetini ve Şii dünyasındaki güç dengesini derinden etkilemiştir.[228] Bakır es-Sadr'ın vasiyetiyle Kazım el-Haeri'ye devredilen dini yetkiler, Mukteda es-Sadr'ın İran merkezli Velâyet-i Fakih anlayışına olan muhalefetiyle çelişmekteydi. El-Haeri'nin İran'da ikamet etmesi ve İranlı dini otoritelerle daha yakın ilişkileri, Mukteda es-Sadr'ın Irak'taki Şiileri kendi etrafında toplama çabalarına engel teşkil etmiştir. Bu durum, Sadr Hareketi içindeki birlik ve beraberliği de zayıflatmıştır.[229] Kazım el-Haeri'nin 2022 yılında yaşlılık ve hastalık gerekçesiyle Mercelik görevinden çekilmesi ve Mukteda es-Sadr'ı vekili olarak tayin etmesi, bu mücadelede yeni bir dönemi başlatmıştır. Ancak Mukteda es-Sadr, kısa süre sonra bu fetvadan dönerek İran'ın dini lideri Ali Hamaney'e olan bağlılığını reddetmiştir. Bu gelişme, İsrail'deki Hayfa Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre Mukteda es-Sadr'ı aşağılamak ve Ali Hamaney'e destek vermek amacıyla planlanmış bir hamle olarak değerlendirilmektedir.[230]

Mukteda es-Sadr'ın görevden çekilme kararının ardından yaşanan olaylar, Irak siyasetindeki güç dengelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Es-Sadr'ın çekilme kararının ardından halkın gösterilere başvurması, onun popülerliğini ve Irak Şiileri üzerindeki etkisini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu durum, es-Sadr'ın elindeki gücü ve halk desteğini gözler önüne sererek, hem iç siyasette hem de bölgesel düzeyde önemli sonuçlar doğurmuştur.[231] Sadr grubu tekrar dönerek 10 Ekim 2021 tarihinde yapılan seçimlere girmiş ve en çok oyu

---

[227] M. Knights, "Iran in Iraq: The Role of Muqtada al-Sadr." *The Washington Institute for Near East Policy*, 8 Şubat 2011, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iran-iraq-role-muqtada-al-sadr, (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

[228] B. Robin-D'Cruz, "Muqtada al-Sadr and the Struggle for Religious Authority", Carnegie Meddle East Center, 14 Eylül 2022, https://carnegieendowment.org/research/2022/09/muqtada-al-sadr-and-the-struggle-for-religious-authority?lang=en&center=middle-east, (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

[229] A. M. Radi, "A statement by His Eminence Sayyid Kazim al-Haeri announcing his retirement from the marja'iyya due to illness and old age", *Burtha News*, 29 Ağustos 2022, https://burathanews.com/arabic/news/418150, (Erişim Tarihi: 15.11.2024).

[230] "Şii krizi mi Sadr krizi mi?", *Politikyol*, 5 Eylül 2022, https://www.politikyol.com/sii-krizi-mi-sadr-krizi-mi/, (Erişim Tarihi: 27.09.2024).

[231] Who is Muqtada al-Sadr? Part 2: Confronting Iran," *GIS Reports Online*, 29 Eylül 2022, https://www.gisreportsonline.com/r/muqtada-al-sadr-2/, (Erişim Tarihi: 29.09.2023).

alan grup olmuştur. Irak'ta yapılan seçimlerin üzerinden 10 ay geçmesine rağmen hükümetin kurulamaması üzerine ise İran destekli partiler ile hükümet kurmamış ve siyaseti bıraktığını açıklamıştır. Fakat Sadr taraftarları hükümetin kurulamması bu durumuna oldukça büyük tepki gelmiş ve meydanlarda olaylar çıkmıştır. Böylece Mukteda es-Sadr asıl liderin kendisi olduğunu kanıtlamış ve halkın kendini istediğini göstermiştir. İran lideri Hameney'e de halkın kendini istediği yönünde bir mesaj vermiştir. Bu olay ile Mukteda es-Sadr İran'a tekrar *Velâyet-i Fakih*'e karşı tutumunu göstererek kendisinin halk tarafından lider olarak istendiğini, Ayetullah Haeri ve İran lideri Hamaney'in istenmediğini kanıtlamıştır.

4.4. Değerlendirme

İran'ın yükselen bölgesel gücü, özellikle Arap dünyasında ve Batı'da çeşitli yorumlara ve endişelere yol açmaktadır. Bazıları İran'ı "Şii ekseni" veya "Fars imparatorluğu" kurmaya çalışan bir güç olarak görürken, İranlı yetkililer ise ülkenin dış politikasının temelini İslam devrimi ve anti-emperyalist mücadele olarak tanımlamaktadır.[232] İran'ın tarihsel ve kültürel mirasının yanı sıra İslam devrimi sonrası benimsenen ideoloji, ülkenin bölgesel siyasette aktif bir oyuncu olmasını sağlamıştır. Ancak, İran'ın dış politikası, İslamcı-devrimci, mezhepçi ve milliyetçi gibi farklı ideolojilerin etkisi altında şekillenmektedir. Bu ideolojiler arasında bazen çelişkiler görülse de, İran'ın bölgesel liderlik arayışı ve "İran istisnacılığı" gibi ortak noktalar bulunmaktadır. İran'ın bölgesel liderlik arayışı, hem İslam dünyasında hem de Batı'da güvensizlik yaratmaktadır. Özellikle İran'ın Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki çatışmalarda aktif rol oynaması, bölgesel istikrarsızlığı artırdığı ve mezhepsel gerilimleri derinleştirdiği iddialarıyla karşı karşıya kalmaktadır. İran'ın dış politikasındaki bu çelişkili durum, ülkenin hem işbirliği hem de çatışma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. İran'ın bölgesel siyasetteki rolünü daha iyi anlamak için, ülkenin iç dinamiklerini, bölgesel güç dengelerini ve uluslararası sistemdeki değişimleri dikkate almak gerekmektedir.

Sonuç olarak Şii olmak İran ile aynı çizgide olmak şeklinde yorumlanmamalıdır. İran, Şii dünyasının bir parçası olmakla beraber politik anlamda en önemli Şii gücünü temsil etmektedir. Bunların başında gelen ilk konu İran'daki Şiilik Fars kültürü üzerinden ilerlerken Irak Şiiliği Arap kültürü üzerinden ilerlemektedir. Irak Şiileri ile İran Şiileri arasındaki

[232] B.Sinkaya, Ortadoğu'da Bölgesel Bir Güç Olarak İran, ORSAM Ortadoğu Analiz, Ekim 2016, https://bsinkaya.blogspot.com/2016/09/ortadoguda-bolgesel-bir-guc-olarak-iran.html, (Erişim Tarihi: 29.09.2023).

farkları doğuran diğer bir husus ise İran'ın kendi rejimini Irak'a ihraç etme isteğidir. Şiiliğin siyasallaşması sürecinde çok önemli bir rol oynayan *Velâyet-i Fakih* kavramı İran dış siyasetini de derinden etkilenmektedir. Nitekim Mukteda es-Sadr, iç ve dış politikada Irak'ın İran'dan bağımsız hareket etmesini istemektedir. Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü'nde (USIP) Orta Doğu Programları direktörü olan Sarhang Hamasaeed, katıldığı bir radyo programında Mukteda es-Sadr hakkında bu konuda bazı tespitlerde bulunmuştur. Hamasaeed'e göre Mukteda es-Sadr, Irak'taki Şiilerin çoğunluğuna göre bir Arap milliyetçisi, geriye kalanlara göre ise İran'ın kontrolünden çıkmak isteyen bir Iraklıdır. Hatta Sünni topluluklardan, yani Irak'taki Sünni Araplardan da destek almayı bu şekilde başarmaktadır. Bu nedenle Mukteda es-Sadr, İran'a yakın partilerle değil, Irak hükümetinden reform talep eden ve daha iyi hizmetler vermesini bekleyen laik güçlerle ittifak kurmaktadır.[233] Ülkenin siyasî, ekonomik ve güvenlik anlamında köklü bir reforma ihtiyacı olduğunu düşünerek ona göre hamleler yapmaktadır.

Mukteda es-Sadr'ın Irak Şiiliği ile İran Şiiliği arasındaki farklılıklara vurgu yaparak, Irak'ın bağımsız bir siyaset izlemeye çalıştığı vurgulanmaktadır. Özellikle, es-Sadr'ın Arap milliyetçiliği ve İran'ın kontrolünden kurtulma isteği, siyasi hareketlerinin temelini oluşturmaktadır. Mukteda es-Sadr, Irak siyasetinde, Şii kimliğin farklı yorumlanması ve İran ile olan ilişkilerin karmaşıklığı nedeniyle dikkat çeken bir figürdür. Irak Şiiliği'nin Arap kültürüyle daha fazla iç içe geçmiş olması ve İran'ın Şiiliği siyasi bir araç olarak kullanma çabaları, es-Sadr'ın İran'a karşı bağımsız bir çizgi izlemesine neden olmuştur. Velâyet-i Fakih gibi İran İslam Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerini reddeden es-Sadr, Irak'ta daha laik ve demokratik bir siyaset anlayışını benimsemiştir. Bu durum, es-Sadr'ı Irak'taki Şiilerin yanı sıra Sünniler ve diğer etnik gruplardan da destek görmeye yöneltmiştir. Sonuç olarak, Mukteda es-Sadr, Irak siyasetinde, hem iç dinamikleri hem de bölgesel güç dengelerini etkileyen önemli bir aktör olarak konumlanmıştır.

Irak ve İran Şiiliği arasındaki farklılıkları üç kategoride özetleyecek olunursa ilki Kültürel Kimlikdir. Irak Şiiliği, Arap kültürü ile daha fazla iç içe geçmişken, İran Şiiliği Fars kültürü ile özdeşleşmiştir. İkincisi iki güç arasındaki siyasi hedeflerdir. İran, Şiilik üzerinden bölgesel bir güç olma hedefini benimsemişken Mukteda es-Sadr gibi bazı Iraklı Şii liderler, Irak'ın bağımsızlığı ve ulusal birliği üzerinde durmaktadır. Üçüncü fikir ihlafı ise Velâyet-i

[233] S. Hamasaeed, "Sarhang Hamasaeed on Iraq's Elections", *United States Institute of Peace*, 5 Ekim 2021, https://www.usip.org/publications/2021/10/sarhang-hamasaeed-iraqs-elections (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

Fakih üzerinedir. İran'ın siyasi sisteminin temelini oluşturan Velâyet-i Fakih kavramı, Irak'taki Şiiler tarafından genel olarak kabul görmemektedir. Mukteda es-Sadr, bu kavramı reddederek Irak'ın bağımsız bir siyaset izlemesi gerektiğini savunmaktadır.

Mukteda es-Sadr'ın Siyasi stratejisini de üç kategoride özetleryecek olursak ilki Arap Milliyetçiliğidir. Muketda es-Sadr, Irak Şiileri arasında Arap milliyetçiliği duygularını alevlendirerek, İran'ın etkisini azaltmayı amaçlamaktadır. İkincisi laik Güçlerle İşbirliğdir. Sadr, İran destekli siyasi partiler yerine, Irak hükümetinden reform talep eden laik güçlerle ittifak kurarak, siyasi yelpazede daha geniş bir taban oluşturmaya çalışmaktadır. Yani siyasi bir denge hedei içindedir. Üçüncüsü ise bağımsız Irak vizyonudur. Bu vizyon ile Irak'ın hem İran hem de diğer dış güçlerin etkisi altında kalmadan, bağımsız bir siyaset izlemesi gerektiğini savunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.SONUÇ

Mukteda es-Sadr, köklü bir Şii ulema ailesinden gelmekle birlikte, Irak siyaset sahnesinde özellikle alt sınıflarla kurduğu güçlü bağlar sayesinde dikkat çekici bir yükseliş göstermiştir. Saddam Hüseyin rejiminin baskıcı yapısı altında zayıf düşmüş bir örgütü devralmasına rağmen, es-Sadr, halkın, özellikle de yoksul kesimlerin ve gençlerin desteğini kazanarak siyasi bir güç haline gelmiştir. Bu durum, Mukteda es-Sadr'ın sadece dini bir lider değil, aynı zamanda halkın taleplerini temsil eden bir siyasetçi olarak konumlanmasına olanak sağlamıştır. Mukteda es-Sadr'ın siyasi söylemi, Irak'ın ulusal birliğini, Arap kimliğini ve Şiilik anlayışını bir araya getirerek, ülkenin karmaşık siyasi yapısı içinde önemli bir dengeleyici güç olarak görülmektedir. Halkçı söylemi, dini otoritesi ve sosyal yardım projeleriyle geniş halk kitlelerinin desteğini kazanmıştır. Özellikle, işgal karşıtı direniş ve sonrasında yaşanan siyasi istikrarsızlık dönemlerinde halkın umudu haline gelmiştir. Es-Sadr'ın siyasi söylemi, Irak'ın birliği, bağımsızlığı ve sosyal adalet gibi konulara odaklanırken, aynı zamanda Şiilik kimliğine de vurgu yapmaktadır. Irak'ın işgal sonrası dönemde yaşadığı mezhepsel ve etnik çatışmaların ardından, Sadr'ın birleştirici söylemi, birçok kesim tarafından umutla karşılanmıştır. Ancak, es-Sadr'ın siyasi stratejileri ve hedefleri, Irak siyasetindeki sürekli değişen dengeler ve bölgesel güçlerin etkisi altında sık sık tartışma konusu olmuştur.[234] Ancak, İran ile olan ilişkileri, Irak siyasetindeki pozisyonu ve bölgesel güç dengeleriyle ilgili karmaşık bir tablo sunmaktadır. Es-Sadr, bir yandan İran'ın Irak üzerindeki etkisini sınırlamak isterken, diğer yandan da Şiilik üzerinden ortak bir payda bulmaya çalışmaktadır. Bu durum, Irak siyasetinde belirsizlik yaratarak, ülkenin siyasi istikrarını olumsuz etkileyebilecek potansiyele sahiptir.

Çalışmada Mukteda es-Sadr'ın Irak siyasetindeki karmaşık rolünü, özellikle de İran ile olan ilişkilerini derinlemesine incelenmiştir. Mukteda es-Sadr, 2013-2021 yılları arasında Irak siyasetinde oldukça volatil bir çizgi izleyerek sık sık siyaset sahnesinden çekilme ve geri dönme kararları almıştır.[235] Bu durum, Sadr'ın siyasi tutumunun temelde İran'a karşı milliyetçi bir duruş sergilemesine ve Irak siyasetindeki güç dengelerine bağlı olarak

[234] T. Kılınç, "Sadr Soy Ağacı", *Yeni Şafak*, 6 Ağustos 2022, https://www.yenisafak.com/ar/columns/tahakilinc/2044862 (Erişim Tarihi: 30.07.2022).
[235] "Sadr 9 yılda 9 kez siyaseti bıraktı", *Orta Doğu Haber*, https://www.ortadoguhaber.com/haber/sadr-9-yilda-9-kez-siyaseti-birakti (Erişim Tarihi: 20.12.2022)

şekillendiğini göstermektedir. Sadr'ın siyasi arenadan çekilme kararları, genellikle Irak siyasetindeki güç paylaşımı mekanizmalarında yaşadığı memnuniyetsizlik ve İran'ın bölgedeki etkinliğinin artması karşısında sergilediği tepkilerle ilişkilendirilebilir. Özellikle 2014 yılındaki seçimlere katılımı, ardından Şii Ulusal Koalisyonu'na karşı yapılan eylem[236] ve 2018'deki erken seçimlerde Sairun Koalisyonu'nun zaferi sonrası hükümete katılmama kararı, bu durumun en belirgin örnekleridir.[237]

Mukteda es-Sadr'ın Irak siyasetindeki yükselişini, halk üzerindeki etkisini ve İran ile olan gerilimli ilişkisini anlamaya dönük bu çalışmanın ortaya koyduğu temel bulgular şu şekilde özetlenebilir: halkçı kimlik ve popülarite, İran ile gergin ilişkiler, Irak siyasetindeki istikrarsızlık, popülist söylemler, parti liderliği veya dini liderlik. Mukteda es-Sadr, Irak halkı arasında özellikle yoksul kesimlerde güçlü bir destek tabanına sahiptir. Bu popülerlik, halkçı söylemi, dini otoritesi ve ABD işgaline karşı gösterdiği direnişle yakından ilişkilidir. Halkın desteğini toplamayı bilen Mukteda es-Sadr, savaş esnasında halka desteklerini 2003 yılında kurduğu OMS (Şehitler Sadr Ofisi) aracılığı ile pekiştirmiştir.[238] Bu tarihten sonra da yiyecek, içecek ve benzeri insani yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştıran Mukteda es-Sadr, Irak halkının takdirini kazanmıştır. Sosyal alandaki yardımları ve Irak'taki Amerikan varlığına gösterdiği muhalefet dolayısıyla toplumda söz sahibi olan güçlü bir imaj kazanmıştır. Ayrıca yapılan seçimlerden sonraki protestolarda ise halkı destekleyerek onları anlayan bir duruş sergilemiştir. Örneğin 2018 seçimlerinin ardından yaşanan işsizlik, yolsuzluk, temel kamu hizmetlerinin sağlanamaması gibi nedenlerle başlayan protesto gösterileri de dâhil birçok kritik olayda etkili bir rol oynamıştır. Protestocuları korumaları için ve hükümete karşı halk protestolarını desteklemeleri için Mavi Şapkalılar isimli bir grup oluşmuştur.[239] Bu grup giydikleri mavi beyzbol şapkalarıyla tanınmışlarıdır. Bu ve benzeri protestolarda, sokaklarda halk ile bir arada olan ve söylemleri ile onlara destek veren Mukteda es-Sadr, halkın beğenisini toplayan halkçı eylemlere destek vermeye devam etmiştir. Sosyal medyada ise oldukça halkçı bir üslup ile klasik akademik kalıplar kullanmaktadır. Mukteda es-Sadr'ın siyasi söylemi, din ve siyaseti iç içe geçiren şiirsel bir

---

[236] "Iraqi cleric al-Sadr refuses to participate in new gov't", *Anadolu Ajansı*, 15 Ekim 2022, https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iraqi-cleric-al-sadr-refuses-to-participate-in-new-gov-t/2712622, (Erişim Tarihi:15.12.2022).

[237] "Aljazeera, Iraq chaos as al-Sadr supporters storm Green Zone after he quits", *Al Jazeera*, 29 Ağustos 2022, https://www.aljazeera.com/news/2022/8/29/al-sadr-withdraws-from-iraqi-politics-after-months-of-tensions, (Erişim Tarihi:15.12.2022).

[238] Petersen, R. D. (2024). Death, Dominance, and State-Building: The US in Iraq and the Future of American Military Intervention. New York: Oxford University Press. p. 180.

[239] Omar, *İşgal Sonrası Dönemde Irakta İslami Parti*, s. 44-58.

dil kullanımıyla karakterize edilmektedir. Bu durum, es-Sadr'ın iletişim stratejisinde hem Batılı popülist liderlerin kullandığı duygusal ve basit bir dilin hem de geleneksel Şii âlimlerinin beklenen derinlikli ve kültürel bir bilginin sentezini oluşturduğu bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu çifte söylem, es-Sadr'ın geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken aynı zamanda dini otoritesini de pekiştirmeyi amaçlamaktadır.[240]

Mukteda es-Sadr, İran'ın Irak üzerindeki etkisini sınırlamak istemekte ve bağımsız bir Irak siyaseti izlemektedir. İran'ın Velayet-i Fakih sistemi ve Şii Hilali projesi, Sadr'ın siyasi vizyonuyla çelişmektedir. Çalışmanın merkezinde, Orta Doğu'da yükselen Şii bilincinin ve İran'ın bölgesel etkinliğinin etkisi altında, Mukteda es-Sadr gibi önemli bir Şii liderin İran ile neden ortak bir paydada buluşamadığı sorusu yer almaktadır. Bu sorunun cevabı, İran'ın Şiilik anlayışını tüm Şii topluluklara empoze etmeye çalışan Velayet-i Fakih ideolojisi ve bölgesel hegemonya arayışı olan Şii Hilali projesi ile yakından ilişkilidir. Es-Sadr gibi liderler, bu projelerin diğer Şiileri nesneleştirdiğini ve kendi kimliklerini ve çıkarlarını görmezden geldiğini düşünerek İran'ın bu yaklaşımına karşı çıkmaktadırlar. Bu durum, Şiilik içindeki çeşitliliği ve farklı yorumları göz ardı eden İran'ın, bölgesel güç mücadelesinde diğer Şiileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştığı algısını güçlendirmektedir. Dolayısıyla, es-Sadr gibi liderlerin İran'a olan mesafeli duruşları, sadece mezhepsel farklılıklardan değil, aynı zamanda bölgesel güç dengeleri ve siyasi bağımsızlık arayışlarından kaynaklanmaktadır.

Muktede es-Sadr'ın siyasi pozisyonu, Irak'ın siyasi istikrarsızlığına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Sık sık hükümetten çekilme veya erken seçim çağrıları yapması, ülkedeki siyasi belirsizliği artırmaktadır. Çalışmamızda, Mukteda es-Sadr'ın siyasi tutumlarındaki dalgalanmaların altında yatan nedenleri analiz ettik. Sadr'ın sık sık politikadan çekilme kararları ve belirsiz duruşu, onun daha çok tepkisel bir lider olduğu izlenimini vermektedir. Özellikle, siyasi partilerden bağımsız bir duruş sergilemesi, bu durumun altında yatan nedenlerin sorgulanmasını gerektirmektedir. Sadr'ın bu yaklaşımı, hem daha güçlü bir seçim pozisyonu elde etme amacını taşımakta hem de dini otoritesini pekiştirmeye yönelik bir strateji olabilir. Ancak, bu durum aynı zamanda İran ile olan çatışmasını derinleştirmekte ve Irak siyasetinde istikrarsızlığa yol açmaktadır. Es-Sadr'ın tek

[240] Sara Ababneh, (2024). Creating consent in an illiberal order, policing disputes: by Jordan Jessica Watkins, Cambridge, Cambridge University Press, 2022 Politics, Religion & Ideology, s. 16

başına hükümet kurma ısrarı, hem siyasi kimliğini korumasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir hem de İran'ın bölgesel emellerine karşı bir direniş olarak yorumlanabilir.

Mukteda es-Sadr, hem popülist bir söylem kullanmakta hem de dini bir lider olarak görülmektedir. Bu durum, onun hem siyasi hem de dini arenada etkili olmasını sağlamaktadır. Es-Sadr'ın İran ile olan karşıtlığı, Irak siyasetindeki konumunun ve hedeflerinin doğasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, ABD işgalinden sonraki dönemde Irak'ta yükselen bir lider olarak ortaya çıkan Sadr, hem ülkenin bağımsızlığını hem de Şiilik içinde daha bağımsız bir çizgi benimsemiştir. İran'ın bölgesel hegemonya arayışı ve Irak üzerindeki etki alanı genişletme çabaları, Sadr'ın bu hedefleriyle çelişmektedir. Bu durum, Sadr'ı İran'a karşı daha milliyetçi ve bağımsız bir duruş sergilemeye itmiştir. Ayrıca, es-Sadr'ın gelecekte Irak Şiileri arasında dini bir liderlik pozisyonu hedeflemesi, İran'ın Velayet-i Fakih sistemine meydan okuyan bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu nedenle, es-Sadr'ın siyasi ve dini hedefleri, İran'ın bölgesel siyasetiyle doğrudan çatışmaktadır.

Mukteda es-Sadr, Irak siyasetinde önemli bir figür olmakla birlikte, siyasi pozisyonu oldukça karmaşıktır. Halkın desteği, dini otoritesi ve bağımsızlık vurgusu gibi güçlü yönlerinin yanı sıra, siyasi istikrarsızlığa yol açabilecek tutarsız davranışları da bulunmaktadır. İran ile olan gergin ilişkisi, Irak'ın siyasi geleceği üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Sadr'ın siyasi hareketinin uzun vadeli sonuçları, Irak'ın siyasi yapısı, bölgesel güç dengeleri ve küresel siyasetteki gelişmelere bağlı olarak şekillenecektir. Ancak, şu anda görünen o ki, es-Sadr, Irak siyasetinde önemli bir aktör olarak kalmaya devam edecektir.

Bu çalışma, ABD'nin Irak işgali sonrası dönemde Mukteda es-Sadr'ın izlediği politikalar ile İran'ın bölgesel siyaseti arasındaki karmaşık ilişkiyi incelemiştir. Sadr'ın Irak siyasetindeki yükselişi, hem halkın ABD işgaline karşı duyduğu tepkiyi temsil etmesi hem de Şii kimliğine vurgu yapmasıyla dikkat çekmiştir. Ancak, İran'ın Irak'ta Şiilik üzerinden oluşturmak istediği siyasi düzen, es-Sadr'ın daha bağımsız ve milliyetçi bir Irak vizyonuyla çelişmiştir. İran'ın bölgesel hegemonya arayışı ve mezhepsel siyaset anlayışı, es-Sadr'ın Irak'ın çeşitli etnik ve mezhepsel yapısını gözeten daha kapsayıcı bir siyaset anlayışıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, es-Sadr ile İran arasındaki bu anlaşmazlığın kökenlerini, Irak siyaseti üzerindeki etkilerini ve bölgesel güç dengesine yansımalarını analiz etmektir.

Bu çalışmada, dinamik ve çok yönlü bir siyasi figür olan Mukteda es-Sadr'ın siyadavranışlarının derinlemesine incelenmiştir. Es-Sadr'ın sürekli değişen politikaları ve karmaşık motivasyonları, bu çalışmayı metodolojik açıdan zorlu hale getirmiştir. Kapsamlı bir analiz için gerekli tüm verilerin elde edilmesi mümkün olmasa da, mevcut kaynaklar ve örnek olaylar üzerinden es-Sadr'ın gelecekteki olası rolleri ve Irak siyaseti üzerindeki potansiyel etkileri üzerine teorik bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, es-Sadr gibi karmaşık siyasi liderlerin incelenmesinde kullanılabilecek metodolojik bir yaklaşım sunarak, gelecekteki araştırmalara zemin hazırlamaktadır. Bu çalışma, Mukteda es-Sadr ve Irak siyaseti üzerine yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır. Özellikle, es-Sadr'ın siyasi söylemi, dini otoritesi ve halkla ilişkileri gibi konular üzerinde daha derinlemesine çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Mukteda es-Sadr'ın soy ağacı hakkında kapsamlı bir çalışma veya görsel bir şema bulmanın zorluğu, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Öncelikle, ailevi ve siyasi nedenlerle soy ağacının tüm detaylarının kamuoyuyla paylaşılmaması, bu konuda bilgi edinmeyi sınırlamaktadır. İkinci olarak, Irak'ın siyasi istikrarsızlığı ve yaşanan çatışmalar, tarihsel kayıtların kaybolmasına veya güncellenememesine yol açarak soy ağacının izini sürmeyi güçleştirmektedir. Son olarak, Mukteda es-Sadr ve ailesi üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük bir kısmı, siyasi faaliyetlerine ve Irak siyasetine odaklanmıştır. Soy ağacı gibi daha özel bir konuya inen detaylı çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu durum, Mukteda es-Sadr'ın soy ağacı hakkında kapsamlı bir bilgiye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Buna rağmen Mukteda es-Sadr'ın soy ağacının detaylı bir şekilde incelenebilmesi için çeşitli araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda, Iraklı araştırmacılar ve gazeteciler tarafından kaleme alınmış biyografik çalışmalar ve makaleler başlıca kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, aile tarihi araştırmaları üzerine odaklanan kurum ve kişilerle iletişime geçilerek, özellikle Irak coğrafyasında faaliyet gösteren bu tür oluşumlardan elde edilen bilgilerden faydalanılmıştır. Bu sayede, Sadr ailesinin siyasi yükselişi ve aile içi ilişkileri hakkında daha net bir perspektif elde etmek amacıyla Irak siyaseti üzerine yapılan analizler de incelenmiştir. Sosyal medya platformları, özellikle Arapça içerikli hesaplar üzerinden elde edilen görsel ve yazılı materyaller de araştırmanın bir parçası olmuştur. Ancak, bu tür platformlarda yer alan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesi için farklı kaynaklarla çaprazlama yapılarak akademik bir titizlikle değerlendirme yapılarak bir soy ağacı hazırlanmıştır.

Geleceğe Dönük çıkarımlarda bulunacak olursak Es-Sadr'ın siyasi hareketinin, Irak'ın siyasi geleceği üzerindeki etkileri daha detaylı olarak incelenmelidir. Özellikle, es-Sadr'ın iktidara gelmesi durumunda Irak'ta nasıl bir yönetim sistemi oluşacağı ve bu durumun bölgedeki güç dengesini nasıl etkileyeceği önemli sorulardır. İran ve es-Sadr arasındaki gerilimlerin nasıl çözüleceği veya daha da derinleşeceği, Irak'ın geleceği için belirleyici olacaktır. Irak'taki sivil toplum örgütleri ve gençlerin es-Sadr'a olan tutumu ve gelecekteki siyasi süreçlerdeki rolleri araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ababneh, S. (2024). Creating consent in an illiberal order, policing disputes. *Politics, Religion & Ideology.* içinde

Abad, H. B., & Mehanna, Z. (2024). The Revolutionary Islamic Identity and the Revolutionary Woman from the Perspective of Ayatollah Mohammad Baqir Al–Sadr. *Journal of Contemporary Islamic Studies (JCIS)* , 63-72.

Abbas, Z. (2013). *Irak'ta Şii Mecliğinin Siyasi Rolü.* İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

Abbas, Z. (2017). Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 79-86.

Abdul-Zahra, Q. (2021, Kasım 18). *Iraqi Shiite cleric calls on pro-Iran militias to disband*. AP News: https://apnews.com/article/middle-east-iran-elections-iraq-general-elections-18650a252fb2287f040d23cd6568e193 adresinden alındı

Acar, H. (2020). Akıllı Güç Bağlamında Sadr Hareketi'nin Irak Siyasetinde Zirveye Yükselişi. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 242-258.

Acar, Ö. (2023, Nisan). Irak'ta Radikalleşme Sürecinde Mezhepsel Farklılaşma: Irak Ve İran Yanlısı Şii Gruplar. *Doktora Tezi*. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Ve Yönetimi Anabilim Dalı.

Ahouie, M., & Tefagh, M. (2024). A Difficult Friendship: Elements of Continuity and Change in Iran-Iraq Relations in Post-Saddam Era. *Journal of World Sociopolitical Studies, 8*(3), 615-652. doi:https://doi.org/10.22059/wsps.2024.380095.1453

Akbaş, A. (2024). Orta Doğu'nun Yeni Demokrasileri: Irak'ta Siyasi İstikrarsızlık (2011-2023). *Doğu Araştırmaları*, 1-26.

Akoğlu, M. (2013). Irak'ta Şii Varlığı. *e-makâlât*, 391-428.

Akoğlu, M. (2018). Irak'ta Şi'î Varlığı. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, s. 391-428.

Alaaddin, R. (2021, October 28). *Muqtada al-Sadr's problematic victory and the future of Iraq*. Brookings Institution: https://www.brookings.edu/articles/muqtada-al-sadrs-problematic-victory-and-the-future-of-iraq/ adresinden alındı

Alaca, M. (2019, Aralık 10). *Irak'ta asıl karar verici Sistani mi?* 09 27, 2023 tarihinde ORSAM: https://www.orsam.org.tr/tr/irakta-asil-karar-verici-sistani-mi/ adresinden alındı

Alaca, M. (2022, Eylül 22). *Sadr's Eternal Dilemma: Politician Or Cleric?* . Mena Affairs: https://menaaffairs.com/sadrs-eternal-dilemma-politician-or-cleric/ adresinden alındı

Al-Ajili, N. (2022, Ocak 31). *Al Arabiya*. Kaani'nin Erbil'e habersiz ziyareti... Son kurtarma girişimi!: https://www.alarabiya.net/amp/arab-and-world/iraq/2022/01/31/ زيارة-غير-معلنة-لقآني-الى-أربيل-محاولة-انقاذ-أخيرة؟ adresinden alındı

Al-Amin, H. (2018, Temmuz 18). *Muqtada Al-Sadr makes a detour towards Iran's man in Iraq*. Muqtada Al-Sadr makes a detour towards Iran's man in Iraq: https://www.everand.com/article/382033345/Muqtada-Al-Sadr-Makes-A-Detour-Towards-Iran-S-Man-In-Iraq adresinden alındı

Al-Atabi, A. J. (2017, Nisan 25). *Mukteda El Sadr'ın yeğenini ön plana çıkaran sırları*. ELAPH: https://elaph.com/Web/News/2017/4/1144937.html adresinden alındı

Alkinani, Z. (2021, Ekim 20). *2019 Ekim Hareketi ve Irak'taki Erken Seçimler*. İran Çalışmaları Merkezi (İRAM): https://iramcenter.org/2019-ekim-hareketi-ve-iraktaki-erken-secimler-609 adresinden alındı

Alkinani, Z. (2021, Ekim 10). *Iraq's Tishreen Protest Movement: The Exceptional Domestic Pressure Tool*. Arap Center Washington DC: https://arabcenterdc.org/resource/iraqs-tishreen-protest-movement-the-exceptional-domestic-pressure-tool/ adresinden alındı

Al-Kubaisi, Y. (2024, Haziran 14). *Moqtada Al-sadr and the Quest to Monopolize Shiite Representation.* CFRI: https://cfri-irak.com/en/article/moqtada-al-sadr-and-the-quest-to-monopolize-shiite-representation-2024-06-14 adresinden alındı

Al-Nisf, W. A.-L. (2006, Şubat 20). *Sadr Irak anayasasını reddetti*. EL Alqabas News: https://alqabas.com/article/43032 إقرأ المزيد: adresinden alındı

Al-Niyazi, B. H. (2021). *Iraqis striving for change: "We want a homeland".* Swedish: the Swedish Association of Local Authorities and Regions (SALAR) and SALAR International.

al-Qarawee, H. H. (2014). *Iraq's Sectarian Crisis: A Legacy of Exclusion.* Washington: Carnegie Middle East Center.

Al-Sadoon, W., & Alaca, M. (2020). *ABD'Nin Irak'Taki Askeri Varlığı: Tarihsel Arka Plan, Dönüşümler Ve Yansımalar.* Ankara: ORSAM Analiz 249.

Al-Sadr backs down as Iraq is pushed to brink of chaos. (2022, Ağustos 31). Arab News: https://www.arabnews.com/node/2152901/middle-east adresinden alındı

Al-Sudani, M. (2022, Ağustos 02). *Iran-backed Iraq militia closes its offices after Basra violence*. Middle East Monitor: https://www.middleeastmonitor.com/20220902-iran-backed-iraq-militia-closes-its-offices-after-basra-violence/ adresinden alındı

Al-Sudani, T. (2022, Temmuz 30). *Iraqi cleric Sadr's supporters announce parliament 'sit-in' amid political crisis*. France 24: https://www.france24.com/en/middle-east/20220730-iraqi-cleric-sadr-s-supporters-protest-in-baghdad-days-after-storming-parliame adresinden alındı

Amid new intra-Shiite dynamics, Sadr signals return to Iraqi politics. (2024, Mayıs 02). Amwaj Media : https://amwaj.media/media-monitor/amid-new-intra-shiite-dynamics-sadr-signals-return-to-iraqi-politics adresinden alındı

Anadolu Ajansı . (2018, Mayıs 30). Mukteda es-Sadr'ın İktidar Yürüyüşü: https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/mukteda-es-sadrin-iktidar-yuruyusu/1160768 adresinden alındı

Anzalone, C. P. (2013). U.S. Middle East Policy, 1945 to Present. T. R. Mockaitis içinde, *The Iraq War Encyclopedia* (s. 444-458). California: ABC-CLIO.

Arab News. (2022, 08 31). Al-Sadr backs down as Iraq is pushed to brink of chaos: https://arab.news/8k2dj adresinden alındı

Arabkhani, R. (2021). Sultan II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat (Samerra, Kerbela, Kazımmiye, Necef). *Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Artuç, N. (2010). Osmanlı Devleti'nin Son Dönem Irak Politikasına Bir Örnek: Nazım Paşa'nın Bağdat Valiliği. *Belleten 74*, 833-870.

Asaib Ehli'l Hak ve 'Şii Dolunayı' projesi. (2018, Mayıs 10). Mepa News: https://www.mepanews.com/asaib-ehlil-hak-ve-sii-dolunayi-projesi-5773h.htm adresinden alındı

Asl, S. S., & Şahin, M. (2020). İran Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Kullanımı. *Ortadoğu Etütleri*, 154-181.

Audio leaks show Iraq veering towards dangerous Maliki-Sadr showdown'. (2022, July 18). The Arab Weekly.: https://thearabweekly.com/audio-leaks-show-iraq-veering-towards-dangerous-maliki-sadr-showdown adresinden alındı

Ayaz, Y. C. (2021). Mukteda es-Sadr:Silahlı Örgütten Siyasi Aktöre. *ORSAM, 12*(107), 78-81.

Aydın, Y. (2021). The Iraqi Turkmen and Turkey During the Formation Process of the Interim Iraqi Governing Council According to the Turkish Press. *Gazi Akademik Bakış* , 67-91.

Ayetullah Hamaney'den Mukteda Sadr'a Mektup. (2022, Şubat 09). Kudüs Haber: https://kudushaber.com.tr/d/8022/ayetullah-hamaney-den-mukteda-sadr-a-mektup adresinden alındı

Aziz, T. (1993, 05 05). he Role of Muhammad Baqir al-Sadr in Shii Political Activism in Iraq from 1958 to 1980. *International Journal of Middle East Studies*, s. 207 - 222.

Babak, R. (2007). *Ayatollah Sistani and the democratization of post-Ba'athist Iraq.* Washington: United States Institute of Peace.

Baghdad-INA. (2024, Nisan 19). *Al-Sadr calls on Parliament to legislate a law making Al-Ghadir Day an official holiday.* The Iraqi News Agency (INA): https://ina.iq/eng/32317-al-sadr-calls-on-parliament-to-legislate-a-law-making-al-ghadir-day-an-official-holiday.html# adresinden alındı

Bağdat'ta 'Barış Tugayları'nın gövde gösterisi. (2014, Haziran 21). Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagdatta-baris-tugaylarinin-govde-gosterisi/149263 adresinden alındı

Bahry, L. (2024, Nisan 13). *Mukteda el-Sadr*. Britannica Ansiklopedisi: https://www.britannica.com/biography/Muqtada-al-Sadr adresinden alındı

Baker, R. W. (2022, Ağustos 18). *Grand Ayatollah Baqir al Sadr: Martyred Theorist of the Islamic Alternative', Justice in Islam: The Quest for the Righteous Community From Abu Dharr to Muhammad Ali.* New York: Oxford Academic. doi:https://doi.org/10.1093/oso/9780197624975.003.0007

Baram, A. (2022). *Who is Muqtada al-Sadr? Part 2: Confronting Iran.* İsrail: GİS reports online.

Baram, A. A. (2022). *Who is Muqtada al-Sadr? Part 1: Beginnings.* İsrail: GİS. 06 15, 2024 tarihinde https://www.gisreportsonline.com/r/muqtada-al-sadr-beginnings/ adresinden alındı

Bazzi, M. (2022, 09 13). *The Revenge of Muqtada al-Sadr.* 04 02, 2023 tarihinde Foreign Affair: https://www.foreignaffairs.com/iran/revenge-muqtada-al-sadr adresinden alındı

BBC News. (2007, Nisan 16). *Six ministers from Moqtada Sadrs political bloc leave the cabinet*. Timeline: Iraq after Saddam: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4192189.stm adresinden alındı

Benli, Y. (2013). Şi'i-Sünnî İlişkileri Çerçevesinde Irak'ta Sadr Ailesi. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları, 6*(2), 438.

Biyografi. (2022, 08 29). *Mukteda es Sadr kimdir?* 12 10, 2022 tarihinde Mepa News : https://www.mepanews.com/mukteda-es-sadr-kimdir-260h.htm adresinden alındı

Bowers, C. O. (2015). *Future Megacity Operations—Lessons from Sadr City.* U.S.: MIilitary Review .

Brookings. (2022, May 17). "Muqtada al-Sadr's alliance: An opportunity for Iraq, the US, and the region." : https://www.brookings.edu/articles/muqtada-al-sadrs-alliance-an-opportunity-for-iraq-the-us-and-the-region/ adresinden alındı

Candan, M. (2017). Iran's Foreıgn Polıcy Towards Its Allıes: Axıs Of Resıstance. In Partıal Fulfıllment Of The Requırements For The Degree Of Master Of Scıence In The Department Of Internatıonal Relatıons Of Ankara Yıldırım Beyazıt Unıversıty.

Chehabi, H. (1994). Iran's Islamic Revolution: Its Global Context and Historical Roots. *Comparative Studies in Society and History* (s. 679-708). içinde

Chehabi, H. (2012). Iran and Iraq: Intersocietal Linkages and Secular Nationalisms. *New York*, s. 193-217.

Clinc, T. (2022, Ağustos 8). *Sadr'ın soy ağacı*. Yeni Şafak: https://www.yenisafak.com/ar/columns/tahakilinc/2044862 adresinden alındı

Cochrane, M. (2009). *The Fragmentation of the Sadrist Movement.* Washington: Institute for the Study of War- Iraq Report 12.

Cockburn, P. (2008). *Muqtada Al-Sadr and the Battle for the Future of Iraq.* ABD: Scribner.

Cogan, J. (2007, Mayıs 29). *Shiite cleric Moqtada al-Sadr makes bid for greater role in US-occupied Iraq*. world socialist web site: https://www.wsws.org/en/articles/2007/05/sadr-m29.html adresinden alındı

Cole, J. (2006). A "Shiite Crescent"? The Regional Impact of the Iraq War. *Current History*, 20-26.

Cordesman, A. H., & Ramos, J. (2008). *Sadr and the Mahdi Army.* Washington, DC, ABD: Center for Strategic and International Studies.

Council of Representatives of Iraq. (2018, October 26). Inter-Parliamentary Union: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2151_arc.htm adresinden alındı

Çağlar, M. T. (2020). Güvenliğin Nesnesi ve Şiddetin Hedefi Kentler: Sadr Şehri Üzerinden Kentkırım İncelemesi. *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı* (s. 25-36). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları.

Çalışkan, S. (2013). *İran ve Sadr Mücadelesi Nereye Gidiyor?* Ankara: ORSAM.

Çetin, Ç. (2022, Temmuz 30). *Irak'ta Sadr Destekçileri Parlamento Binasına Girdi.* 12 15, 2022 tarihinde Haber Türk: https://www.haberturk.com/irakta-sadr-destekcileri-meclis-binasina-girdi-3481501 adresinden alındı

Çetinsaya, G. (2005, Ocak 30). *30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak*. SETA: https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/ adresinden alındı

Daily Sabah, '.-S. c. (2022, Ağustos 30). *Al-Sadr Calls on Supporters to End Violence Amid Turmoil in Iraq*. Daily Sabah: https://www.dailysabah.com/world/mid-east/al-sadr-calls-on-supporters-to-end-to-violence-amid-turmoil-in-iraq adresinden alındı

Davison, J., & Rasheed, A. (2021, Temmuz 23). *Irak'ta Sadr'ın Artan Siyasi Gücü*. Perspektif: https://www.perspektif.online/irakta-sadrin-artan-siyasi-gucu/ adresinden alındı

Doğan, S. (2020). *Irak'ta İstikrar Arayışı Ve Yeni Hükümet.* İstanbul: İSAMER.

Doster, B. (2013). İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası. *Ortadoğu Analiz*, 54-61.

Dri, K. F. (27, December 2021). *Iraq's Top Court Ratifies Election Results Despite Allegations Of Fraud.* rudaw.net: https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/271220212 adresinden alındı

Duman, B. (2013). *2011 Yılı Irak Söyleşileri.* ANKARA: ORSAM.

Duman, B. (2015). *IŞİD Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Millet Yığınları).* Ankara: ORSAM.

Duran, B., & Yeşiltaş, M. (2018). *Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler.* Ankara: Seta Yayınları.

Dündar, H. U. (2019). Medeniyetler Çatışması" Tezi Bağlamında "Şii Hilali" Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi. *Ortadoğu Etütleri*, 53-54.

Emeç, A. (2020, Mayıs 6). *"İran'ın Ortadoğu'daki Şiî nüfusu üzerindeki etkisi, 'Şii Hilali' kavramıyla daha iyi anlaşılmaktadır." İran'ın Ortadoğu Stratejisi: 'Şii Hilali'ndeki Ülkeler*. Stratejik Ortak: https://stratejikortak.com/2020/05/iran-ortadogu-strateji-sii-hilali.html adresinden alındı

Encyclopaedia, T. E. (2024, Haziran 11). *Encyclopedia Britannica*. Iraq War: https://www.britannica.com/event/Iraq-War. Accessed 14 June 2024. adresinden alındı

Erkmen, S. (2010). Irak'ta İşgal Sonrasi Siyasal Yaşam Ve 2010 Parlamento Seçimleri. *Ortadoğu Etütleri*, 107-145.

Fadl, H. (2008, 08 08). *Mukteda es-Sadr Fenomeni: Irak Siyasetindeki Anahtar Güç Kaynak: Mukteda es-Sadr Fenomeni: Irak Siyasetindeki Anahtar Güç - Halil Fadl* . Hak Söz Haber: https://www.haksozhaber.net/okul/mukteda-es-sadr-fenomeni-irak-siyasetindeki-anahtar-guc-5590yy.htm adresinden alındı

Fahim, K., & Ahmed, A. (2014, Eylül 08). *The New York Times*. Lawmakers Approve Cabinet in Iraq, but 2 Posts Are Empty: https://www.nytimes.com/2014/09/09/world/middleeast/iraq.html adresinden alındı

Falk, T. O. (2022, Ağustos 23). *What's next for Iraq's powerful leader Muqtada al-Sadr?* AL Jazeera: https://www.aljazeera.com/news/2021/10/23/muqtada-al-sadr-iraqs-kingmaker-in-uncertain-times adresinden alındı

Felipe, H. d., & Savant, S. (2014). Genealogy and Knowledge in Muslim Societies : Understanding the Past. Pakistan: The Aga Khan University.

Gambill, G. C. (2004). Iran, Sadr, and the Shiite Uprising in Iraq. *Middle East Intelligence Bulletin, 6*(4).

Göksedef, E. (2022, Ağustos 31). *Mukteda es-Sadr: Irak'ta Siyasete 20 Yıldır Damga Vuran Şii Din Adamı*. BBC News Türkçe.

Gürler, R. T. (2016). Şii aktörlerin Irak politikasındaki yeri. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu Araştırmaları Ana Bilim Dalı.

Haddad, F. (2011). *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity.* Columbia: Hurst & Co./Columbia University Press.

Haddad, F. (2020). Social Division in Iraq: Ahl Al-Shiqāq Wa-l-Nifāq?112-126. *Routledge Handbook of Persian Gulf Politics*, 112-126.

Hakim Family. (2024, Eylül 11). Modern Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ansiklopedisi,Encyclopedia.com: https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/hakim-family adresinden alındı

Hamasaeed:, S. (2018, 04 30). Sarhang Hamasaeed on Iraq's Elections. (T. Farley, Röportaj Yapan) United State Institute of Peace.

Hasan, H. (2013, Aralık 14). *New Shia Politics and The Maliki-Sadr Competition in Iraq*. MENA Source: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/new-shia-politics-and-the-maliki-sadr-competition-in-iraq/ adresinden alındı

Haykel, B. (2000). *Revolution and Tradition in Modern Iran.* Cambridge: Cambridge University Press.

İbadi: Halkımızın Çıkarını İran İçin Riske Atmayacağız. (2018, Eylül 3). al-Arabiya.net: https://turk-archive.aawsat.com/ibadi-halkimizin-cikarini-iran-icin-riske-atmayacagiz adresinden alındı

Ibrahim, A. (2022, Ağustos 31). *Muqtada al-Sadr and Iraq's propensity for an intra-Shia conflict*. Aljazeera: https://www.aljazeera.com/news/2022/8/31/muqtada-al-sadr-and-iraqs-propensity-for-a-shia-shia-war adresinden alındı

İbrahimli, H., & Akkaya, S. (2018). İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 157-186.

İlhan, A. (1991). *Atebat*. islam ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/atebat adresinden alındı

İntikamcı Şii milis gücü - Haşdi Şabi. (2016, Ekim 21). Euronews: https://tr.euronews.com/2016/10/21/intikamci-sii-milis-gucu---hasdi-sabi adresinden alındı

Irak seçimlerine 'büyük komşusu' İran müdahale edecek mi? (2021, Ekim 06). Euronews: https://tr.euronews.com/2021/10/06/irak-secimlerine-buyuk-komsusu-iran-mudahale-edecek-mi adresinden alındı

Irak'ın nüfusu çoğunlukla (%97) Müslümandır. (2024, Ekim 24). İNSAMER: https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-irak/ adresinden alındı

Iraklı Göstericiler İran'ın Artan Hegemonyasına Tepkili Kaynak: Iraklı Göstericiler İran'ın Artan Hegemonyasına Tepkili . (2019, 10 04). 12 15, 2022 tarihinde Haksöz Haber: https://www.haksozhaber.net/irakli-gostericiler-iranin-artan-hegemonyasina-tepkili-119788h.htm adresinden alındı

Irak'ta hükümeti kurmak için yeni ittifak oluşturuldu. (2022, Eylül 26). 12 20, 2022 tarihinde Haber Türk: https://www.haberturk.com/irak-ta-hukumeti-kurmak-icin-yeni-ittifak-olusturuldu-3523579 adresinden alındı

İran'da Seçilmişlerin Yetkisi Nereye Kadar? (26, Haziran 2021). Gzt.com: https://www.gzt.com/mecra/iranda-secilmislerin-yetkisi-nereye-kadar-3593318 adresinden alındı

İran'ın desteğini alan Meclis grubunun başbakan adayları Iraklıları memnun etmedi. (2019, Aralık 25). Euronews Türkiye: https://tr.euronews.com/2019/12/25/iran-n-destegini-alan-meclis-grubunun-basbakan-adaylar-irakl-lar-memnun-etmedi adresinden alındı

Iraq chaos as al-Sadr supporters storm Green Zone after he quits. (2023, 04 01). 08 29, 2022 tarihinde Aljazeere: https://www.aljazeera.com/news/2022/8/29/al-sadr-withdraws-from-iraqi-politics-after-months-of-tensions adresinden alındı

Iraq Election Propels Firebrand Cleric from Fringes to Centre Stage. (2018, May 4). The Guardian: The Guardian, May 14, 2018.https://www.theguardian.com/world/2018/may/14/cleric-moqtadr-al-sadr-who-fought-us-takes-surprise-lead-in-iraq-elections adresinden alındı

Iraq Elects Pro-Iran Sunni As Parliament Speaker. (2018, Eylül 3). Radio Free Europe Radio Liberty: https://www.rferl.org/a/iraq-elects-pro-iran-sunni-as-parliament-speaker/29492394.html adresinden alındı

Iraq: anti-US cleric Moqtada al-Sadr's bloc confirmed as election winners. (2018, May 9). The Guardian: https://www.theguardian.com/world/2018/may/19/iraq-anti-us-cleric-moqtada-al-sadrs-bloc-confirmed-as-election-winners adresinden alındı

Iraq's Tishreen Protest Movement: The Exceptional Domestic Pressure Tool. (2021, November 10). Arab Center for Research and Documentation (ACDR): https://arabcenterdc.org/resource/iraqs-tishreen-protest-movement-the-exceptional-domestic-pressure-tool/ adresinden alındı

Iraqi cleric al-Sadr refuses to participate in new gov't. (2022, 10 15). 04 01, 2023 tarihinde A.A.: https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iraqi-cleric-al-sadr-refuses-to-participate-in-new-gov-t/2712622 adresinden alındı

Iraqi cleric: Don't attack U.S. troops. (2011, Aralık 9). Politico: https://www.politico.com/story/2011/09/iraqi-cleric-dont-attack-us-troops-063169 adresinden alındı

Iraqi Council of Representatives. (2018, May 12). Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy : https://www.electionguide.org/elections/id/3060/ adresinden alındı

Iraqi Prime Minister Declares 'Iraq Day To Mark Departure Of U.S. Troops . (2011, Aralık 31). Radio Free Europe Radio Liberty: https://www.rferl.org/a/iraq_prime_minister_announces_iraq_day/24439108.html adresinden alındı

Irbil, P. G. (2004, 04 17). *There is one way to preserve Iraq - and give us a way out.* THe Guardian: https://www.theguardian.com/world/2004/may/17/usa.iraq2 adresinden alındı

İsmail Safa Üstün. (1993). İmamîye Şiası'nda Otorite Problemi Âyetullah Humeynî'nin Velâyet-i Fakîh Kavramı. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Tebliğleri.* İstanbul.

Işılak, H. (2015). Merci-i Taklid-Velâyet-i Fakîh Anlayışı ve Irak Şiîliğinde Merci-i Taklidlerin Velâyet-i Fakîh Anlayışına Bakışı. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 393-400. doi:10.14486/IJSCS304

Jabar, F. A. (2003). *The Shi'ite Movement in Iraq.* London: Saqi.

Jabar, F. A. (2006). *The Shi'ite Movement in Iraq.* London: Copyright.

Jawad, A. (2016, 03 05). *Iraq's Sadr blasts gov't for lack of reform, corruption*. Anadolu Agency: https://www.aa.com.tr/en/politics/iraq-s-sadr-blasts-govt-for-lack-of-reform-corruption/532048 adresinden alındı

John, D., & Rasheed, A. (2022). *Rift between Tehran and Shi'ite cleric fuels instability in Iraq.* Iraq: A Reuters Special Report .

Juan, P. (2021, 10 12). *La victoire de Moqtada al-Sadr aux législatives irakiennes, un défi aux Américains et aux Iraniens.* 01 15, 2024 tarihinde Letemps:

https://www.letemps.ch/monde/moyenorient/victoire-moqtada-alsadr-aux-legislatives-irakiennes-un-defi-aux-americains-aux adresinden alındı

Kamadan, Y. S. (2021, 06 26). *İran'da seçilmişlerin yetkisi nereye kadar?* GZT: https://www.gzt.com/mecra/iranda-secilmislerin-yetkisi-nereye-kadar-3593318 adresinden alındı

Karaalp, H. (2022, 08 29). *Irak'ta Sadr siyasetten tamamen çekildi*. 09 21, 2023 tarihinde A.A.: https://web.archive.org/web/20220829111210/https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sadr-siyasetten-tamamen-cekildi/2671647https://web.archive.org/web/20220829111210/https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sadr-siyasetten-tamamen-cekildi/2671647 adresinden alındı

Karaalp, H. (2022, Ağustos 29). *Irak'ta Sadr Siyasetten Tamamen Çekildi*. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-sadr-siyasetten-tamamen-cekildi/2671647 adresinden alındı

Karam, J. (2017, 07 31). *With an eye on Iran, US welcomes Moqtada Al Sadr visit to Saudi Arabia*. The National: https://www.thenationalnews.com/world/mena/with-an-eye-on-iran-us-welcomes-moqtada-al-sadr-visit-to-saudi-arabia-1.615851 adresinden alındı

Karam, Z., & Abdul-Zahra, Q. (202, Ekim 12). *Analysis: Iraq vote underscores divisions over Iran's role*. Independent: https://www.everand.com/article/532679272/Analysis-Iraq-Vote-Underscores-Divisions-Over-Iran-s-Role adresinden alındı

Karaoğlu, O. (2021). Şiiliğin İran Dış Politikasına Etkileri. *Dalı Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim.

Karasakal, K. (2021). Şii Hilali ve Ortadoğu Bölgesine Etkileri. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1-19.

Kaya, R. N. (2017). Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları. *Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Orta Doğu Sempozyumu* (s. 132-143). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi.

Kerem, Z. N. (2022). *Irak'ta Sadr ile Maliki arkasındaki anlaşmazlık Şiiler arası iç çatışma riski taşıyor.* 12 15, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/irakta-sadr-ile-maliki-arkasindaki-anlasmazlik-siiler-arasi-ic-catisma-riski-tasiyor/2649180 adresinden alındı

Keskin, A. (2007). Şii dünyası ve İran. *Avrasya Dosyası* (s. 65-100). içinde Ankara: ASAM.

Keskin, A. (2022, 02 04). *Şii dünyası ve İran*. Gerçek Edebiyat: https://www.gercekedebiyat.com/haber/sii-dunyasi-ve-iran-dr--arif-keskin-8900.html adresinden alındı

Koç, M. (2017, Ekim 25). *İran'da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar-I: Devrim Rehberliği.* Ankara: İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi. İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi. adresinden alındı

Korkmaz, Y. (2016). *Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri.* İstanbul: İNSAMER.

Köse, H. H. (2015). Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi. *The Journal of Europe*, 53-89.

Krohley, N. (2014, 08 07). Moqtada al-Sadr's Difficult Relationship With Iran. (H. Publishers, Röportaj Yapan)

Ladier-Fouladi, M. (2022, Ağustos). *Iran-Iraq Relations and Pan-Shia Strategies*. HAL Open Science: https://hal.science/hal-03913440 adresinden alındı

M.Knights. (2011, Ağustos 08). Iran in Iraq: The Role of Muqtada al-Sadr. *Policy Analysis*. Washingtion: The Washingtion İnstutitute for Near East Policy,.

MarisaCochrane. (2015). *Special Groups Regenerate.* Iraq: Institute for the Study of War,.

Menmy, D. T. (2024, 04 10). *Will Iraq's Muqtada al-Sadr end his political quarantine?* The New Arab: https://www.newarab.com/analysis/will-iraqs-muqtada-al-sadr-end-his-political-quarantine adresinden alındı

Merkezi, İ. A. (2017, Ağustos 3). *Sadr'ın Suudi Arabistan Ziyareti ve Hedefleri*. İRAM Center: https://iramcenter.org/sadrin-suudi-arabistan-ziyareti-ve-hedefleri-972 adresinden alındı

Modica, K. L. (2015, 04 22). A Path to Peace: Reconciling the Sunni-Shi'a Conflict in Iraq A Path to Peace: Reconciling the Sunni-Shi'a Conflict in Iraq. Syracuse University Honors Program Capstone Projects .

Mohammed, A. A. (2018, 03 29). *2018 Iraqi Elections: Three Observations Doubts the Effectiveness of the Next Government.* Fıkra Form: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/2018-iraqi-elections-three-observations-doubts-effectiveness-next-government adresinden alındı

Muhammed Bakır Sadr. (2023, Kasım 05). İslam Düşünce Atlası. 2023: https://islamdusunceatlasi.org/muhammed-bakir-sadr/7370 adresinden alındı

Muhammed, H. M. (2022, August 11). *The Kurdistan Socialist Democratic Party in Iraq: Sadr's Struggle to Separate the Shia of Kum and Najaf*. Arap Haber Ajansı: https://turkish.aawsat.com/home/article/3810866/iraktaki-k%C3%BCrdistan-sosyalist-demokrat-parti adresinden alındı

Muqtada al-Sadr and Iraq's propensity for an intra-Shia conflict. (2022, August 31). Al Jazeera: https://www.aljazeera.com/news/2022/8/31/muqtada-al-sadr-and-iraqs-propensity-for-a-shia-shia-war adresinden alındı

Muqtada Al-Sadr Visits Grand Ayatollah Ali Al-Sistan. (2024, Mart 18). 964 Media: https://en.964media.com/16431/ adresinden alındı

Muqtada al-Sadr's Mahdi Army parades in Baghdad's Sadr City: 'Victory Festival' after US withdrawal. (2012, Şubat 14). Jewish News One: https://www.youtube.com/watch?v=4S4KuSidJwI adresinden alındı

Nakash, Y. (2003). *The Shi'is of Iraq.* New Jersey: Princeton University Press;.

Nakash, Y. (2006). *Reaching for Power "The Shi'a in the Modern Arab World".* Oxfordshire: Princeton University Press.

Nasr, V. (2004). Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq. *Washington Quarterly, 27*, 5-24. doi:https://doi.org/10.1162/016366004323090232

Nasr, V. (2006). *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future.* New York and London: W. W. Norton & Company.

Nasrawi, S. (2022, 01 04). *Iraq after Sistani*. Ahram Online: https://english.ahram.org.eg/NewsContent/50/1203/454656/AlAhram-Weekly/World/Iraq-after-Sistani.aspx adresinden alındı

Nina, N. (2023, Mayıs 02). *Al-Sadr Calls On His Followers To Sign A Covenant With Blood For Loyalty, Follow The Path Of The Two Martyrs, Love The Country, And Pledge To Preserve Iraqi Blood.* 01 15, 2024 tarihinde ninanews: https://ninanews.com/Website/News/Details?key=1050141 adresinden alındı

Noorbaksh, M. (2008). Shiism and Ethnic Politics in Iraq. *Middle East Policy, 15*(2), s. 53-65.

Numan, H. (2014, Nisan 10). *Who Will Win the Iraqi Elections?* Washington İnstitute: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-will-win-iraqi-elections adresinden alındı

O'Leary, C. A., & Heras, N. (2014). *Muqtada al Sadr and Neo-Iraqi Nationalism:Implications and Opportunities.* Florida: Joint Special Operations University (JSOU).

Omar, M. A. (2017). İşgal sonrası dönemde Irakta İslami parti ve grupların yeni konumları ve demokrasiye geçiş sürecine etkileri. Ankara: Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Orhan, D. D. (2019, Eylül). Iranıan Foreıgn Polıcy Towards Iraq:An Analysıs Of Three Wars Between Ideology And Realısm. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Türkiye Araştırma Makalesi, 7*(19), 390 - 406.

ORSAM. (2019, Aralık 10). *Irak'ta Asıl Karar Verici Sistani mi?* Ortadoğu Araştırmaları Merkezi: https://www.orsam.org.tr/tr/irakta-asil-karar-verici-sistani-mi/ adresinden alındı

Özcan, M. (2004). Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü. F. Atacan içinde, *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu* (s. 172-173). Bağlam Yayınları.

Pamukçu, G. (2018). Yapay Bir Devlet Olarak Irak'ın Kuruluşu: 1914-1924. *Socıal Scıences Studıes Journal, 4*(19), 2359-2380.

Petersen, R. D. (2024). *eath, Dominance, and State-Building: The US in Iraq and the Future of American Military Intervention.* New York: Oxford University Press.

Petersen, R. D. (2024). *Sadr City, the Mahdi Army, and the Sectarian Cleansing of Baghdad Death, Dominance, and State-Building: The US in Iraq and the Future of American Military Intervention.* New York: Oxford Academic.

Press, A. (2019, Kasım 03). *Iraqi Protesters Attack Iran Consulate in Karbala*. Voa News: https://www.voanews.com/a/middle-east_iraqi-protesters-attack-iran-consulate-karbala/6178753.html adresinden alındı

Protestocular konsolosluğu yaktı, İran 'karşılık veririz' dedi. (2019, Kasım 28). 12 2022, 15 tarihinde ANF Türkçe: https://anfturkce.com/dunya/protestocular-konsolosluguyakti-Iran-karsilik-veririz-dedi-133983 adresinden alındı

Provided, P. N. (2023). *Iraq Construction Industry Report 2023: Opportunities with the Start of the Government's New Transportation, Energy, Oil and Gas Development Projects.* Dublin: Research And Markets.

Radi, A. M. (2022, August 29). *A statement by His Eminence Sayyid Kazim al-Haeri announcing his retirement from the marja'iyya due to illness and old age*. Burtha News: https://burathanews.com/arabic/news/418150 adresinden alındı

Raphaeli, N. (2004). Understanding Muqtada al-Sadr. *Middle East Quarterly*, 33-42.

Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives. (2005, January 30). Election Guide: https://www.electionguide.org/elections/id/1401/ adresinden alındı

Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives). (2005, December 15). Election Guide: https://www.electionguide.org/elections/id/1431/ adresinden alındı

Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives). (2014, April 30). https://www.electionguide.org/elections/id/2425/ adresinden alındı

Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives). (2021, August 10). https://www.electionguide.org/elections/id/3610/ adresinden alındı

Republic of Iraq Election for Majlis an-Nuwwab al-`Iraqiyy (Iraqi Council of Representatives). (7, March 2010). https://www.electionguide.org/elections/id/1554/ adresinden alındı

Ricks, T. E. (2007, Mayıs 25). *Sadr Back in Iraq, U.S. Generals Say*. Washington Post: https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/24/AR2007052402344.html adresinden alındı

Riley, J. W. (2011). To what extent is the 'battle of Sadr City'a case of Urbicide. *E-International Relations Students*, 1-23.

Roberts, P. (2013). U.S. Middle East Policy, 1945 to Present. T. R. Mockaitis içinde, *The Iraq War Encyclopedia* (s. 444-458). Carifornia: ABC-CLIO.

Robin-D'Cruz, B. (2022, Eylül 14). Muqtada al-Sadr and the Struggle for Religious Authority. *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*. https://carnegieendowment.org/research/2022/09/muqtada-al-sadr-and-the-struggle-for-religious-authority?lang=en&center=middle-east adresinden alındı

Robin-D'Cruz, B., & Mansour, R. (2022, Ağustos 08). *Understanding Iraq's Muqtada al-Sadr: Inside Baghdad's Sadr City*. Chatham House: https://www.chathamhouse.org/2022/08/understanding-iraqs-muqtada-al-sadr-inside-baghdads-sadr-city adresinden alındı

Rosen, N. (2006, Kasım 08). *Anatomy of a Civil War Iraq's descent into chaos.* boston review: https://www.bostonreview.net/articles/rosen-anatomy-civil-war/ adresinden alındı

Rubin, M., & Majidyar, A. (2014). *The Shi'ites of the Middle East An Iranian Fifth Column?* AmericAn enterprise institute.

Saad, A. (2022, Haziran 27). *Iraqi protesters storm the parliament in Baghdad's Green Zone.* Aljazeera: https://aje.io/4x3b25 adresinden alındı

Sadr ve İran arasındaki ihtilafın geçmişi ve Muhammed Sadık es Sadr suikastı. (2022, Şubat 19). Mepa News: https://www.mepanews.com/sadr-ve-iran-arasindaki-ihtilafin-gecmisi-ve-muhammed-sadik-es-sadr-suikasti-32906h.htm adresinden alındı

Sadr, Iraklılardan af dileyip 'Batsın böyle devrim' dedi: Taraftarları Yeşil Bölge'den çıktı. (2020, Ağustos 30). Sputnik New: https://sputniknews.com.tr/20220830/sadrdan-taraftarlarina-protestolari-bir-saat-icinde-sona-erdirin-1060567033.html adresinden alındı

Sadr'dan Bloğuna Çağrı: Bakanlık İçin Aday Olmayın. (2018, Ekim 24). al-Arabiya.net: https://turk-archive.aawsat.com/sadrdan-bloguna-cagri-bakanlik-icin-aday-olmayin/ adresinden alındı

Salaheddin, S. (2023, Nisan 13). *Iraq's al-Sadr joins forces with Iran-backed coalition*. AP News: https://apnews.com/general-news-3862702de959483eb74d452b92e36689 adresinden alındı

Salih, M. (2024, Ocak 24). *Sadr's Rebranded Political Movement: The Old, the New, and a Reality Check*. Fıkra Forum: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/sadrs-rebranded-political-movement-old-new-and-reality-check adresinden alındı

Sandıklı, D. D., & Salihi, E. (2011). *İran, Şii Hilali Ve Arap Baharı.* İstanbul: BİLGESAM.

Sanyürek, M. B. (2018). Şii Jeopolitiği ve İran. *Socıal Mentalıty and Researcher Thınkers Journal, 4*(14), 1139-1160.

Sarı, İ. (2020, Mayıs 09). *Irak'ta Yeni Dönem: Kazımi Hükûmeti*. İran Araştırmaları Merkezi İRAM: https://iramcenter.org/irakta-yeni-donem-kazimi-huk%C3%BBmeti-108 adresinden alındı

Selvik, K., & Amirteimour, I. (2020). The Big Man Muqtada al-Sadr: Leading the Street in Iraq under Limited Statehood. *Third World Thematics: A TWQ Journal,, 5*(3-6), 242-259.

Semin, A. (2023). *Kimlik ve Dış Politika & İşgalden Günümüze Irak'ta Şiilik.* Ankara: Nobel Bilimsel.

Serdar Kaani, Mukteda Sadr ile görüştü. (2022, Ağustos 02). MD East News: https://mdeast.news/2022/02/08/قاآنی-با-مقتدی-صدر-دیدار-کرد/ adresinden alındı

Sinkaya, B. (2006). II. Körfez Savaşı Sonrası Irak'ta Yönetimin Yeniden Tesisi. M. Şahin, & M. Taştekin içinde, *II. Körfez Savaşı* (s. 381-444). Ankara: PLATİN.

Sinkaya, B. (2007). Şii Ekseni Tartışmaları ve İran. *Avrasya Dosyası*, 37-63.

Sinkaya, B. (2013). *Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri.* Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Sinkaya, B. (2014). Irak İle İran Arasında Stratejik Ortaklığın 'Derinleşmesi'. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, 1-14.

Sinkaya, B. (2016, Ekim). *Ortadoğu'da Bölgesel Bir Güç Olarak İran*. ORSAM Ortadoğu Analiz: https://bsinkaya.blogspot.com/2016/09/ortadoguda-bolgesel-bir-guc-olarak-iran.html adresinden alındı

Sinkaya, B. (2022). İslam Cumhuriyeti'nde Dış Politika: Çelişkiler ve İkilemler . O. Karaoğlu, & N. Flhan içinde, *İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi* (s. 389-407). Ankara: İnkilap Kitabevi.

Sinkaya, B. (2023). Arap Baharı Sonrası İran'ın Ortadoğu Politikası. M. Özcan, & M. H. Mercan içinde, *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek Süreç ve Aktörler* (s. 285-393). Ankara: Küre Yayınları.

Smyth, P. (2019, Nisan 26). *Making Sense of Iraq's PMF Arrests*. The Washingtonin Stitute, Policy Analysis: https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/making-sense-iraqs-pmf-arrests adresinden alındı

Süleymaniye/AA. (2022, 08 06-11). *ARAP DÜNYASI*. 09 22, 2023 tarihinde Şarkul Avsat: https://turkish.aawsat.com/home/article/3810866/iraktaki-k%C3%BCrdistan-sosyalist-demokrat-partisi-sadr-kum-ve-necef-%C5%9Fiili%C4%9Fini adresinden alındı

Şahin, M. (2022, Temmuz 24). *Siz, Irak'ı yalnızca ABD'nin mi işgal ettiğini sanıyorsunuz?* Haber7: https://www.haber7.com/yazarlar/mehmet-sahin/3244183-siz-iraki-yalnizca-abdnin-mi-isgal-ettigini-saniyorsunuz adresinden alındı

Şahin, M., & Abbas, Z. (2020). Milliyetçi Şii Lider Mukteda Es-Sadr. *portreler ortadoğu'nun kilit taşları* (s. 340-359). içinde Ankara: Kopernik.

Şii krizi mi Sadr krizi mi? (2022, Eylül 05). Politikyol: https://www.politikyol.com/sii-krizi-mi-sadr-krizi-mi/ adresinden alındı

Şii lider Sünnilerden özür diledi. (2013, Mayıs 01). TRT HABER: https://www.trthaber.com/haber/dunya/sii-lider-sunnilerden-ozur-diledi-84474.html adresinden alındı

Taflıoğlu, M. S. (2013). İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı "Velayet-i Fakih". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 68*(3), 100-112.

Tan, A. (2020, 01 30). *Ortadoğu notları (7): Sadr Ailesi.* 12 06, 2022 tarihinde Indepandent Türkçe: https://www.indyturk.com/node/125536/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-7-sadr-ailesi adresinden alındı

Tisdall, S. (2016, Nisan 02). *Moqtada al-Sadr: who is the cleric directing Iraq's protests?* The Guardian: https://www.theguardian.com/world/2016/may/02/moqtada-al-sadr-who-is-the-cleric-directing-iraqs-protests adresinden alındı

Torlak, F. (2021). *Ortadoğu'da Aşiret Siyaseti: Amerikan Müdahalesi Irak ve Aşiretler.* İstanbul: Kopernik Kitap.

Türk, K. (2020). İttifak Perspektifinden 'Direniş Ekseni' söylemi: Tehdit Dengesi Kuramı ve Suriye iç savaşı. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi.

Türkçe, E. (2022, Temmuz 31). *Irak'ta Güç Mücadelesi: Şii Gruplar Neden Anlaşamıyor?* https://tr.euronews.com/2022/07/31/irak-siyasetinde-guc-mucadelesine-ne-yon-veriyor-protestolar-siddet-eylemlerine-donusur-mu adresinden alındı

Türkçe, E. (2022, Ağustos 03). *Irak'ta Sadr'dan 'Eyleme Devam ve Erken Seçim' Çağrısı*. https://tr.euronews.com/2022/08/03/irakta-sadrdan-eyleme-devam-ve-erken-secim-cagrisi adresinden alındı

Ummahan, M. S. (2021). Güvenlikleştirme Perspektifinden Bir İnceleme: Irak'ta Haşdi Şaabi Yapılanması. *Başkent Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

University, S. (2017, Kasım 26). *Mapping Militants Project (MMP)*. Mahdi Army: https://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/57.#cite120 adresinden alındı

Uygur, H. (2012, Mart). İran ve Arap Baharı . *(52)*. Ankara: SETA Analiz.

Uzun, E. (2020, Ocak). Iran's Foreign Policy in Iraq and Syria after 2011. *Global Relatıons Forum Young Academıcs Program Analysıs Paper Serıes*. Political Science, Sabancı University.

West, K. (2007). God’s Will: Iran’s Polity and the Challenges of the Future. *Pew Research Center* (s. Speaker: Ray Takeyh). Filorida: Biannual Faith Angle Conference .

Wiley, J. N. (1992). *The Islamic Movement of Iraqi Shi‘as.* London: British Cataloguing in Publication Data .

Wong, E. (2007, Nisan 9). *Radical Shiite Cleric Calls on Iraqi Forces to Unite Against the U.S. Military*. The New York Times: https://www.nytimes.com/2007/04/09/world/middleeast/09iraq.html?smid=wa-share adresinden alındı

Yıldız, T. (2019). ıraklılık kimliği: ırak’ta kimliğin alternatif Tarihi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 169-202 .

Yılmaz, D. S. (2011). *Irak Dosyası.* İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Yolchıyev, E. (2016). Iran‟s Foreign Policy towards Shiite Groups in the Middle East: The Cases of Lebanon and Iraq. In Partıal Fulfıllment Of The Requırements For The Degree Of Master Of Scıence In The Department Of Internatıonal Relatıons.

Yolchıyev, E. (2016, Haziran). Iran‟s Foreign Policy towards Shiite Groups in the Middle East: The Cases of Lebanon and Iraq. A Thesıs Submıtted To The Instıtute Of Socıal Scıences Of Yıldırım Beyazıt Unıversıty.

Yurtsever Şii Hareketi: Mukteda El Sadr'ın Irak siyasi arenasına olası dönüşü. (2024, Nisan 12). Shafaq News: https://shafaq.com/en/Report/The-Patriotic-Shiite-Movement-Muqtada-Al-Sadr-s-potential-return-to-the-Iraqi-political-arena adresinden alındı

Yüce, S. (2022). Understanding Iraq’s Persistent Domestic Instability: A Revisit to the 2003 Iraq War and the Effect of the US Foreign Policy. *Afro Eurasian Studies* , 249-260.

9. kez siyaseti bırakma kararı aldı. (2022, 08 31). Yeni Asya: https://www.yeniasya.com.tr/dunya/9-kez-siyaseti-birakma-karari-aldi_569228 adresinden alındı